

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1967

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERSITY KARLOVY**

TOMUS VIII • FASC. 2

OBSAH

7	J. Folta, J. Mandlerová, L. Nový: Matematika na pražské universitě v letech 1900—1918
44	J. Hanzal: Kritika Dobnerova díla v německé literatuře
52	E. Rozsivalová: Přínos Ondřeje Schrutze k československým dějinám lékařství
61	R. Kalivoda: Seibtova <i>Hussitica</i> a husitská revoluce (Úvaha)
	<i>Referáty</i>
84	Erich Kleineidam, Universitas Studii Erfordendis — Überblick über die Geschichte der Universität Erfurt im Mittelalter 1392—1521 (František Šmahel)
85	H. H. Eulner, Die Entwicklung der medizinischer Specialfächer an den Universitäten des deutschen Sprachgebiets (E. Rozsivalová)
86	Blecha Josef, Über das Leben und Werk von Karl Peter Kheil jun. (V. L.)
87	Alphons Lhotsky, Ein Bericht über die Universität Göttingen für den Staatskanzler Fürsten Kaunitz-Reitberg (1772) (L. H.)

INHALT

7	J. Folta, J. Mandlerová, L. Nový: Die Mathematik an der Prager Universität in den Jahren 1900—1918
44	J. Hanzal: Über die Kritik des Werkes von G. Dobner in der deutschen Literatur
52	E. Rozsivalová: Der Beitrag von Ondřej Schrutz zur Geschichte der tschechoslowakischen Medizin
61	R. Kalivoda: Seibt's Hussitica und die Hussitenrevolution
84	<i>Referate</i>

MATEMATIKA NA PRAŽSKÉ UNIVERSITĚ V LETECH 1900—1918

Die Mathematik an der Prager Universität in den Jahren 1900—1918

JAROSLAV FOLTA — JANA MANDLEROVÁ — LUBOŠ NOVÝ

Pražská universita byla v prvních desetiletích tohoto století pro matematiku českých zemí hlavním pedagogickým i vědeckým střediskem. Její výukou prošla naprostá většina zdejších matematiků, kteří začali vědecky v tuto dobu pracovat a kteří zaujímali ještě mnohem později profesorská místa na československých vysokých i středních školách. O skutečné podobě, obsahu a úrovni matematické výuky na české i německé universitě v Praze a o jejím účinku na rozvoj tohoto oboru u nás je však z historické literatury málo známo.

Tato studie si klade za úkol shrnout materiál, který k tématu poskytují archivy, doplnit ho vzpomínkovou literaturou¹⁾ a opřít se o výklad Dějin exaktních věd v českých zemích²⁾ a údaje Poggendorfova biografického lexikonu³⁾ tak, aby bylo možno co nejuceleněji rekonstruovat obraz výuky oboru na universitách na počátku tohoto století.

Ačkoliv hojný pramenný materiál, který se zachoval zejména z agendy vídeňského ministerstva ve Státním ústředním archivu v Praze a též materiál z agendy děkanátu filosofické fakulty v archivu Karlovy university zdánlivě zaručuje možnost objektivního pohledu, ve skutečnosti umožňuje spíše pohled z jistého úhlu, omezeného především okruhem záležitostí, o kterých zmíněné instituce vedly jednání; z nich snad nejzajímavější materiál poskytují akta ministerstva týkající se obsazování učitelských míst, s nimiž se zachovaly dopisy děkanátu a různé příložené

¹⁾ Zejména nekrology a jubilejními články v Časopise pro pěstování matematiky a fyziky, Naší vědě, ročenkách české a německé university v Praze, almanachu Čes. akademie atd.; dále byl využit interview s prof. Bydžovským dne 26. 11. 1965 ve Veselí nad Lužnicí, jehož magnetofonový záznam je uložen v archivu Oddělení pro dějiny přírodních věd a techniky Historického ústavu ČSAV.

²⁾ *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. stol.*, Praha 1961, 431 s.

³⁾ J. C. Poggendorf, *Biographisch-litterarisches Handwörterbuch der exakten Naturwissenschaften*, Band I.—VII.

listinné a jiné doklady.⁴⁾ Tento materiál se však zřídka týká přímo náplně výuky. O ní informují jenom zprávy o činnosti seminářů,⁵⁾ rigorosní protokoly,⁶⁾ z nichž možno vyčíst témata disertačních prací, některé zachované disertace v archivu Karlovy university a tištěné publikace, především seznamy přednášek⁷⁾ a do jisté míry též vysokoškolské učebnice z té doby.

Při rekonstrukci obsahu výuky nebyly hodnoceny vědecké publikace vysokoškolských učitelů ani nebyla srovnávána náplň výuky na pražských universitách s matematikou na jiných vysokých školách. Využití těchto možností by sice jistě přispělo ke zpracování daného tématu, na druhé straně by se tímto způsobem zamýšlená materiálová studie stala syntetickou prací o vývoji matematiky v Čechách.

Získání kompletních dat o počtu posluchačů nebylo možné; neměli jsme k dispozici statistické zpracování, o které by bylo možno se opřít (statistiky publikované v ročence university se týkají fakult, ne však jednotlivých oborů). Určitou informaci bylo možno získat o počtu absolventů a doktorandů ze zpráv předsedy Státní zkušební komise (archiv UK) a z rigorosních protokolů. Na tomto základě bylo možno podat obraz vývoje zejména kvantitativního rozložení absolventů na celém filosofickém studiu pražských universit.

Naše studie chce tedy především využít nový zajímavý materiál a na této platformě chce být dílčím příspěvkem a zároveň metodickým pokusem a východiskem pro další zpracování dějin matematicko-fyzikálních věd a universitní výuky u nás.

1. HLAVNÍ KVANTITATIVNÍ ÚDAJE

Některé rysy vývoje matematické výuky charakterizují již kvantitativní údaje. Pro naznačení hlavních tendencí sledujeme v tomto odstavci vývoj i mezi světovými válkami, ačkoli to není přímo v rámci tematiky článku.

Na tabulce 1. jsou především zachyceny růsty počtu učitelů i hodin přednášek na obou pražských universitách. Křivka 1 ukazuje růst počtu učitelů matematiky na české universitě a křivka 2 naznačuje počet týdně

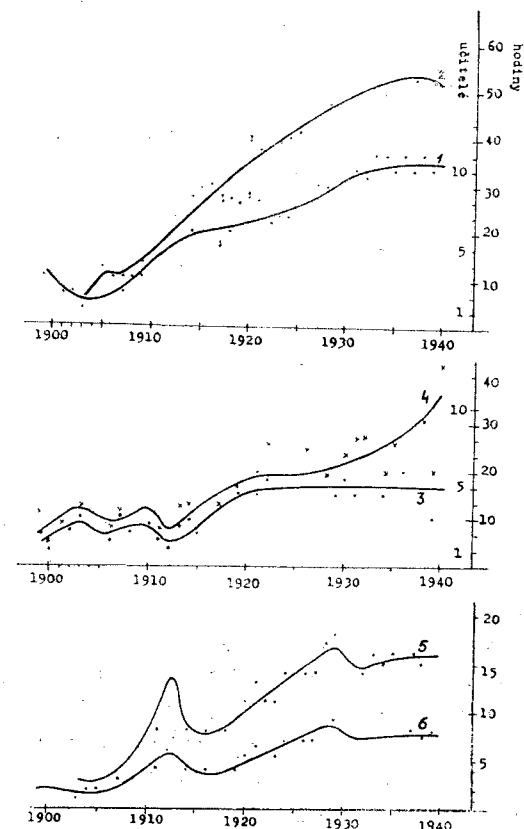
⁴⁾ Státní ústřední archiv, fond MKV/R: zejména 5 Prag Philosophie-Professoren, týká se jmenování, platových úprav a pensionování docentů a profesorů české a německé filosofické fakulty v Praze; dále např. 5 Prag, Philosophie-Adjunkten, 5 Prag Philosophie Assistenten; 5 G Prag, Philosophie in genere, 5 C 1 Prag (změny v obsazování systemizovaných míst).

⁵⁾ SÚA MKV/R 5 G Prag, Seminare, dále 5 A Prag, Seminare in genere.

⁶⁾ Archiv university Karlovy.

⁷⁾ Změny v ohlášených přednáškách viz MKV/R, 5 A 1—3 Prag.

odpřednášených hodin matematiky.⁸⁾ Obdobné údaje podávají křivky 3 a 4 pro německou universitu. Údaje vyjádřené těmito čtyřmi křivkami ukazují, že počet matematiků na české universitě stejně jako počet přednášek roste od roku 1903 daleko rychleji než na universitě německé. Vždyť jen v desetiletí 1905—15 se zvyšuje počet přednášek na české

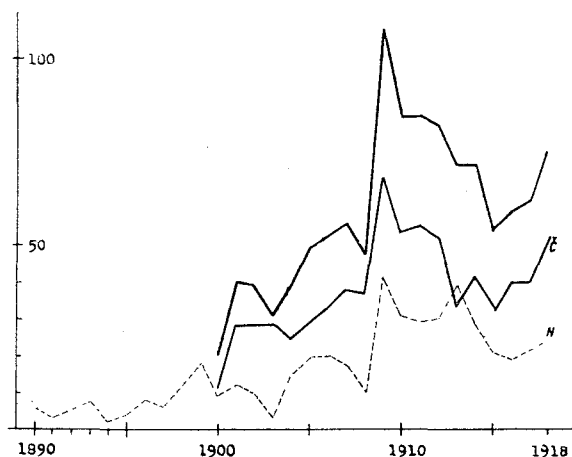
Tab. 1

universitě více jak dvojnásobně a počet učitelů trojnásobně. A tato tendence, která byla nastoupena na začátku 20. stol., se projevovala ještě v prvních letech samostatného státu. Teprve na počátku třicátých let bylo dosaženo stavu, který se až do uzavření českých vysokých škol za okupace jen málo měnil. Srovnáme-li při tom tendence vývoje na české a německé universitě, vidíme, že se kvalitativní rozdíl v tempu růstu počtu

⁸⁾ Tabulka se opírá o počty hodin oznámené v seznamech přednášek. Změn, pokud o nich máme archivní doklady, bylo nepatrně. Hodnoty u jednotlivých roků na tab. 1 jsou brány jako aritmetický průměr hodnot zimního a letního semestru.

učitelů projevuje už v námi sledovaném období a prohlubuje se zcela pochopitelně se vznikem samostatného státu.

Rostoucí počet učitelů však nevedl ke snižování učitelských povinností; aniž bychom počítali semináře, jejichž počet (viz tab. 1., křivka 5) i počet jim věnovaných hodin (křivka 6) rovněž rostly, v průměru po celé období 1900—1940 se na obou universitách udržuje průměr kolem 5 hodin přednášek týdně na vyučujícího.

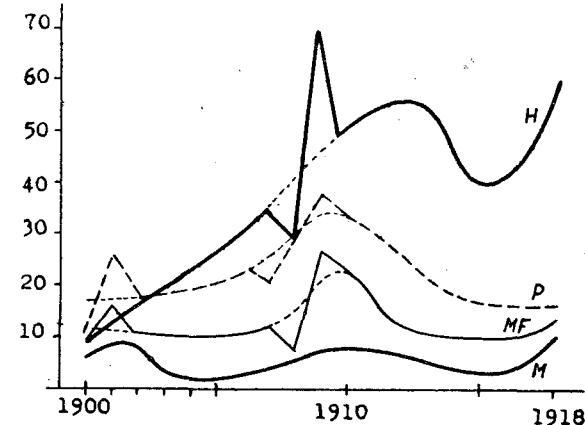
Tab. 2

Na německé universitě se velmi dlouho počet přednášejících i počet odpřednášených hodin měnil jen nepatrně. Přednášeli zde většinou jen dva učitelé kolem deseti hodin týdně. V prvním desetiletí tohoto století rozsah výuky poklesl pod úroveň z doby po rozdělení university.⁹⁾ Zajímavé je, že léta prvé světové války znamenají pro matematiku na německé universitě nikoliv pokles, ale rychlý vzestup počtu učitelů (1915 dva, 1919 pět) i hodin přednášek. Od r. 1919 však nastoupila v tomto směru naprostá stagnace. Činnost matematiků na německé universitě se podstatně zvětšila v období těsně před okupací, kdy roste počet přednášek.

Poněvadž universita nevykazovala počty studentů pro jednotlivé obory, je nesnadné tato data získat a udělat si přesný obraz jejich trendu. Souhrnné údaje o počtu posluchačů jednotlivých přednášek jsou obsaženy v žádostech a návrzích o rozšíření učitelského sboru, neobjevují se však pravidelně. Tak v březnu r. 1901—2 uvádí Studnička, že přednášky z in-

⁹⁾ O tom blíže L. Nový, *K otázce rozsahu a personálního obsazení výuky matematiky na pražské universitě v letech 1882—1914*, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV, č. 17/1964, str. 19—27.

tegrálního počtu se zúčastňuje 136 posluchačů¹⁰⁾ a v urgenci tohoto podání¹¹⁾ argumentuje, že přednášky z analytické geometrie navštěvuje 185 posluchačů. Rovněž v dalších letech se údaje o počtu posluchačů příliš nemění: v letním semestru 1902—3 poslouchá Petrovu přednášku z teorie funkcí 189 posluchačů¹²⁾ a v zimním semestru 192,¹³⁾ podobný údaj je i z roku 1905—6.¹⁴⁾

Tab. 3

Počty účastníků uvádějí také zprávy vedoucích seminářů a proseminářů, které mohou být však trochu nadneseny.¹⁵⁾

Jedinými ucelenými údaji jsou záznamy o rigoros. zkouškách a o stát. zkouškách. Ostatně tyto údaje jsou pro posouzení významu univer. výuky pro rozvoj vědy daleko závažnější než samotné počty posluchačů. Sleduje-

¹⁰⁾ MKV/R, 5 C 1, Prag 1900—1902, Kart II/182, Studničkův dopis z 14. 3. 1902 ministerstvu.

¹¹⁾ Ibid., Studničkova urgence jmenování Ed. Weyra profesorem z 20. IV. 1902.

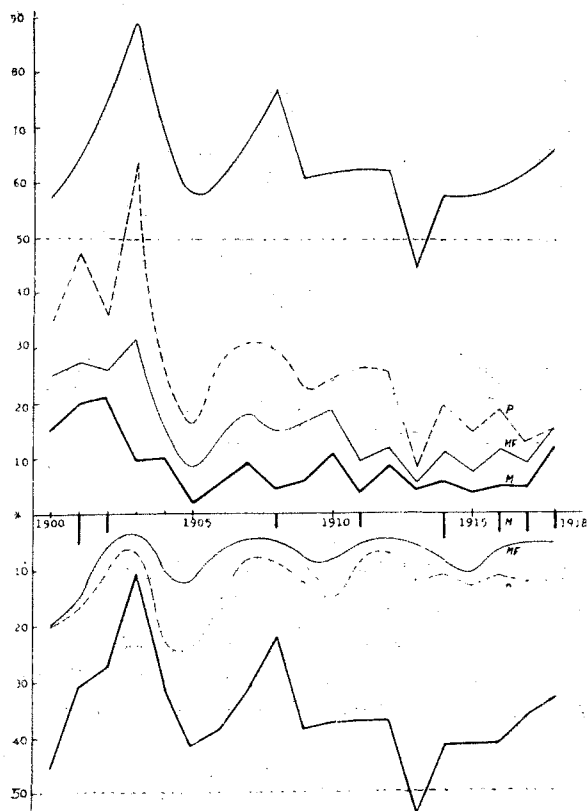
¹²⁾ MKV/R 1903, 1908—15, Prag, Phil. Profes. kart. 106, návrh na jmenování Petra mimoř. profesorem.

¹³⁾ MKV/R 5 Prag Phil. Profes., kart. 108, vyjádření komise ke konkursu na uprázdněné místo po Ed. Weyrovi.

¹⁴⁾ V návrhu na jmenování Petra řádným profesorem (ibid. ze 3. V. 1906) se uvádí, že jeho přednášky navštěvuje více než 200 lidí.

¹⁵⁾ Údaje o počtu účastníků seminářů a proseminářů jsou i ve zprávách jejich vedoucích udávány nesystematicky. Na začátku století bylo na mat. semináři čes. univ. asi 60 účastníků, na prosemináři až 75. I seminárních prací bylo podáváno hodně (40—50 za semestr). Po příchodu Petra a Sobotky se počty snížily, ačkoliv roku 1906—7 měl Sobotka až 80 účastníků, jindy v obou seminářích pravidelně asi 20—30. Také prací bylo souhrnně méně, většinou kolem 20, z toho většina z Petrova semináře. Počet však mírně klesal. Na německé universitě v jediném semináři bylo řádných posluchačů kolem 10, prací nejvíce v roce 1903—4, celkem 5. V některých semestrech nebyla dokončena žádná práce (např. roku 1907—8).

me-li trendy v počtech rigoros, vidíme nápadný rozdíl ve srovnání s údaji tabulky 1. Zatímco tendence v počtech učitelů i hodin přednášek je jen málo ovlivněna válkou, je v trendu všech doktorantů na pražských filosofických fakultách pozorovatelná určitá krize už od roku 1910 (tabul-

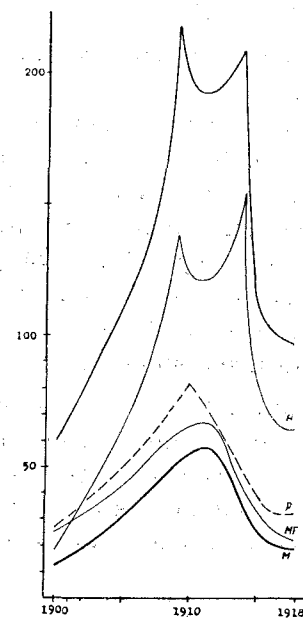

Tab. 4

ka 2, tabulka 5), ve které dochází k podstatnému poklesu, takže teprve po 6 letech (1916) se začíná projevovat znovu vzrůstající tendence tohoto ukazatele. Přitom je zřetelné, že v celkovém vývoji tohoto ukazatele jsou na české i německé filosofii jen nepatrné rozdíly (tabulka 2). Na německé universitě se po celé období skládalo průměrně ročně o 10–15 rigoros méně. Jedině v roce 1913 počet všech rigoros na německé filosofii (39) převýšil českou fakultu (30). Zajímavější údaje dává rozčlenění rigoros podle oboru (tab. 3), i když zatím nepřihlížíme k národnostnímu rozdělení pražských universit. Zde je zajímavá poměrná stálost přírodovědeckých (a také matematicko-fyzikálních) doktorantů v Praze proti celkově rostoucí tendenci doktorantů humanitních oborů. Na tab. 3 je také patrné,

že v roce 1902 je naposledy přírodovědeckých rigoros více než humanitních. Zatímco u humanitních oborů je bezprostředním důvodem poklesu až světová válka, nastává na přírodovědeckých oborech pokles již po roce 1909, přičemž však počet doktorantů z matematiky kolísá jen nepatrně. Na této tendenci má německá universita minimální podíl, protože zde byla vykonána v letech 1900–10 jen 4 rigorosa z matematiky a v letech 1910–18 pouhých 13 zkoušek, zatímco na české ve stejných obdobích proběhlo 52 a 34 matematických rigoros (viz tab. 4).

Percentuální podíl rigoros jednotlivých oborů (tab. 4) na celkovém počtu všech filosofických rigoros v Praze, dělený ještě na českou a ně-

Tab. 5

meckou universitu nás upozorňuje na jiný zajímavý fakt, totiž jistou doplňkovost minim a maxim v počtu doktorantů na české a německé universitě, která způsobuje, že křivka udávající počet matematicko-fyzikálních rigoros na tab. 3 je s výjimkou roku 1909 a 1910 poměrně vyrovnaná.

Tabulka 4 nám také naznačuje, že procento doktorantů přírodovědců se snižuje. Zatímco v roce 1900 dělá 55 % a udržuje se pak (1905–10) na 40 %, klesá v roce 1913 na 23 % a s nepatrným zvýšením si tento podíl udržuje i do roku 1918. Obdobná tendence postihuje i poměr počtu státních zkoušek z matematiky vůči státnicím z ostatních oborů. Kolem roku 1900 bylo státnic z matematiky více než 50 % (tab. 5), v letech 1908–16 kolísá jejich podíl již jen kolem 25 %.

2. FORMY A OBSAH VÝUKY

Kromě osobního styku přednášejících se studenty určují úroveň výuky hlavně vlastní přednášky, používané učebnice, semináře a posléze skutečné zkušební požadavky (včetně prací předkládaných pro zkoušky). Na základě známého archivního materiálu nelze skutečný obsah a hlavně úroveň matematické výuky přesně rekonstruovat. Jen v některých řídkých případech se zachovaly záznamy z přednášek, ale prakticky žádné zápisy ze seminárních a proseminárních cvičení.

Přednášky a učebnice

Na české universitě na začátku století přežívalo ještě tématikou i způsobem výkladu učitelské působení Fr. J. Studničky, vypracované v zásadě již v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století a opírající se — podobně jako jeho učebnice určené pro vysokoškolské posluchače — o zastaralé vzory. Témata přednášek¹⁶⁾ jsou také formulována tradičním způsobem a potvrzují domněnku o tom, že Studnička se skutečně držel způsobem a potvrzují domněnku o tom, že Studnička se skutečně držel svých učebnic.¹⁷⁾ Jeho přednášky byly doplňovány¹⁸⁾ obvykle tříhodinovou profesora české techniky Ed. Weyra, který začátkem století postupně přednášel „Algebraické čáry v rovině“, „Obecnou teorii ploch“, „Projektivní geometrii“ a „Plochy druhého stupně“.

Podstatněji se situace mění příchodem Petra a Sobotky v letech 1903—4. Hned první semestr svého universitního působení sahá Petr k problematice, která se již řadu let na české universitě neobjevovala, a přednáší 5 hodin týdně (jako jedinou matematickou přednášku v r. 1903¹⁹⁾ teorii funkcí komplexní proměnné.²⁰⁾ V následujícím školním roce však začal

¹⁶⁾ Pokud není uvedeno jinak, jsou názvy a témata přednášek čerpány z tištěných „Seznamů přednášek“ pro českou a německou universitu v Praze.

¹⁷⁾ Studnička v posledních letech života vyhlašoval jen úvodní přednášky. V jednom ze svých návrhů (SÚA MKV/R 5 C 1 Prag 1900—1902, dopis ministerstvu z 15. 10. 1902) doporučuje Studnička dokonce nahradit dvě hodiny přednášky cvičeními s odůvodněním, že existují jeho učebnice, které beztak látku zahrnují.

¹⁸⁾ R. 1900 působí na universitě ještě jako soukromý docent geometr Sucharda, který však přechází již ve školním roce 1900—1901 jako profesor české techniky do Brna.

¹⁹⁾ Studnička již nepřednášel a Weyr měl dovolenou před svým plánovaným příchodem na universitu.

²⁰⁾ V archivu Oddělení pro dějiny přírodních věd a techniky Historického ústavu jsou uloženy poznámky dr. K. Schustera z těchto přednášek (celkem 60 stran). Podle rozsahu rukopisu se zdá, že představuje záznam jen úvodní části rozsáhlého kursu. V záznamu je mnoho logických skoků a nepřesností. Struktura kursu ukazuje, že Petr se snažil vyložit rozsáhlou látku a že proto rychle postupoval vpřed; svědčí o tom i zazení některých obecných definic a vět až na ta místa, kdy jich je bezprostředně třeba, nebo dokonce i dodatečně (např. o „nekonečných řadách“). Závěrem zachovaných po-

— zřejmě pod tlakem potřeb školy — s úvodní přednáškou k diferenciálnímu a integrálnímu počtu. Příchod Sobotky umožnil jistou dělbu práce mezi oběma profesory matematiky; Sobotka přednášel geometrickou problematiku, Petr analýzu a algebru (s teorií čísel).

Velkou prací cílevědomého učitele zde vykonal Karel Petr. Ačkoliv jeho vědecké zaměření ho vedlo spíše ke speciálnějším partiím teorie čísel, při jejichž zpracování využíval jistých prostředků tehdejší teorie funkcí, vyvinul velké úsilí, aby byla překonána stagnace, do níž výuka matematiky na české universitě zabředla za Studničkova působení. Snažil se přitom, aby se zvýšila úroveň základních přednášek a aby posluchači měli možnost získat na universitě spolehlivé a přesné znalosti základních matematických oborů. Kromě seminářů a proseminářů, o nichž bude řeč později, projevila se jeho snaha jednak v tematice a úrovni přednášek, jednak v péči o vysokoškolské učebnice. Této snaze podřídil svou celou činnost. Především buduje jakýsi základní cyklus přednášek. Východím je úvodní přednáška (5 hodin týdně) o diferenciálním a integrálním počtu, o které jsme se již zmínili. Na ni navazovala v následujícím semestru (zimní semestr 1904—5) stejně rozsáhlá přednáška o diferenciálních rovnicích, doplňovaná v letním semestru kursem variačního počtu (2 hod.). Tuto tematiku doplňoval v r. 1905—6 dvouhodinovou o determinantech a kvadratických formách a tříhodinovou o eliptických funkcích v zimním semestru, zatímco v letním semestru se zabýval numerickým i algebraickým řešením rovnic a teorií forem. Tím se mu uzavřel čtyřletý cyklus a počínaje školním rokem 1907—8 se celý cyklus začal opakovat. Po vybudování systému základních přednášek použil Petr prvé příležitosti k tomu, aby jejich úvazek převzal jiný pracovník. Tato příležitost se vyskytla po Petrově jmenování řádným profesorem;²¹⁾ tehdy bylo již možné, aby se za úvodní matematickou přednášku vyplácela remunerace jinému přednášejícímu. Proto počínaje rokem 1909—1910 byl tehdejší soukromý docent teoretické fyziky Závěrka pověřen úvodním čtyřhodinovým kursem, zahrnujícím úvod do počtu diferenciálního a integrálního a do analytické geometrie. Později se na této přednášce spojené s remunerací střídají i další mladí docenti.

Souběžně s budováním systému základních přednášek usiloval Petr o vytvoření moderních českých učebnic analýzy. Zde vědomě navázal na snahu Eduarda Weyra, který na základě dlouholetých zkušeností z čes-

známek je výklad o funkci a o eliptických funkcích. Opírá se přitom o výklady Weierstrassovy. I z citací literatury plyne, že Petr využíval mnohých nejnovějších výsledků a důkazů.

²¹⁾ O vzniku této příležitosti i o jejím využívání viz dále.

ké techniky²²⁾ vydal r. 1902 učebnici „Počet diferenciální“.²³⁾ Přes jistou diskusi, podmíněnou spíše osobními vztahy, byla Weyrova kniha přijata českou veřejností dobře; jak způsobem výkladu tak i rozsahem látky je zde ve srovnání se staršími a vlastně prvními českými učebnicemi infinitesimálního počtu od Studničky patrný velký krok vpřed. Kniha je — přes velkou stručnost některých partií — psána na základě dobré znalosti stavu analýzy z posledních desetiletí 19. století. Projevuje se to i ve výkladu základů, na něž je dáván relativně značný důraz. Pravděpodobně z praktických pedagogických důvodů závěrečné partie knihy obsahují aplikace diferenciálního počtu v geometrii.²⁴⁾

Jakožto pokračování Weyrovy učebnice vydal Petr počátkem 1. světové války rozsáhlý „Počet integrální“.²⁵⁾ Kniha se svým posláním liší od Weyrovy. Petr se totiž nespokojil s úvodním výkladem pro začátečníky, nýbrž chtěl knihou splnit současně i další úkol a napsat učebnici — jak říká v předmluvě — „užitečnou . . . i pokročilejší“. Vzniklo tak moderní, obsahově velmi bohaté dílo, jehož první část (prakticky sto stránek) představuje celkem nenáročný výklad integrálního počtu, určený se vši přesností a jasností asi i posluchačům, nestudujícím speciálně matematiku jako obor. Teprve počínaje druhou částí, která úvodem podává Riemannovu definici určitého integrálu, stává se kniha obsahově i pojmově náročnou. Avšak i zde je charakteristickým rysem Petrova výkladu stručnost, jasnost a snaha podat při značné úspornosti bohatost tematiky, v níž by se čtenář mohl snadno orientovat nejen pro praktické až výpočtářské potřeby, která by však byla i úvodem pro další hlubší studium.

Třetí důležitou pomůckou pro studium analýzy, která byla publikována ve sledovaném období, je záznam z Petrových přednášek diferenciálních rovnic, který pro litografované vydání připravil Vilém Rychlík.²⁶⁾ Výklad, opírající se o širokou moderní literaturu, rychle přechází elementárnější

²²⁾ Přednášky Eduarda Weyra na české technice byly poprvé litograficky vydány r. 1891 pod názvem *Výklady o matematice*. Srv. např. *Dějiny exaktních věd*, str. 245.

²³⁾ Eduard Weyr, *Počet diferenciální*, Praha 1902, str. XII + 416; vyšlo jako 5. číslo Sborníku Jednoty českých matematiků v Praze. O bezprostřední odezvě knihy srv. Jana Mandlerová, *K příchodu Jana Sobotky na českou universitu v Praze*, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd č. 18, str. 45—49. Viz též poznámku v *Naše doba* XI, 1904, str. 82.

²⁴⁾ Této tematice je věnována kap. IX.—XI., str. 276—405, tj. skoro třetina rozsahu knihy.

²⁵⁾ Karel Petr, *Počet integrální*, Praha 1915, str. XXIV + 638;

²⁶⁾ Karel Petr, *O rovnicích diferenciálních*, dle přednášek prof. dr. Karla Petra sestavil dr. Vilém Rychlík, Praha 1911, str. 430. V „Předmluvě“ Petr říká, že zde jde jen o úvod, přístupný začátečníkům, neboť i přednášky, které konal o rovnicích diferenciálních na české universitě v letním semestru 1909 a v zimním 1909/10, jsou částí přednášek, které měly být úvodem do počtu diferenciálního a integrálního.

partie a věnuje se převážně řešením nelineárních diferenciálních rovnic a rovnic integrálních. I zde je charakteristická obsahová bohatost.

Zmíněnými základními přednáškami a uvedenými publikacemi byly vytvořeny na české universitě podmínky pro moderní výuku analýzy, stojící na novém vyšším stupni než cyklus vytvořený v sedmdesátých letech Studničkou; některé části nového celku, na němž má rozhodující zásluhu Petr, pak ovlivňovaly vysokoškolskou výuku ještě dlouho po I. světové válce.

Poněkud jiný vývoj měla výuka geometrie. Zde totiž byly dobré české učebnice i speciální monografie vydávány již v době rozkvětu české geometrické školy a bylo zapotřebí je jen doplňovat; také profesor Sobotka byl pouhým pokračovatelem snah této školy, ovšem v době, kdy zájem o tradiční geometrickou problematiku u nás nebyl již tak výhradní a ustupoval relativně do pozadí. Ve svých přednáškách mohl s větší volností volit různé obory geometrie, aniž by vytvářel nějaký základní cyklus.²⁷⁾ Z deskriptivní geometrie vydává sice začátkem svého pobytu v Praze rozsáhlou knihu,²⁸⁾ ale není zcela jasné, zda tvořila základ i jeho univerzitních přednášek. Počínaje školním rokem 1908—9 se Sobotka systematictěji v přednáškách věnoval diferenciální geometrii. Jeho posluchači pak záznamy z přednášek i z cvičení sebrali v trojdílnou litografovanou učebnici.²⁹⁾ Význam přednášek a zejména jejich litografovaného přepisu, kterým byla vytvořena prvá česky psaná učebnice diferenciální geometrie, tkvěl především v ustálení české terminologie a odvolávají se na ni i autoři pozdějších učebnic.³⁰⁾ Sobotkovy výklady se podle této práce přidržovaly v podstatě klasické metody Gaussovy, přičemž „každý problém je studován z několika hledisek, takže kromě partií čistě diferenciálně geometrických jsou zde vyloženy některé partie z kinematické, analytické, projektivní a algebraické geometrie“.³¹⁾ Předností je i na tehdejší dobu přesnost a srozumitelnost výkladu.

²⁷⁾ Podle ústního sdělení prof. B. Bydžovského se Sobotka v různě nazvaných přednáškách s oblibou věnoval konstruktivním úlohám, ale jeho přednášky neměly vyhraněný obsah a strukturu. Viz též B. Bydžovský, *Jan Sobotka*, Praha 1932, zejména str. 23 np.

²⁸⁾ Jan Sobotka, *Deskriptivní geometrie promítání paralelního*, Praha, 1906, str. XVIII + 643. Autor v předmluvě klade zpracování díla do doby svého působení na brněnské technice. Výklad postupuje však systematicky od jednodušších způsobů zobrazování ke složitějším; zabíhal při tom často do podrobností, zvláštností konstruktivních postupů a specifik při zobrazování jednotlivých typů prostorových úloh. Na pražské universitě však Sobotka deskriptivní geometrii přímo nevyhlašuje.

²⁹⁾ Jan Sobotka, *Diferenciální geometrie, část I, Křivky rovinné*, Praha 1909; *část II; Křivky prostorové, Plochy v souřadnicích pravouhlých*, Praha 1914; *část III, Parametrické vyjádření ploch. Útvary přímkové*, Praha 1914.

³⁰⁾ B. Hostinský, *Diferenciální geometrie křivek a ploch*, Praha 1915, předmluva. V. Hlavatý, *Diferenciální geometrie křivek a ploch a tensorový počet*, Praha 1937.

Počet i tematika přednášek se začala rozšiřovat zejména po r. 1909. Prof. Petr, zproštěný povinností základního kursu, vyhlašoval speciální témata, blízká jeho vlastní vědecké práci. Přednášel mj. o teorii invariantů algebraických forem, o binárních a ternárních kvadratických formách atd. V letním semestru r. 1911 oznamuje i jednohodinovku „Elementy theorie grup“; při celkovém zaměření Petrově lze tušit, že zde poprvé na české niversitě byla přednášena teorie grup nejen jako pomocný prostředek geometrických úvah.³²⁾ Geometrickou problematiku speciálními tématy od r. 1909 rozhojňoval docent Bydžovský. Dotýkal se v ní sice také algebraické problematiky, jak o tom svědčí přednáška z prvního roku jeho působení, nazvaná „Theorie lineárních transformací a jich grup“,³³⁾ která byla předpokladem pro geometrické využití těchto algebraických prostředků (konkrétně pro studium útvarů 3. řádu), jak o nich přednášel v následujícím roce.³⁴⁾ Bydžovský si však udržoval kontakt i s tematikou přednášenou Petrem. Tak např. již v r. 1912 doplňoval Petrovu přednášku o eliptických funkcích zvláštním kursem o jejich geometrické aplikaci a později za války sám celou tuto problematiku převzal. Avšak nástup dalších mladých docentů stále více rozšiřoval a možno říci modernizoval přednášenou tematiku. V r. 1912—13 zvolil si za téma kursu doc. Hostinský teorii analytických funkcí, doc. Karel Rychlík teorii algebraických těles a teorii algebraických funkcí, později (1913—14) se Hostinský věnoval také diferenciální geometrii, v níž proti Sobotkovu gaussovskému pojetí přikládal více pozornosti aplikacím diferenciálních rovnic a po vzoru Darbouxově kinematické metodě. Na základě těchto přednášek pak vydal v r. 1915 vlastní učebnici, která se objevuje v nových vydáních ještě 1942 a 1946. V r. 1914—15 ohlásil Hostinský i Rychlík pravděpodobně nezávisle kurs diferenciálních rovnic,³⁵⁾ v následujícím roce se objevuje Hostinského přednáška o integrálních rovnicích,³⁶⁾ zatímco Rychlík přednáší o algebraickém řešení rovnic. Teoretickou matematickou problematiku v této době vhodně doplňuje profesor Láska, který přináší

³¹⁾ K. Havlíček, A. Urban, Z. Vančura, B. Kepr, *K hodnocení díla Jana Sobotky*, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV, č. 13, Praha 1963, str. 33.

³²⁾ Později Petr přednáší o eliptických funkcích, speciální přednášku o Fourierových řadách, o analytických funkcích atd.

³³⁾ Tři hodiny týdně v roce 1909—10.

³⁴⁾ V roce 1911—12 pak Bydžovský přednáší dvouhodinovku nazvanou „Algebraické transformace křivek a ploch“.

³⁵⁾ Doc. Rychlík se zabýval lineárními, Hostinský parciálními diferenciálními rovnicemi.

³⁶⁾ Hostinský pro letní semestr zmíněného roku pak hovoří o „řešení integrálních rovnic metodou Fredholmovou“. V tomto roce přednáší ovšem Hostinský také úvodní matematický kurs, předtím několikrát vedený Záviškou, který se stal profesorem fyziky.

opět na fakultu speciální přednášky o metodě nejmenších čtverců (1914—1915), o nomografii,³⁷⁾ z počtu pravděpodobnosti (1912), vybrané kapitoly z aplikované matematiky a měl dokonce i početní praktikum (1912).

Uvedené údaje svědčí o tom, že před první světovou válkou a v prvních válečných letech byl celkem pravidelně přednášen týdně již dosti značný počet hodin; kromě základních, řekli bychom kursových přednášek byla přednášena speciální témata, přinášející relativně moderní matematickou problematiku. Značnou zásluhu o tento zdárný vývoj měl z největší části asi prof. Petr, který cílevědomou prací využíval příznivých okolností. Zatímco první léta století byla ve skutečnosti léty úpadku Petr po r. 1903 obětoval své tvůrčí síly vybudování pravidelných základních kursů z matematické analýzy, když geometrické přednášky byly Sobotkou rozšířeny jen o diferenciální geometrii. Počínaje r. 1909 postupuje matematická výuka na další vyšší stupeň, v němž základní kursy přejímají mladší pracovníci, kteří současně speciálními přednáškami z různých oborů doplňují tematiku Petrových lekcí.

Vývoj matematických přednášek na německé universitě byl podstatně odlišný. Především není tak hluboký rozdíl v tematické pestrosti přednášek na začátku a na konci období. Hlavní tíhu pedagogických povinností nesl celé období prof. Pick, doplňovaný celkem nepravidelně jedním až dvěma dalšími přednášejícími. Proto v průběhu sledovaných osmnácti let se Pick musel postarat o podstatnou část základních přednášek a prakticky vůbec se v přednáškách nemohl věnovat oblastem, v nichž byl přímo sám vědecky činný (teorie automorfních funkcí). Zdá se, že u Picka, matematika s širokým rozhledem, sledujícího svými vlastními pracemi původně směr vycházející z podnětů Kleinových, se projevovala v jeho dlouholetém pedagogickém působení na mnohem vyšší vědecké úrovni a později než u Studničky jistá tendence ke stagnaci. Pick v přednáškách³⁸⁾ střídal dosti rozsáhlou, ale většinou elementárnější tematiku. Často se zabýval různými úvody, ať již to byl úvod do diferenciálního a integrálního počtu, do teorie čísel či variačního počtu a diferenciálních rovnic; přednášel také nauku o determinantech, o algebraických rovnicích. Objevují se u něho i teorie analytických funkcí i čistě geometrické přednášky.³⁹⁾ V této záplavě různých témat jen nepatrnou část tvoří spe-

³⁷⁾ Již v zimním semestru 1911—12 má na toto téma jednohodinovou přednášku, kterou v r. 1915 rozšiřuje dokonce na čtyřhodinovku.

³⁸⁾ Podle seznamů přednášek se zdá, že k přednáškám býval organicky připojován seminář nebo dokonce část přednášky se děla seminární formou, což při malém počtu přednáškových hodin a bohaté odborné německé literatuře bylo dobře možné.

³⁹⁾ Tak v r. 1915—16 přednáší dokonce čtyřhodinovku o analytické geometrii, o rok dříve dvouhodinovku o neeuclidovské geometrii, jindy nazval přednášku „Infinitesimalgeometrie“ (5 hod. týdně r. 1911—12).

ciální kursy, i když pochopitelně je velmi obtížné nyní zpětně odhadnout skutečný charakter Pickových výkladů. Vzhledem k vlastní Pickově vědecké práci za zajímavější lze pokládat, že se zabýval teorií invariantů (1905—6) nebo že vyhlásil speciální přednášku „*Theorie grup a algebraické rovnice*“ (1908—9, 2 hod. týdně).

Tento málo povzbudivý stav souvisel s dalšími potížemi matematiky na německé universitě. Byl ještě zhoršován tím, že se nepodařilo nalézt trvalé obsazení druhé katedry. Začátek století zastihuje ještě geometrické přednášky Bobkovy, pak přichází jen na několik let J. A. Gmeiner. Na rozdíl od české university nebyla na německé vytvořena během Gmeinerova působení žádná zásadnější dělba práce mezi profesory matematiky. V podstatě se v tematice přednášek střídali. Gmeiner a Pick nejen že střídavě přebírali úvodní kurs diferenciálního a integrálního počtu, nýbrž Gmeiner přednášel i úvod do teorie komplexních funkcí, o číselných kongruencích, o systémech algebraických rovnic i úvod do variačního počtu. Jen občas se věnoval úvodním přednáškám geometrickým. Zdá se, že tento stav nemohl vést k prohloubení studia. V r. 1906—7 přichází po roční přestávce na katedru Gmeinerem zastávanou Grünwald, který sice také občas přejímá úvod do diferenciálního a integrálního počtu, jinak se však cílevědoměji věnuje geometrické problematice. Převažují však u něho základní kursovní přednášky, které jsou jen v r. 1909 přerušeny dvouhodinovou o dotykových transformacích a přímkovou geometrií v r. 1910—11. Mnohem progresivnější tematiku přináší prof. Kowalewski. Již rok po svém příchodu, tj. 1913—14, vypisuje např. jednohodinový kurs nazvaný „*Einführung in die Mengenlehre*“ a v následujícím roce byla zvýšená pozornost věnovaná moderním algebraickým problémům doplňována studiem díla E. Studyho. Ovšem i Kowalewskému, který se později vrátil k výkladu teorie množin (např. 1916—17) značnou část jeho pedagogické aktivity odčerpávaly základní úvodní lekce, které vedl střídavě s Pickem.

Činnost profesorů matematiky byla jen velmi zřídka doplňována přednáškami soukromých docentů, většinou profesorů německé techniky v Praze. V letech 1902—3 doc. Weiss přednášel o deskriptivní geometrii 3 semestry, jeden rok působil v Praze Wilhelm Blaschke (1914—15), který kromě deskriptivní geometrie měl i přednášky z analýzy. Teprve v r. 1915 se objevuje soukromý docent P. Funk, který vyhlásil několik speciálnějších témat z vyšší analýzy⁴⁰ a na samém konci války měl zvláštní kurs geometrického kreslení a deskriptivní geometrie Karl Mack, který byl mimořádným profesorem techniky.

Nedostatečnost matematické výuky si asi zvláště uvědomovali předsta-

⁴⁰⁾ V r. 1916—17 měl kromě toho přednášku „*Ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Mathematik*“.

vitelé teoretické fyziky. Proto čas od času sami někteří profesori fyziky vypisovali přednášky čistě matematické nebo přednášky přímo vyzbrojující teoretické fyziky potřebnými matematickými znalostmi.⁴¹⁾

Uvedená tematika i rozsah přednášek naznačují, že vývoj matematické výuky na pražské německé universitě byl ve sledovaném období tak pomalý, že ve srovnání se snahami německých matematiků v Praze po r. 1882 a hlavně ve srovnání s vývojem na české universitě byl již spíše stagnací. Objevují se sice jednotlivá moderní témata a také matematické výsledky některých profesorů (Pick, ke konci Kowalewski, W. Blaschke a P. Funk) dávají tušit dobrou odbornou úroveň některých přednášek. Avšak objektivní podmínky, vyjadřované malým počtem žáků, z nichž lepší snadno nalézali cestu do hlavních středisek matematiky v Německu, a potřeba základních kursů vyčerpávaly pedagogické úsilí učitelů, kteří nadto asi neměli cílevědomý plán, který se zdarem uskutečňovali čeští matematici.

SEMINÁŘE A PROSEMINÁŘE

Semináře a prosemináře tvořily důležitou součást výuky. Jejich charakter nebyl nějak přesně vymezen a v podstatě jim mohl dát jejich vedoucí libovolný ráz. Někdy mohl seminář mít charakter přednášky⁴²⁾ či kontrolované četby,⁴³⁾ jindy proseminář byl jen pouhým cvičením k přednášce.⁴⁴⁾ Jejich význam tkvěl ve dvou rysech: především seminář (a proseminář) byl institucí ústředně schvalovanou, spojenou s remunerací pro jeho vedoucího, částkami na odměny za seminární práce a vlastně i s úhradou za práci asistentů.⁴⁵⁾ Odborný význam této instituce byl v tom,

⁴¹⁾ Tak např. Lippich se zvláště zabývá teorií vektorů, Oppenheim teorií pravděpodobnosti (1907) a přednáší i úvod do vyšší matematiky (1908, 1910). Také Ph. Frank hned po svém příchodu do Prahy vyhlásuje „*Úvod do zpracování parciálních diferenciálních rovnic matematické fyziky*“; ovšem také profesor chemie Rothmund opakuje několikrát přednášku „*Matematické doplňky k přednášce o fyzikální chemii*“. Později vyhlásuje profesor Spitaler i „*Allgemeine Geometrie*“.

⁴²⁾ Výslovně hovoří o tomto charakteru svého semináře Sobotka ve svých zprávách hlavně roku 1906—7, dále třeba 1909—10, 1910—11; atd.

⁴³⁾ Srv. např. Sobotkovu zprávu za rok 1911—12; též Pickova zpráva za rok 1909—10.

⁴⁴⁾ Např. Pick 1904—5, 1910—11.

⁴⁵⁾ Semináře byly institucí, schvalovanou ministerstvem, se zvláštním statutem. Statut matematického semináře byl vytvořen pro německou universitu již r. 1875 (*Sammlung der für die österreichischen Universitäten giltigen Gesetze und Verordnungen*, Wien 1885, str. 1015—6), pro českou se lišil nepatrně (Beck-Kelle, *Die österreichischen Universitätsgesetze*, Wien 1906, str. 378—9). Podle statutu seminář dostával zvláštní částku ročně na knihovnu (původně 400 Kčs). Dále na české i německé fakultě v Praze bylo možno každý semestr udělit stipendia po 60 Kčs. Částka, která by nebyla vyčerpána, připadala opět na knihovnu. Vedoucí semináře, jemuž příslušela roční remunerace 800 Kčs, musel také podávat za každý rok zprávu o činnosti semináře (a prosemináře), které jsou hlav-

že byl často základem přímého osobního vědeckého styku a vlivu profesorů na posluchače, což se projevovalo i ve vypracovávaných pracích.

Tak jako v celé výuce na české universitě znamenal i v práci matematického semináře a prosemináře znatelný přerýv rok 1903. Zdá se, že Studničkovy semináře byly hojně navštíveny, ale ústní tradice se zmiňuje o nízké odborné úrovni, takže nepřekvapuje, že jejich vědecká odezva nebyla příliš patrná. Přitom Studnička ve zprávách o seminářích si pochvaluje, že více než polovina účastníků vypracovávala práce, které prý měly i dobrou úroveň, avšak neznáme přesně ani průběh semináře, ani témata prací. Jiný obraz skýtá zpráva K. Petra již v roce jeho nástupu,⁴⁶⁾ tj. pro rok 1903—4, kdy můžeme očekávat, že se ještě držel tradičních zásad. V zimním semestru v matematickém semináři „wurden die Grundzüge der Zahlentheorie vorgetragen und durchgeübt“. Zvláště pak jako předmět seminárních cvičení byla volena teorie kongruence, mocninné zbytky, kvadratické zbytky a zákon reciprocity, vyjádření čísel jako součtu čtverců a začátky teorie kvadratických forem. Za zmínku stojí i tematika vypracovaných referátů; např. Seifert hovořil o Gaussových sumách, Schorm o hypergeometrické řadě, Suhdol o konstrukci pravidelného sedmnáctiúhelníku a Malý o singularitách algebraických křivek. Tematika těchto prací naznačuje, že šlo o referáty z literatury. V letním semestru seminární cvičení orientoval Petr k doplnění přednášky o diferenciálním a integrálním počtu, zejména k některým speciálním integrálům, k numerickým integracím apod. Proseminář pak měl mnohem elementárnější ráz a sloužil k procvičení tzv. algebraické analýzy. Koncem semestru byly procvičovány začátky diferenciálního a integrálního počtu.

V následující školním roce se ujímá vedení semináře i prosemináře Sobotka. Je zajímavé, že v zimním semestru volí ještě za téma svého semináře problematiku algebraickou, totiž teorii substitucí a determinanty; je ovšem pravda, že tato látka mohla být vhodným doplňkem analytické geometrie, kterou tehdy přednášel (5 hod. týdně). V letním semestru byl seminář věnován imaginárním prvkům v geometrii. Z osmi seminárních prací v tomto roce za nejlepší pokládal Sobotka práci B. Hostinského „o jistých Lie-ových dotykových transformacích“, která se tedy dotýkala látky na české universitě relativně nové, a práci H. J. Zahrad-

ním zdrojem údajů těchto odstavců. (MKV/R 5A/20 Prag, seminare in genera 1896—1918). Asistenti byli pro matematiku, pro níž nebylo jiné vysokoškolské instituce, výhradně u seminářů.

⁴⁶⁾ Zdá se, že v činnosti matematického semináře byl roční přerýv, když v r. 1902—3 nebyl seminář ani ohlášen. Následující rok vedl seminář Petr, pak se ho ujímá profesor Sobotka, aby od r. 1905—6 byly na české universitě dva semináře. Rozhodujícím momentem pro existenci dvou seminářů (na německé jen jeden) byl značný počet účastníků.

níčka, která byla přehledem o obecné teorii ploch; obě tyto práce byly navrženy k odměně.

Počínaje příštím školním rokem, tj. rokem 1905—6 se již systém seminářů a proseminářů na delší dobu ustaluje a mění se vlastně až po r. 1918. V seminářích se odráží tematické rozčlenění přednášek obou profesorů matematiky. Petr se zabývá různými tématy z matematické analýzy a teorie čísel (či algebry), Sobotka se věnuje různým oblastem geometrie.

V prvních dvou letech tohoto období rozvíjí Petr postupně problematiku teorie čísel a algebry. V semináři rozbíral Petr nejprve některé problémy teorie binárních kvadratických forem s využitím eliptických funkcí, později tuto problematiku rozšiřoval jednak k obecné teorii forem (1906—7), kterou také přednášel a kterou pak v semináři aplikoval na případy ternárních forem, jednak k teorii algebraických funkcí, které byly Petrovi často pracovním nástrojem. V letním semestru r. 1905—6 se věnoval spíše numerickým rovnicím. Z této dosti široké problematiky pak čerpaly podněty seminární práce, jejichž počet rychle klesal.⁴⁷⁾ Petr sám zvláště vyzvedával práci Fr. Vondráčka o Tschirhaus-Hermitově transformaci rovnice 5. stupně, Vl. Heinricha o Abelově větě, K. Rychlíka o ternárních konečných grupách a K. Čupra o ζ -funkcích; odměněna byla také práce Aug. Žáčka. Setkáváme se zde tedy se jmény matematiků a fyziků, kteří vesměs sami později působili jako vysokoškolští profesori. Ve svých seminářích se Petr k problematice teorie čísel a kvadratických forem vrátil již jen dvakrát (v r. 1910—11 a 1917—18). Kromě těchto semestrů volil Petr za tematiku svých seminářů různé partie matematické analýzy. Objevují se zde některé partie teorie funkcí komplexní proměnné,⁴⁸⁾ značná a opakující pozornost byla věnována speciálním funkcím, kde se Petr vědomě opíral o Weierstrassovy výsledky (1908—9; 1909—10), jindy se tematika soustřeďovala na vícenásobné integrály (1911—12), Fourierovy řady atd. V souhrnu lze říci, že matematika Petrových seminářů se soustřeďovala v tuto dobu na prohlubování znalostí z matematické analýzy.

Prosemináře věnoval po několik let úvodním partiím algebry, algebraické analýzy a procvičování základních partií diferenciálního a integrálního počtu.⁴⁹⁾ Tím byl proseminář již doplňkem úvodních přednášek z matematické analýzy.

V druhém matematickém semináři a prosemináři na české fakultě se Sobotka věnoval různým oblastem geometrie. Sobotka, který byl postavou

⁴⁷⁾ V roce 1905—6 bylo celkem 17 prací, v následujícím již jen 10!

⁴⁸⁾ Petr (1908—9) např. sám připomíná výklad pojmu Riemannovy plochy.

⁴⁹⁾ Na začátku své vysokoškolské činnosti procvičoval Petr dva roky základy diferenciálního a integrálního počtu; vzhledem k tomu, že tehdy ještě nebyla úvodní přednáška z matematické analýzy, je dobře možné, že pro seminář tuto přednášku nahrazoval.

shrnující typické rysy naší geometrie 19. století, navazoval v prvních letech v řadě témat na problematiku české geometrické školy, kterou ovšem brzy podstatně rozšiřoval. Začal studiem význačných příbuzností (1905—6), následující semestr (1906) byly předmětem seminárních cvičení grupy geometrických transformací („geometrische Transformationsgruppen“). Pak se věnoval otázkám vyšších involucí algebraických křivek a analytické a konstruktivní teorii obecných křivek 3. řádu.

Počínaje zimním semestrem 1908—9 nastává změna v problematice, kterou si Sobotka zvolil za tematiku svých seminářů. Podobně jako v přednáškách tak i v seminářích se několik let (až do r. 1912) zabýval diferenciální geometrií. Volba této tematiky pravděpodobně souvisela s přípravou Sobotkovy rozsáhlé učebnice diferenciální geometrie.

Po několika letech opouští Sobotka výhradní zaměření seminářů na diferenciální geometrii, jejíž problematiku, jak svědčí předkládané zprávy, probíral velmi důkladně, a vrací se (1911—12) k syntetické geometrii, i když je pravděpodobné, že i zde používá v některé problematice metod diferenciální geometrie. Vychází z prací Cayleyho, von Staudta, Frobenia aj.; probírá relace mezi metrickými vlastnostmi úseček a úhlů, které aplikuje zejména na sférickou geometrii. Analytickými metodami studuje kružnice, dospívá k Apolloniovu problému a jeho prostorovému zobecnění, a završením semináře je sférická geometrie a Reyovo pojetí geometrie prostoru, jehož body jsou kulové plochy. O něco později (1912—13) opouští Sobotka zcela problematiku diferenciální geometrie a seminární cvičení zaměřuje např. ke studiu souřadnicových soustav, k projektivní geometrii a k teorii transformací. Vychází sice ze starších prací Plückerových a Möbiových, které však současně doplňuje výsledky Darbouxovými a Kleinovými. V následujících letech střídá dosti různorodá témata, vrací se mimo jiné k analytické konstruktivní teorii prostorových křivek třetího řádu podle Cremonových prací, jimž věnoval seminář již v r. 1906—1907, později naplňuje seminář projektivně geometrickou problematikou Reyových komplexů (1915—16), přičemž je zpracovává analytickými i syntetickými prostředky, aby v následujícím roce (1916—17) dal přednost znovu algebraickým a diferenciálním metodám při zkoumání algebraických ploch.

Je pochopitelné, že elementárnější problematika se soustřeďovala do Sobotkových proseminářů. Jednotlivé problémy však byly probírány do značné hloubky a tak i zde mohl navázat na klasická geometrická díla. Tak se zde objevují výsledky Möbiovy, Steinerovy, Cremonovy, von Staudtovy, Studyho aj. Často je probírán úvod do projektivní geometrie.⁵⁰⁾ V proseminárních cvičeních nalezneme také doklady, že i zde Sobotka

⁵⁰⁾ Např. v roce 1916—17 činí tak, jak říká, „na podkladě Steinerov“.

čerpá z tematiky rozpracovávané prvními představiteli české geometrické školy. Při výkladech projektivní geometrie v r. 1911—12 se zmiňuje o tom, že „látka bylo probráno dopodrobna tolik, kolik je jí obsaženo např. ve Weyrově knize Projektivní geometrie základných útvarů prvního řádu na prvních 180 stranách. Této knihy také hojně používali posluchači“. V r. 1915—16 se v prosemináři setkáváme s geometrickou problematikou, která v českém matematickém prostředí byla studována celkem zřídka. Sobotka o programu prosemináře říká: „Předmět tvořily nové základy geometrie a různé geometrie neeuclidovské; ovšem musela látka býti upravena tak, aby v omezené době necelých 60 hodin přednáškových mohl býti podán pohledný obraz různých geometrií.“

Ve svých zprávách o činnosti semináře a prosemináře uvádí Sobotka také některé údaje o vlastním průběhu jednání. Sobotka v různých letech zvláště zdůrazňuje, že seminář (či proseminář) mu byl jen doplňkem k přednáškám, někde dokonce metoda semináře se redukovala na přednášky profesorovy jen občas doplňované vlastními referáty posluchačů (zejména z posledních semestrů), což však nevyklučovalo aktivní účast posluchačů na vlastním procvičování látky.

V některých letech doplňoval Sobotka své semináře zvláštním čtyřhodinovým konstruktivním cvičením. Zdá se přitom, že proseminář i seminář Sobotkův byly hojně navštěvovány; na seminářích se počet pravidelných účastníků pohyboval mezi 20—30 (na proseminářích více) a počet seminárních prací sice kolísal, ale po počátečních obtížích se ustálil na sedmi až deseti.⁵¹⁾ Zpočátku, kdy nadto Sobotka více v semináři přednášel, si geometrická problematika získávala značnou pozornost (v r. 1906—7 se přihlásilo dokonce 80 posluchačů na Sobotkův seminář),⁵²⁾ větší než současné semináře Petrovy. Je však otázkou, zda tento zvýšený zájem o Sobotkova cvičení byl vyvolán vlastním zájmem o geometrickou problematiku či menší vědeckou náročností. Zdá se, že počet seminárních prací býval větší u Petra.⁵³⁾ Jisté však je, že v době jistého maxima zájmu o matematiku, který se projevil i celkovým počtem posluchačů těsně po roce 1910, chválí si prof. Sobotka nadějný dorost a úroveň seminárních prací.

Práce matematických seminářů na české universitě před první světovou

⁵¹⁾ Je pochopitelné, že situace se podstatně změnila v době války, kdy počet účastníků klesl na 3—5 a kdy, jak podotýká Sobotka, se v době nedostatku uhlí mohl seminář konat v jeho pracovně bez jakéhokoli většího přerušení.

⁵²⁾ Tento počet je ovšem výjimečný; již v následujícím roce počet účastníků klesl na 25—30. Nemáme však žádné údaje o obdobném zájmu o paralelní Petrův seminář.

⁵³⁾ Petr se ve zprávách o činnosti seminářů v r. 1910—11 zmiňuje o 13 seminárních pracích, v následujícím roce o 11; v roce 1912—13 je jich sice jen 9, ale v roce 1913 až 1914 opět 11.

válkou svědčí o tom, že zde byla dosti široká báze pokusů o vlastní vědeckou práci (třeba v souvislosti s přípravou písemných prací pro státní zkoušky budoucích profesorů středních škol), že zde byl vzestup úrovně těchto prací ve srovnání s předcházejícím obdobím a že v dosti širokém rozsahu pronikala i na semináře témata, přibližující či rozpracovávající výsledky konce 19. století. Mezi autory seminárních prací se pak objevuje celá řada pracovníků, kteří systematicky vědecky pracovali v Československu.

Semináře i prosemináře na německé universitě v Praze měly podstatně jiný rozsah i význam, a je možno říci, že v mnohém se odlišovaly i svým charakterem. Především převážnou část období byl pravidelný jen jeden seminář, který vedl prof. Pick, a snad až teprve v r. 1918 byl veden poprvé také Gerhardem Kowalewskim. Přitom byl počet řádných posluchačů Pickova semináře podstatně nižší, než počet účastníků na libovolném ze dvou českých; maximální počet řádných byl v r. 1907—8, totiž 15, doplňovaný 11 mimořádnými posluchači. V některých semestrech počet naopak klesl až na 5 posluchačů (1910); v semestru 1907 navštěvovali ho jen 4 posluchači. Podstatně menší než na českých seminářích býval počet seminárních prací a Pick ve svých zprávách několikrát přiznával, že v semináři nebyla vůbec žádná práce dokončena (např. 1907—8; 1909—10 atd.), což ovšem při malém počtu účastníků nepřekvapuje.⁵⁴) Současně však Pick tematikou seminářů obsáhl jak analýzu tak i geometrii. Hlavní pozornost věnoval teorii funkcí komplexní proměnné, vesměs jako doplňku svých přednášek. Vycházel zde někdy přímo z Weierstrassových prací a možno říci, že se přibližoval k problematice své vlastní vědecké práce. Podobně v r. 1908—9 se seminář zabýval teorií parciálních diferenciálních rovnic, teorií invariantů, 1910 rozbořem některých kapitol díla Scheffers-Lie, Differentialgleichungen mit infinitesimalen Transformationen atd. Vedle toho však sahal i po čistě geometrické problematice, jako byla tzv. kinematická geometrie, studium geometrických příbuzností apod. Z Pickova semináře — pokud lze nyní zjistit — vzešel velmi malý počet původních vědeckých prací.

Mezi účastníky seminářů nenajdeme vlastně žádného budoucího universitního profesora matematiky alespoň s průměrnými vědeckými pracemi. Posluchači vyšších ročníků odcházeli dokončit svá studia na zahraniční německé university, které byly lépe obsázeny učitelským sborem; tam také podávali své disertace. Svědčí tak malý zájem o semináře o klesající vědecké a pedagogické průbojnosti matematiky na pražské německé universitě.

⁵⁴) Malý počet prací způsoboval, že chronicky nebývaly vyčerpány prostředky semináře na stipendia a proto byla lépe doplňována knihovna semináře.

3. OBSAZENÍ OBORU

Obsazování kateder bylo významným momentem ve vývoji universitních disciplín a politika ministerstva ho mohla ovlivnit dost významně právě tak jako politika skupin v profesorském sboru fakulty. Praxe obou universit se v tomto směru dost lišila, jak už bylo dáno okolnostmi, které způsobily, že v jednom městě existovaly vedle sebe dvě národnostně oddělené university, na kterých se přednášela matematika, aniž by její představitelé mezi sebou navázali vědecký kontakt.

Na českou universitu přicházeli odborníci, jejichž výběr byl omezen národnostními a jazykovými ohledy, vyškoleni v podstatě v domácím prostředí na zdejší universitě popřípadě technikách. Bylo sice zvykem, že absolventi odcházeli na nějakou dobu doplnit své studium na některou zahraniční universitu, avšak toto doplňkové zahraniční studium českých vědců mělo zcela jiný charakter než zkušenosti pedagogů německé university: ti přicházeli často do Prahy dočasně, aby využili pražské příležitosti postoupit o příčku na žebříčku vědecké kariéry; tímto způsobem měla německá universita mnohem hlubší a rozmanitější styk se zahraničím — alespoň pokud šlo o ostatní německé a rakouské university.

Národnostní ohledy ovšem také způsobovaly, že mladí čeští vědci měli méně příležitosti k uplatnění, i když nebylo výjimkou, když český matematik, který se dlouhá léta ubíjel bez příležitosti na domácích vysokých či středních školách, odešel alespoň dočasně do ciziny a teprve na vrcholu svého vědeckého vývoje byl přiměřeně přijat ve své vlasti (Lerch, Láska).

Obsazení oboru na české universitě

Nebudeme se zde zabývat pedagogickou působností nejstaršího z tehdejších matematiků, jež ještě doznívá na universitě na počátku našeho období. O Františku Josefu Studničkově, který ztělesňoval svérázné období ve vývoji české university, bylo již pojednáno jinde.⁵⁵) Rok jeho úmrtí byl také úmrtním rokem druhého profesora, suplujícího obor geometrie, řádného profesora české techniky v Praze Eduarda Weyra.⁵⁶) O Weyrově jmenování druhým řádným profesorem české university se jednalo již koncem století; jeho suplentura byla již tehdy považována pouze za do-

⁵⁵) *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století*, Praha 1961. Ze vzpomínkové literatury např. článek Karla Petra, *F. Jos. Studnička, 25 let od jeho úmrtí*, ČMF 57/1928, s. 163.

⁵⁶) Studnička zemřel 21. února 1903, Eduard Weyr 23. července 1903. Weyr suploval na české universitě přednášky od r. 1891. Podrobnější rozbor situace ve výuce matematiky na české universitě je obsažen v dobrozdání profesorů Kolářka, Grusse a Petra ze dne 14. ledna 1904, (fond MKV/R, 5 Prag Phil. Profesoren — kr. 108), které je publikováno v článku J. Mandlerové, *K příchodu Jana Sobotky na českou universitu v Praze*, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV 18, s. 51—59.

časné řešení.⁵⁷⁾ Zdá se ovšem, že Weyr sám příliš neusiloval o změnu tohoto stavu, který mu snad vyhovoval z finančních důvodů. V návrhu komise ve složení prof. Studnička, Strouhal, Gruss a Petr ze dne 20. IV. 1902, který poskytl argumentaci děkanátu pro urgenci Weyrova jmenování⁵⁸⁾ se mezi jednotlivými body uvádí, že Weyr je již ochoten zaměnit profesuru na technice profesurou na universitě, což potvrzuje dojem, že jmenování Weyra ad personam druhým řádným profesorem matematiky na české universitě záviselo do značné míry na jeho postoji k této záležitosti. Také v dopise ministrovi ze dne 24. 11. 1902 odpovídá Weyr na dotaz, je-li ochoten přejít na universitu, výčtem podmínek: přednášky na universitě suploval za semestrální remuneraci 800 K; je ochoten se jí

⁵⁷⁾ Viz např. zprávu komise profesorů Studničky, Strouhala, Grusse a Petra ze dne 20. dubna 1902, MKV/R, 5 C 1 Prag 1900—1902, II/182.

⁵⁸⁾ Slavný c. k. sbore profesorský,

Opět uplynul celý semestr, aniž by vyřízena byla nanejvýš naléhavá žádost za povolání p. dvorního rady Ed. Weyra za druhého profesora matematiky na fakultu naší, ač byla již před lety vys. c. k. ministerstvu vyučování podána a v předposledním semestru důvodně opakována. I nezbývá nežli opět se obrátiti s novou žádostí, odůvodněnou k jmenovanému c. k. ministerstvu, aby znovu vzata v úvahu záležitost pro naši fakultu nad jiné důležitá, a to z důvodů těchto:

1. Po odchodu prof. Suchady do Brna není na delší čas naděje, že by dosavadní program přednášek mathematických dostatečně dal se rozšířiti bez povolání připomenutého.

2. Není naprosto možno, aby jeden profesor jen přibližně vyhověl požadavkům dnešního rozvoje matematiky vůbec a jen mírným požadavkům studujících matematiky zvlášť. I kdyby veleduch nějaký stejnoměrně obsáhl a přečetl ty odbory dnešní matematiky, fyzický čas mu nestačí, aby je stejnoměrně dále pěstoval soukromě anebo v přednáškách. Tím se nutně stává, že důležité obory mathematické, jako např. theorie funkcí dnes v samostatnou nauku vzrostlá, pak nauka o funkcích soujmených jež jest signaturou moderní matematiky, pak theorie vyšších transcendent aj. pouze v počátcích svých mohou se probrati, a že celá řada mathematických odborů, vypěstovaných hlavně v posledním půlstoletí, nedostane se vůbec ani na program, jako např. theorie forem mnohotvárnosti vynikající, pak obsáhlá nauka o skupinách (Gruppentheorie), pak zvaná tak analysis situs čili topologie, dále theorie transformační v různých svých směrech a m. j.

3. Uznalo c. k. ministerstvo vyučování již před lety potřebu rozšíření programu mathematického zavedením suplentury syntetické geometrie, kteráž dle znění tehdejší žádosti měla trvati jen do jmenování kolegy Weyra řádným profesorem na fakultě naší.

4. Není snad university vůbec, kde by jediný jen profesor byl zástupcem předmětu tak důležitého a rozsáhlého, jakým jest dnešní matematika, ba četné university zejména německé, čítající 5—10 odborníků, obstarávajících příslušné potřeby jak vědy tak svých posluchačů.

5. Jest naše fakulta jediným ústavem, kde se má pěstovati česká matematika v celém svém rozsahu, takže nemůže studující, jak to možné na fakultách německých, vyhledati si útvar jiný, neposkytuje-li mu ten nebo onen, čeho si přeje.

6. Jest od té doby, co kolega Weyr s ochotou všeho uznání hodnou prohlásil, že by zaměnil pohodlnější své postavení na technice s profesurou nároků plnější na fakultě naší, velmi snadno možná vytčeným nedostatkům mathematického programu odpomoci, jelikož by převzetím 5 hodin přednášek a 2 hodin geometrického semináře značně přispěl k rozšíření jeho, takže by tím alespoň nehlavnější požadavky tohoto odboru byly vyří-

vzdát za předpokladu, že se stane spolureditelem semináře, což by reprezentovalo rovněž 800 K za semestr.⁵⁹⁾

Ministerstvo Weyrovi ve své odpovědi oznámilo, že může počítat s jmenováním od 1. X. 1903, v záležitosti rozdělení semináře však vázalo svůj souhlas na souhlas fakulty. Ovšem jak vyplývá z korespondence, kterou vedl profesor Studnička prostřednictvím děkanátu s ministerstvem, bylo zřejmé, že Studnička nebude mít věcně proti rozdělení semináře námitek,

zeny, a tím bylo, abych tak řekl, minimální minimum programu moderní matematiky obstaráno.

7. Konečně budiž ještě uvedeno hlavně se zřetelem k neodborníkům, že universita naše po vídeňské jest nejmohutnější, a že čítá posluchačů matematiky zajisté tolik, co která jiná, kde jest více profesorů matematiky; bylo v zimním semestru zapsáno do přednášek o analytické geometrii 185 a do přednášek o počtu integrálním 136 posluchačů. Nelze upříti, že 10 posluchačů má týž nárok na úplnost programu přednášek, jako 100, ale zvykem-li pozorovati důležitost předmětu podle počtu příslušných kandidátů, mluví číslice uvedené i pro matematiku na fakultě naší, aby co možná brzo dostalo se jí druhého zástupce, jenž zná potřeby našich studujících a jež navzájem ctí a co nejvíce si váží jakožto výkonného učitele studující tito.

Z těchto všech závažných důvodů račiž c. k. slavný sbore profesorský způsobem věci přiměřeným znovu předložiti vys. c. k. ministerstvu kultu a vyučování obšírně odůvodněnou žádost zde opětovně jmenovanou ke příznivému vyřízení v době co možná nejbližší; vyžaduje toho i čest její akademická, aby nebyla popelkou mezi ostatními fakultami filosofickými vůbec.

V Praze dne 20. dubna 1902

Fr. Studnička, V. Strouhal, G. Gruss, K. Petr

Děkanát přiložil toto zdůvodnění komise ke svému dopisu ministerstvu, v němž zesílil argumentaci ještě výčtem poměrů na jiných universitách, kde obor byl zastoupen takto:

Vídeň	3 řádní prof.	1 mimořádný	5 docentů
Innsbruck	2 řádní prof.	1 mimořádný	
Berlin	celkem 23		
Göttingen	14		
Strassburg	10		
Lipsko a Mnichov	9		
Heidelberg, Königsberg	8		
Halle, Jena	7		
Freiburg, Greifswald, Kiel	6		
Breslau, Würzburg	5		
Marburg, München, Tübingen	4		
Giessen	3		
Rostock	2		

Pro velký počet posluchačů na české universitě musel být rozdělen mathematický seminář a snížil se tak počet přednášek. MKV/R 5 C 1 Prag, 1900—1902, II/182

⁵⁹⁾ Ministerstvo školství pak skutečně požádalo ministerstvo financí o zvýšení prelináře pro mathematicko-fyzikální seminář, který byl

800 Kčs pro prof. Studničku za seminář
400 Kčs pro prof. Studničku za proseminář
800 Kčs pro prof. Kolářka za seminář

tj. 2000 Kčs

o dalších 800 Kčs pro prof. Weyra. Tento požadavek byl sice zásadně odmítnut s poukazem na to, že náklady na seminář jsou v poměru k ostatním universitám příliš vysoké,

protože sám již tento požadavek formuloval ve svých dopisech z března a října r. 1902.⁶⁰⁾

Weyrova vědecká působnost spadá převážně rovněž do období, které předcházelo periodě, kterou zde sledujeme.⁶¹⁾ Větší vědecko-pedagogický význam mělo počátkem století vydání jeho učebnice diferenciálního počtu,⁶²⁾ jež shodou okolností vyvolala diskusi, do níž zasáhl svou autoritou český profesor matematiky, působící tehdy na katolické universitě ve švýcarském Freiburgu, Matyáš Lerch.

Rozhodnutím ministerstva o Weyrově jmenování druhým řádným profesorem matematiky na české universitě k 1. 10. 1903 bylo dosaženo cíle, o něž řadu let čeští představitelé oboru usilovali. Tím poprvé od rozdělení university byla systemizace učitelských míst pro matematiku na české universitě výhodnější než na německé, kde zůstávala jedna řádná profesura a jedna mimořádná. Ovšem tato výhodná situace byla ohrožena skutečností, že v r. 1903 ještě před nastoupením profesora Weyra oba profesori krátce po sobě zemřeli. Před profesorským sborem vyvstal proto naléhavý úkol na novou situaci rychle reagovat.

Na pražskou universitu byl okamžitě povolán z Brna mladý docent Karel Petr, který pak v letním semestru 1903 suploval přednášky a prakticky převzal vedení semináře.

Návrh fakulty na přeložení Petra do Prahy provázelo dobrozdání komise profesorů Kolářka (referenta), Grusse a Strouhala a doporučení prof. Weyra, který při hodnocení Petrových prací zdůrazňoval Petrovu hloubavost, kritičnost a invenci a jeho práci „O počtu reálných kořenů rovnice algebraické v mezích daných“ (Rozpravy České Akad. VI/1897 č. 8) řadil k pracem slavných matematiků, jakými byli Sturm, Sylvestr a Hermite.⁶³⁾

prakticky byl však přijat jako odvolatelné provisorní opatření, osobní závazek spjatý se stolicí. MKV/R 5 C 1 Prag 1900—1902, II/182, ministerská akta z prosince 1902 týkající se jmenování Weyra jako řádného profesora na českou universitu.

⁶⁰⁾ Studnička upozorňoval na skutečnost, že při velkém počtu posluchačů (uvádí 89 účastníků semináře a 78 prosemináře) a v nevhodné místnosti nemá seminář uspokojivý průběh, což se projevilo v poklesu počtu seminárních prací (ze 70—100 % jen na 54 %). Studnička navrhoval, aby se seminář rozdělil na skupiny, jak už se stalo v případech profesora Golla. Nepředpokládal však, že by se našla finanční úhrada a navrhoval, aby se situace vyřešila přeměnou dvou přednáškových hodin v seminární cvičení. Považoval to za možné, protože látka jeho přednášek byla obsažena v jeho učebnicích. 5 C 1 Prag 1900—2, II/182, dopis ze dne 14. března a z 15. října 1902.

⁶¹⁾ O Eduardu Weyrovi viz *Dějiny exaktních věd*, s. 228—231, 233—5, 261—3. Ze vzpomínkové literatury viz např. články věnované osobnosti Weyrově v *Časopise pro pěstování matematiky a fysiky* 34, 1905, s. 457—510.

⁶²⁾ E d u a r d W e y r, *Počet diferenciální*, Praha 1902, str. XII + 416.

⁶³⁾ Materiály přiloženy k návrhu komise profesorů Strouhala, Sobotky a Kolářka ze dne 3. 5. 1906 na Petrovo jmenování řádným profesorem. MKV/R 5 C 1 Prag 1905—6 II/184.

Ještě před smrtí Eduarda Weyra — 24. června 1903, navrhla fakulta jmenování Petra mimořádným profesorem a vyřízení této záležitosti naléhavě urgovala v dopise z 26. července, ve kterém podávala ministerstvu zprávu o Weyrově úmrtí, odvolávajíc se na situaci, kdy na fakultě nezbyl žádný profesor matematiky, který by mohl posuzovat disertace a účastnit se rigorosních zkoušek.⁶⁴⁾

Když bylo tímto způsobem obsazení jedné profesury z hlediska fakulty vyřešeno, vedla se s ministerstvem další jednání o obsazení řádné profesury. V konkursním řízení stáli proti sobě jako dva soupeři Jan Sobotka, profesor geometrie na české technice v Brně, a Matyáš Lerch, který v té době působil jako profesor matematiky na katolické universitě ve švýcarském Freiburgu. Lerch byl sice matematikem s rozsáhlým dílem, které dosáhlo již značného uznání i na mezinárodním fóru, avšak mezi ním a českým vědeckým prostředím existovalo staré napětí⁶⁵⁾ a čeští profesori vyvinuli značnou energii, aby se Lerch nestal jejich kolegou. Kandidaturu Lerchovu nemohli přímo odmítnout, naopak navrhli jeho jmenování zároveň s Janem Sobotkou, kterému vzhledem k obratné formulaci návrhu (a asi také po ústním jednání s ministerstvem) byla dána přednost. Hlavním věcným argumentem ve prospěch Sobotky bylo, že vedle Petra, který byl podobně jako Lerch zaměřen spíše na matematickou analýzu, bylo vhodné obsadit stolicí matematiky geometrem. Profesor Lerch byl navržen pro případ, že by ministerstvo povolilo zřízení druhé řádné profesury. Tento návrh byl však ve skutečnosti čistě formální a předchozím jmenováním Petra se mu předešlo. Natolik byli pražští profesori obeznámeni se situací, aby dovedli odhadnout, že ke jmenování třetího profesora se ministerstvo z finančních důvodů a také vzhledem k obsazení oboru na německé universitě nerozhodne.⁶⁶⁾

V prvé polovině roku 1904 byl na základě zmíněného jednání jmenován Jan Sobotka řádným profesorem matematiky na české universitě. Od té doby byl obor na české universitě zastoupen jedním řádným a jedním mimořádným profesorem. O dva roky později již jsou podnikány kroky k dalšímu zlepšení systemizace. V r. 1906 je podán návrh na jmenování Karla Petra řádným profesorem. Konečným argumentem, podpírajícím návrh na Petrovo jmenování, byl odkaz na nedávnou minulost, kdy v r. 1903 měla již fakulta dva řádné profesory. V souvislosti s tímto návrhem odmítá Petr nabídku řádné profesury české brněnské techniky,

⁶⁴⁾ MKV/R 5A1—3, Prag 1892—1903.

⁶⁵⁾ Ze vzpomínkové literatury viz např. K a r e l Č u p r, *Profesor Matyáš Lerch*, MF 52, 1923, 301—13.

⁶⁶⁾ Celé řízení včetně všech archivních údajů je podrobně zachyceno ve stati J a n y M a n d l e r o v é, *K příchodu Jana Sobotky na českou universitu v Praze*, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a techn. věd, č. 18, s. 45—59.

kteřé se zřekl ve prospěch Matyáše Lercha. Návrh na jmenování Petra byl široce zdůvodněn jak jeho vědeckou činností tak i jeho pedagogickými úspěchy. Ministerstvo návrh přijalo bez obtíží, zdržení nastalo spíše proto, že bylo nutno přednostněji vyřídit některé dřívější návrhy filozofické fakulty a zajistit v rozpočtu také potřebnou částku. Po překonání těchto spíše formálních zábran je v roce 1908 jmenován Petr řádným profesorem.⁶⁷⁾

Jmenováním Petra řádným profesorem bylo umožněno další rozšíření personálního obsazení přednášek. Uvolnila se tím totiž jistá finanční částka, které bylo použito k remuneraci za úvodní přednášku z infinitezimálního počtu. Touto přednáškou byl pověřen František Závíška,⁶⁸⁾ dlouholetý spolupracovník profesora teoretické fyziky Františka Kolářka. Závíška se habilitoval r. 1906 z teoretické fyziky na české universitě; bezprostředně po habilitaci pracoval rok na universitě v Cambridge u Thompsona a v Praze pak začal přednášet z teoretické fyziky termodynamiku, nauku o elektřině atd. Jeho zájem o matematické problémy dosvědčuje i přednáška z vektorové analýzy, ohlášená na rok 1908—9. Obsazení této přednášky Závíškou bylo motivováno zřejmě především snahou poskytnout mu materiální základnu. Pro Závíšku však toto působení bylo jen dočasné a počítalo se s ním, že postupně převezme katedru prof. Kolářka, jehož úvazek od letního semestru 1910 již částečně přebíral.⁷⁰⁾ Po smrti Kolářkově r. 1913 se také Závíška již věnoval svému vlastnímu oboru a v úvodní matematické přednášce se podle vzpomínek prof. Bydžovského střídali noví docenti matematiky Bydžovský, Hostinský a Rychlík.

Bohumil Bydžovský, který působil po dokončení studia na universitě v Praze jako středoškolský profesor, se habilitoval v průběhu roku 1909 současně na české universitě a na české technice v Praze na základě práce „Grupa kolineací prostorové křivky bikvadratické 1. druhu“.⁷¹⁾

⁶⁷⁾ MKV/R 1903—8, 15 Prag Phil., Prof./106 — akta o jmenování Petra řádným profesorem z května 1908.

⁶⁸⁾ MKV/R 5 A 3 Prag 1908—11, II/139. Zpráva děkanátu ministerstvu o dodatečně ohlášených přednáškách.

⁶⁹⁾ MKV/R 5 C 1 Prag 1912—13, II/k88. Závíškův životopis přiložený k návrhu fakulty na jeho jmenování mimořádným profesorem matematické fyziky.

⁷⁰⁾ Profesor Kolářek byl od letního semestru 1910 uvolněn ze zdravotních důvodů od pětihodinového kolegia z teoretické fyziky, a ponechal si jen vedení matematicko-fyzikálního semináře a doc. Závíška suploval 4 hodiny kolegia za roční remuneraci 1600 K. MKV/R 5 C 1 Prag 1910—11, II/187 a dále dtto, 1912—13, II/188.

⁷¹⁾ Akta ministerstva o habilitaci Bydžovského, duben/květen 1909. V životopise datovaném 15. 10. 1908 uvádí, že v době své působnosti na reálce v Karlíně „hleděl se seznámit se základy geometrie (geometriemi neeuclidovskými), s metodami analytické geometrie jak projektivně tak metrické a infinitesimální, s geometrií paprskovou, s teorií grup diskretních i kontinuitních a pochopit tak moderní stanovisko a vztahy geometrie“.
MKV/R, 5 Prag, Phil. Prof. 1,5, 1909, kr. 100.

V době své habilitace byl sice B. Bydžovský formálně nadále profesorem na české reálce v Karlíně, ze svého učebního úvazku byl však uvolněn a mohl se plně věnovat pedagogické působnosti na universitě a technice a brzy začít i svou bohatou publikační činností jako autor středoškolských učebnic.⁷²⁾ V osobě Bydžovského získala fakulta dalšího geometra, který soustavností výkladu a zaměřením k modernějším směrům vhodně doplňoval prof. Sobotku. Nedlouho po B. Bydžovském se habilituje na fakultě i další geometr, Bohuslav Hostinský. Podobně jako Bydžovský působil jako středoškolský profesor a k habilitaci se v letech 1906—9 připravoval na pařížské universitě, kde se věnoval diferenciální geometrii.⁷³⁾ Habilitační řízení skončilo v lednu 1912 a od té doby působil na fakultě. Jiného odborného zaměření byl Karel Rychlík, který pražské universitní studium doplnil v r. 1907—8 na Faculté des Sciences v Paříži; již před svou habilitací působil od r. 1909 jako asistent matematického semináře v Praze. Habilitační řízení bylo ukončeno začátkem 1912. Nápadně široký byl okruh látky, kterou ve své žádosti o habilitaci vyznačil Rychlík jako možná témata přednášek. Najdeme v něm vlastně zastoupeny všechny matematické obory. Vedle základů aritmetiky je zde teorie čísel, různé oblasti algebry (včetně teorie grup), matematická analýza od teorie funkcí až k parciálním diferenciálním rovnicím matematické fyziky; zajímavé je, že Rychlík uváděl jako možná témata i různé oblasti geometrie (základy, diferenciální geometrii atd.).⁷⁴⁾

Dalšímu rozmnožení pedagogických sil v oboru matematiky napomohla náhodně vzniklá situace v době, kdy zemřel profesor Augustin. Od r. 1904 zahrnovala Augustinova stolice obor meteorologie a klimatologie a zároveň geografie. V r. 1908 byla geografie osamostatněna zřízením mimořádné profesury pro Václ. Švamberu. Tehdy byl znovu Augustin jmenován řádným profesorem meteorologie a klimatologie ad personam. O místo po Augustinovi se ucházeli dva kandidáti: Václav Láska, který působil od r. 1895 ve Lvově jako profesor meteorologie, sférické astronomie a vyšší geodézie na tamější technice, a Stanislav Hanzlík, který se bezprostředně před smrtí Augustinovou habilitoval na pražské universitě prací „O stavbě cyklon a anticyklon“. Rozhodování mezi těmito dvěma kandidáty znamenalo volbu mezi teoretičtějším a na matematické metody více orientovaným zaměřením katedry nebo užším zaměřením na popisnou klimatologii a meteorologii. Ve prospěch teoretičtější orientace, jejímž

⁷²⁾ Interview s prof. Bydžovským dne 26. 11. 1965, magnetofonový záznam uložený v archivu oddělení pro dějiny přírodních věd Historického ústavu ČSAV.

⁷³⁾ Akta ministerstva o habilitaci B. Hostinského viz MKV/R 5 Prag Univ. Prof. kr. 103.

⁷⁴⁾ MKV/R, 5 Prag Phil. Prof., 1912, kr. 108. O Rychlíkově působení v těchto letech viz též jeho vzpomínky: K. Rychlík, *Jak jsem studoval matematiku*, Matematika ve škole VII/1957, str. 300—309.

representantem byl Láska, mluvila také celorakouská snaha té doby zřizovat na universitách stolice aplikované matematiky. Po delším jednání a rozhořčených sporech byl posléze jmenován V. Láska od 1. dubna 1911 profesorem aplikované matematiky.⁷⁵⁾

Dobré personální zajištění výuky matematiky na české universitě ve 2. desetiletí tohoto století umožnilo profesorům Petrovi a Sobotkovi, aby se mohli uvolnit z pedagogických povinností a věnovat se práci na vysokoškolských učebnicích, které vydávala Jednota českých matematiků a fyziků: již v květnu 1911 odůvodňuje takto Petr žádost o snížení pedagogických povinností pro r. 1911—12 na 2 hodiny přednášek⁷⁶⁾ a profesor Sobotka ve školním roce 1912—13 žádost o osvobození od 5 hodin přednášek.⁷⁷⁾

Posledním přínosem pro matematiku na české universitě ke konci období bylo pak jmenování Boh. Bydžovského titulárním mimořádným profesorem v r. 1917.⁷⁸⁾

Obsazení oboru na německé universitě

Obor matematiky byl na německé universitě pravidelně obsazen dvěma profesory. Od r. 1892 byl řádným profesorem matematiky Georg Pick, který převzal stolicí po zemřelém profesoru Durégeovi, a zastával tento úřad po celé období.⁷⁹⁾ Na druhé stolicí se profesori, kteří byli jmenováni vesměs jako mimořádní, naopak často střídali. Na místo mimořádného profesora, které se uvolnilo jmenováním Picka řádným profesorem, nastoupil r. 1892 Karl Bobek,⁸⁰⁾ který jako první na německé universitě

⁷⁵⁾ Podrobněji o jednání, jež vedla fakulta s ministerstvem o obsazení stolice po Augustinovi viz ve sdělení Jany Mandlerové ve Zprávách Čs. společnosti pro dějiny věd. 21/1, s. 55—60. Na spory, které byly v pozadí celého jednání, nalézáme narážky v korespondenci Pekaře a Golla, viz *Listy úcty a přátelství*, Praha 1941, str. 531, 533.

⁷⁶⁾ MKV/R 5 C 1 Prag, 1910—11.

⁷⁷⁾ MKV/R 5 C 1 Prag, 1912—13.

⁷⁸⁾ *Šedesátka prof. dr. B. Bydžovského*, Časopis pro pěstování matematiky a fyziky 69, 1939—40, D 93—99.

⁷⁹⁾ Habilitoval se r. 1883 na universitě v Praze, r. 1883—4 pracoval u Felixe Kleina v Lipsku. Od r. 1888 mř. profesor na německé universitě v Praze, 1892 zvítězil v konkursu na místo řádného profesora po Durégeovi, před A. Puchtou a O. Biermannem. Podle vyjádření komise ve složení Durège, Lippich, Mach ze dne 5. VII. 1888 převyšoval Pick ostatní uchazeče jak hodnotou svých vědeckých pojednání (22 titulů), tak svými přednáškami. MKV/R 5 Prag Phil.-Prof., krabice 107.

⁸⁰⁾ Umíslil se jako první před dvěma docenty vídeňské university — Gustavem Kohnem a Wilhelmem Wirtingerem a docentem německé techniky v Praze Emilem Waelschem. V neprospěch Emila Waelsche byla ještě nedávná habilitace, Wirtinger měl také krátkou praxi a o Kohnově jmenování mř. prof. ve Vídni se tenkrát právě jednalo. Komise preferovala Bobka také pro jeho finanční těžkosti. Kromě 19 pojednání byl autorem 2 učebnic: *Einleitung in die Theorie der elliptischen Funktionen*, *Einleitung in die projektivische Geometrie der Ebene*. MKV/R, 5 Prag Phil. Professoren kr. 100.

přednášel kurs deskriptivní geometrie. V roce 1899 dosáhl jmenování řádným profesorem, brzy nato však zemřel. Když se r. 1900 jednalo o obsazení uvolněné katedry po Bobkovi, německá universita v Praze vyvinula značné úsilí, aby na jeho místo nastoupil řádný profesor matematiky.⁸¹⁾ Žádost německé filosofické fakulty byla však zamítnuta s poukazem na nedostatečné finanční prostředky a s poukazem a také s ohledem na to, že také na české filosofické fakultě je jen jedna řádná profesura matematiky. Nicméně volba a jmenování profesora Josefa Antona Gmeinaera v r. 1901 byly zřejmě učiněny s perspektivou jeho brzkého jmenování řádným profesorem. Gmeiner zvítězil v konkursu před dvěma soukromými docenty z Vídně — Robertem Daudlebským von Steineckem a Karlem Zsigmondim^{81a)} — jako nejstarší, pro léta své vědecké a učitelské praxe. Kandidaturu Gmeinerovu podporovalo doporučení profesora matematiky z Innsbrucku Otty Stolze, jehož byl zřejmě Gmeiner žákem a s nímž společně uveřejnil několik publikací, a dvorního rady Eschericha z Vídně; u něhož se habilitoval. Dekretem z února 1904 s platností od 1. X. 1904 byl pak J. A. Gmeiner jmenován řádným profesorem.⁸²⁾

Když však v r. 1905 zemřel v Innsbrucku Otto Stolz, Gmeiner se tam navrací, aby převzal jeho úřad a místo druhého profesora matematiky v Praze se opět uvolňuje.

Působením Gmeinaera v Praze byla porušena zásada, podle níž druhý profesor měl být profesorem geometrie. Situace byla dočasně řešena tak, že počínaje rokem 1901 suploval přednášky a cvičení z deskriptivní geometrie profesor německé techniky v Praze Wilhelm Weiss, který téhož roku požádal o habilitaci na německé universitě v Praze.⁸³⁾ Avšak již v zimním semestru 1903—4 odvolává Weiss ohlášenou přednášku z projektivní geometrie s ohledem ke zvýšeným povinnostem na technice.⁸⁴⁾

⁸¹⁾ Luboš Nový, *K otázce rozsahu a personálního obsazení výuky matematiky na pražské universitě v letech 1882—1914*; Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV 17, s. 23.

^{81a)} Dostupné materiály nepotvrdily údaje Vetterovy o tom, že na německé universitě v Praze působil jeden rok K. Zsigmondy. Sr. Vetter, *Šest století matematického a astronomického učení na universitě Karlově v Praze*, Věstník KČSN, třída mat.-přír., 1952, č. XIV, str. 31. Totéž platí o Vetterově údají o pražském působení B. F. G. Rulfa.

⁸²⁾ Josef Anton Gmeiner studoval v Innsbrucku matematiku a fyziku. Řadu let byl suplentem na různých středních školách, až r. 1899 přichází na gymnasium ve Vídni, kde se r. 1900 habilitoval z matematiky na universitě a na technice. Doporučení děkanátu ministerstvu, MKV/R 5 Prag Phil. Prof. — krabice 102.

⁸³⁾ Akta ministerstva z července 1901 obsahují Weissův životopis, přehled připravených přednášek a obsáhlý posudek komise prof. Lippicha, Picka a Lechera, vypracovaný prof. Pickem; jeho habilitace byla podmíněna nostrifikací doktorského titulu, který Weiss získal na universitě v Erlangen. MKV/R 1883—1918. Prag Phil.-Prof. Krabice 110.

⁸⁴⁾ MKV/R 5 A 1—3 Prag, 1892—1903. Weiss brzy také umírá a německá fakulta pak vedla dlouhé jednání s docentem na německé technice v Praze Augustinem Adlerem o převzetí geometrické přednášky. Avšak i toto jednání ztroskotalo jeho přesídlením do Vídně.

Jednání o novém obsazení katedry naráželo na řadu obtíží. Ministerstvo nechtělo porušit zásadu, podle které měl být obor na obou univerzitách v Praze stejně zastoupen, a proto prosazovalo, aby nástupce Gmeinerův byl pouze mimořádným profesorem. Fakultní komise složená z profesorů Picka, Lippicha a Lechera naopak upozorňovala, že tímto omezením bylo znesnadněno jednání s kandidáty ze zahraničí, kteří již měli na svých univerzitách pevné postavení; v několika případech prý také pozvání na pražskou universitu z tohoto důvodu odmítli.

Představitelé fakulty, kteří vycházeli z požadavku, aby katedra byla obsazena geometrem, se po delším jednání sjednotili na třech návrzích. Po odborné stránce vyšel z konkursu jako první mimořádný profesor H. Liebmann z Lipska, který byl prý ochoten povolání na pražskou universitu přijmout. Jako druhý se v konkursu umístil Josef Grünwald, soukromý docent a suplující mimořádný profesor na universitě ve Vídni. Na třetím místě uvedla komise W. Ludwiga z Karlsruhe, kde se v r. 1904 habilitoval na základě práce z geometrické problematiky.

Přes toto pořadí vyzněl návrh fakulty ve prospěch Josefa Grünwalda. Nebylo prý totiž důvodů k tomu, aby byl povolán cizinec a opomenut Grünwald, který byl prostřednictvím své rodiny (jeho otec působil v Praze jako profesor matematiky na německé technice) spjat s Čechami a u něhož se dalo předpokládat, že bude v Praze působit trvale.⁸⁵⁾

V této době se podmínky pro rozvoj oboru začínají pomalu měnit ve prospěch české university. Grünwald přichází na německou universitu jako mimořádný profesor v době, kdy česká filosofická fakulta prosazuje jmenování Petra druhým řádným profesorem.⁸⁶⁾ Německá universita se za života Grünwaldova nedočkala zrovnoprávnění v tomto směru. Grünwaldova aféra, pro kterou úředníci ministerstva i členové akademického senátu tři léta řešili otázku, má-li být proti profesoru matematiky zavedeno disciplinární řízení, postavila se do cesty jeho akademické kariéry a když konečně nastala situace, kdy bylo možno vše vyřešit a samo ministerstvo vnitra, k němuž se Grünwald odvolal, zasáhlo v jeho prospěch a bylo ochotno revidovat rozhodnutí podřízených institucí, Grünwald 10. července 1911 zemřel.⁸⁷⁾

⁸⁵⁾ MKV/R 5 C 1 Prag 1905—6 II/184.

⁸⁶⁾ Akta ministerstva z ledna 1907, týkající se jmenování Petra řádným profesorem. Souhlas ministerstva se jmenováním byl provázen poznámkou, konstatující, že na obou fakultách je jeden řádný (Sobotka, Pick) a jeden mimořádný profesor (Petr, Grünwald). Protože Petr však je mimořádným profesorem od r. 1903 a Grünwald nepůsobí na fakultě ještě tak dlouho, byl Petr jmenován od 1. 10. 1908. MKV/R 5 C 1 Prag 1907/8, II/185.

⁸⁷⁾ Záminkou k aféře byla soukromá Grünwaldova záležitost, z níž vznikl spor s rodinou bývalé Grünwaldovy nevěsty. Přes rozhořčenost sporu projednávaného jak soudně tak akademickým senátem nedošlo k disciplinárnímu řízení university proti Grünwaldovi. MKV/R 5 C 1 Prag 1907—8, II/185; 1910—11, II/187.

Po Grünwaldově smrti suploval nejprve jeho přednášky tehdejší profesor německé techniky v Praze Gerhard Kowalewski,⁸⁸⁾ který byl o rok později jmenován na německé universitě v Praze řádným profesorem ad personam (od zimního semestru 1912—13).⁸⁹⁾ Také pro Kowalewského, který po první světové válce odešel na místo řádného profesora na drážďanskou techniku, byla Praha jen dočasným působištěm mezi jinými německými vysokými školami. Nicméně v osobě Kowalewského získala pražská německá universita alespoň na čas matematika širokého rozhledu, známého původními pracemi i množstvím dobrých učebnic, i když jeho působení na pražské universitě spadá převážně do válečných let, čímž byl ohlas jeho pedagogické činnosti oslaben.

Také další významný německý matematik, Wilhelm Blaschke, který měl podobně jako Kowalewski přejít na universitu z německé techniky v Praze a měl převzít přednášky z geometrických oborů, působil zde jen velmi krátkou dobu.⁹⁰⁾

Vedle těchto odborníků přednášel vyšší a aplikovanou matematiku Samuel Oppenheim, který byl již v r. 1902 jmenován titulárním mimořádným profesorem. Jeho přednášky byly analogické jako pozdější přednášky profesora Lásky na české universitě; vlastním zaměřením byl však Oppenheim především teoretický astronom.⁹¹⁾

Při obsazování učitelských míst na německé universitě působila nepříznivě okolnost, že na rozdíl od české university si německá universita v podstatě nevychovala vlastní vědecký a učitelský dorost. Prakticky žádný z učitelů, kteří zde působili, nezačínal svou kariéru na zdejší universitě. Příznačný byl již malý počet doktorantů vzhledem k české uni-

⁸⁸⁾ Z peněz uvolněných úmrtím Grünwalda dostal Kowalewski jednorázovou remuneraci za pětihodinovou úvodní přednášku diferenciálního a integrálního počtu v letním semestru 1912. MKV/R 5 C 4 Prag, 1909—1918.

⁸⁹⁾ Před příchodem do Prahy působil Kowalewski jako mimořádný profesor na universitě v Bonnu; v Praze nastoupil od 1. 11. 1909 na místo řádného profesora na německé technice.

⁹⁰⁾ Wilhelm Blaschke se narodil ve Štýrském Hradci, studoval na vídeňské universitě, roku 1910 se habilitoval v Bonnu, v r. 1913 přichází na německou techniku do Prahy, ale již v r. 1915 odchází do Lipska. 19. 7. 1913 byl jmenován titulárním mimořádným profesorem na německé universitě za semestrální remuneraci 600 Kčs s pedagogickým úvazkem 3 hod. čisté matematiky týdně a v každém 2. nebo 3. roce měl mít přednášku z deskriptivní geometrie spojenou s konstruktivním cvičením. Tím byla vyřízena žádost fakulty, která naléhala na obnovení kursu deskriptivní geometrie, jenž zůstal po smrti Grünwaldově neobsazen, ačkoliv právě tato přednáška se těšila hojně účasti vzhledem k tomu, že obsahovala látku, která se požadovala u státnic. MKV/R 5 Prag Phil. Prof./110.

⁹¹⁾ Oppenheim dostával remuneraci pouze za přednášky z aplikované matematiky a teprve v r. 1911 po obnoveném návrhu na jeho jmenování mimořádným profesorem teoretické astronomie v Praze byl jmenován řádným profesorem teoretické astronomie ve Vídni. MKV/R 5 C 1 Prag 1910—11, II/187.

versitě a mizivý počet habilitací. Kromě doplňujících habilitací učitelů německé techniky se v Praze v r. 1915 habilitoval a začal své vysokoškolské působení vídeňský rodák Pavel Funk,⁹²⁾ ale i ten přišel do Prahy po doktorátu v Göttingen u D. Hilberta jako asistent na německou techniku. Jeho činnost jako mimořádného a řádného profesora na německé universitě spadá však převážně až do poválečného období.

Učitelské síly na universitě doplňovali honorovaní asistenti matematického semináře. Zatímco na německé universitě působil až do konce období vždy jeden asistent, na české universitě tento stav brzy nepostačoval, takže za války — počínaje r. 1915 — se na práci semináře podíleli již tři asistenti.⁹³⁾

Ačkoliv léta kolem války znamenala pro německou universitu jisté oživení projevující se v úsilí o lepší obsazení oboru, již v této době je patrné nepřekonatelné stagnování, které bezprostředně souviselo s politickým vývojem v našich zemích a které bylo tím nápadnější, že matematika na české universitě prodělávala mnohem příznivější vývoj.

Z Á V Ě R

Pražská universita byla již v 19. století vždy považována za druhou universitu v monarchii. Projevovalo se to jak v jejím oficiálním zařazení v hierarchii universit a ve finančním zabezpečování, ale také v její vědecké prestiži. V době po rozdělení university na českou a německou zesílilo nacionalisticky a politicky podmíněné soupeření nejen ve všech oborech, ale i mezi samotnými universitami. Tento proces zasáhl i tak abstraktní obor jako je matematika. Snaha o vytvoření české vědy, tj. vědy česky vyučované a publikované lidmi hlásícími se k českému národnímu životu, která se objevila už v šedesátých letech, měla ve vzniku české university velkou oporu. Němečtí matematici zejména v osmdesátých letech, kdy využívali lepších podmínek německé university, chtěli široce rozvinout matematickou práci a tak dokazovat vyšší úroveň a životaschopnost německé university. Bylo-li již koncem století patrné opadnutí úsilí německých nadšenců, pak prvá desetiletí 20. století prověřila možnosti dalšího vývoje matematiky jak na české tak i německé universitě v Praze. Především zde působilo příznivě na rozvoj české matematiky mnohem větší české zázemí. Při tom jak ekonomická síla české buržoasie tak i české národní hnutí, které se stalo závažnou politickou silou, vytvořily podmínky, kdy vláda musela z různých důvodů uznat převahu českých posluchačů a za těchto příznivých okolností bylo možno využít větší návštěvnosti českých přednášek a seminářů k tlaku vyžadujícímu postupné rozšiřování počtu pedagogických sil české matematiky, což se české universitě dařilo. Zatímco při budování české university se čeští matematici dovolávali požadavku stejného zastoupení oboru na obou universitách, kolem roku 1910 používali stejného argumentu němečtí profesori. Podstatně se změnil i význam vztahů německé university k německému matematickému životu. Zatímco ještě koncem století pražská německá matematika čerpala velkou podporu z toho, že se opírala o početnou německou literaturu a hustou síť německých universit, počátkem 20. století byla situace už podstatně jiná. Výuka matematiky na německé universitě v Praze byla v tomto kontextu vyloženě druhořadou a nedostatečně obsazenou; nesla pečeť provincialismu a byla zastiňována i vídeňskou universitou. I v obsazování profesorských míst se spoléhala na absolventy jiných, většinou říšských universit, ale hlavně pod vlivem politiky ministerstva přijímala spíše druhořadé rakouské učitele. Neskýtala perspektiv pro své absolventy a perspektivy oboru na německé universitě byly nejasné. Nezískala také žádnou vůdčí osobnost a pokud se zde objevili matematici většího rozhledu (např. W. Blaschke, Kowalewski), je jejich pražské působení jen dočasné a nevtiskli ani vědecký ani pedagogický profil universitní matematice.

⁹²⁾ MKV/R 5 Prag Phil. Prof. Krabice 102, ministerská akta o Funkově habilitaci.

⁹³⁾ MKV/R 5 Prag, Philosophie Assistenten, II/111—113.

Česká universitní matematika, opírající se při prosazování svých požadavků o vzrůstající český politický vliv a mající dostatek vlastního do-rostu, byla v podstatně jiném postavení. Boj o svébytnost české vědy byl již vybojován a projevil se např. v kvantitě autorů i literatury tzv. české geometrické školy. Na universitě, která byla v té době hlavním českým vědeckým matematickým střediskem, byly však možnosti využít příhodného stavu pro zvýšení úrovně výuky na úroveň zahraničních vysokých škol a přispět tak i k rozvinutí vědecké práce. Těchto možností začal od počátku svého universitního působení cílevědomě a systematicky využívat zejména profesor Karel Petr. Především jeho zásluhou jsou vybudovány základní universitní kursy na úrovni odpovídající tehdejší době a stojící vysoko nad prvními českými pokusy, které v tomto směru uskutečnil Studnička. Vytvoření těchto kursů bylo doprovázeno vydáním českých učebnic matematické analýzy, přinášejícími již moderní přesnost a bohatý věcný rozsah. V geometrii se obdobné snahy projevily zejména vydáním Sobotkovy diferenciální geometrie, která vhodně doplňovala české geometrické učebnice. Vedle vypracování základních kursů a vedení seminářů, které se s úspěchem snažily držet krok se soudobou matematikou, je rovněž závažnou zásluhou Petra a Sobotky, že pod jejich vlivem vyrostla na universitě početnější skupina matematiků (např. Bydžovský, Rychlík, Hostinský, Seifert, Čupr). Většina z nich si studium na pražské universitě doplnila ročním pobytem v zahraničí, zejména ve Francii. Kolem r. 1910 se někteří z nich habilitovali v Praze a začali na universitě vyhlášovat své přednášky, které znovu přispěly k zvýšení úrovně výuky, k rozšíření a hlubší specializaci moderní tématiky studia. Počátek 20. století tak byl koncem nadvlády matematiky na německé universitě v Praze nad matematikou na české universitě. A toto postavení matematiky na české universitě se během let 1900—1918 stále více upevňovalo.

Vysokoškolská matematika po 1. světové válce navazovala v mnohých rysech na úspěchy i směry, které se v námi sledovaném období 1900—1918 na české pražské universitě objevovaly. Hlavní význam tehdejšího úsilí byl však v tom, že byla překonána stagnace v úrovni universitní výuky Studničkovy doby a že vedoucí představitelé matematiky na české universitě, mezi nimiž měl zřejmě největší vliv profesor Petr, využili již v této době možností, které politika českého národního hnutí různými způsoby vybojovala na vídeňské vládě, a připravili tak dostatečně personální i materiální zajištění nejen výuky vysokoškolské matematiky na moderních základech, ale též základy pro rozvoj vědecké práce v matematice v českém prostředí.

Die Mathematik an der Prager Universität in den Jahren 1900—1918

JAROSLAV FOLTA — JANA MANDIEROVÁ — LUBOŠ NOVÝ

Zusammenfassung

Die Prager Universität hatte in den ersten zwei Jahrzehnten des 20. Jh. immer noch die Stellung nicht nur eines pädagogischen sondern auch wissenschaftlichen Hauptzentrums in den böhmischen Ländern. Ihre Rolle als zweite Universität in der Monarchie beeinflusste auch das Ausmass und die personelle Besetzung der Mathematikvorlesungen. Unter dessen sich der tschechische Mathematikunterricht an der Prager Universität nach ihrer Teilung in eine tschechische und deutsche Universität (1882), bis zum Ende des 19. Jh. erst zu konstituieren begann, konnte die Mathematik an der deutschen Universität nicht nur auf der Tradition der Prager Universität, sondern auch auf der Unterstützung der deutschen Nachbaruniversitäten weiterbauen. Dieses nationale Element, das am Ende des 19. Jh. immer noch das Niveau der Mathematik an der deutschen Universität unterstützte, hörte im 20. Jh. auf zu ihrem Vorteil zu wirken. Es ist interessant, dass schon in der Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie die gesamte (wenn auch uneinheitliche) tschechische nationale Bewegung zu einer so bedeutenden politischen Kraft wurde, dass schon von den ersten Jahren des 20. Jh. an, die deutsche Wiener Regierung gezwungen war die mehr besuchte tschechische Universität vor der deutschen Universität zu unterstützen, obwohl es im Sinne der Regierung lag in Prag ein materielles und personelles Gleichgewicht beider Hochschulen zu erhalten. Es ist vor allem das Verdienst von Professor Karel Petr (1868—1950) — des Nachfolges des bis dahin einzigen Professoren der Mathematik F. J. Studnička (1836—1903) — dass er diese Möglichkeiten für die Mathematik an der tschechischen Prager Universität erfasste und ausnützte. Es gelang der tschechischen Universität die deutsche Universität zu erreichen und den Lehrkörper bis zum Jahre 1918 auf 6 Mathematikprofessoren und Dozenten zu erweitern. Die Tendenz verbunden mit einer zielbewussten Auswahl der neuen Kräfte bildeten auch für die ganze weitere Periode bis zum Beginn des 2. Weltkrieges die Voraussetzungen für eine erfolgreiche und laufende Entwicklung der Mathematik an der tschechischen Universität (siehe Tafel 1).

Die Autoren verfolgen in mehreren quantitativen Indexen die Tendenzen der Lehrerzahl, der Vorlesungsstunden, Seminare, Doktoranten, Teilnehmer der Lehrerstaatsprüfungen an der tschechischen und deutschen Universität (Tafel 1—5), die einerseits die Entwicklung des angeführten nationalen Aspektes bestätigen, andererseits aber auch einen prozentuellen Rückgang des Interesses (wenn auch das absolute Interesse weiter anstieg) um die naturwissenschaftliche und dadurch auch um die mathematische Problematik des Studiums gegenüber den humanistischen Fächern (Tafel 4—5). Eine andere, aus der Analyse dieser Indexe hervorgehende Tatsache besteht darin, dass die Absolventenzahl in den naturwissenschaftlichen und besonders physikal-mathematischen Fächern schon nach dem Jahre 1910 seinen Höhepunkt erreichte, und dass ihre Zahl schon mehrere Jahre vor dem Beginn des ersten Weltkrieges sank, was nicht unmittelbar mit den Kriegsgeschehnissen verbunden werden kann.

Ein grosser Teil des Artikels ist der qualitativen Analyse des Vorlesungs- und Seminarinhalte gewidmet. Die Autoren stützen sich hier besonders auf neue, noch nicht veröffentlichte Archivdokumente, Vorlesungsaufzeichnungen, Lehrbücher, und konfrontieren diese mit den Aussagen der Gedenkmänner. Die ansteigende Rolle des tschechischen Mathematikunterrichtes erforderte auch eine grössere Aufmerksamkeit im Text des Artikels. Die Autoren kamen zur Schlussfolgerung, dass die Rolle Prof. Petrs sich nicht nur auf seinen Beitrag zur Organisation der Mathematik an der tschechoslovakischen Universität beschränkte, sondern dass er auch zusammen mit dem Professoren für Geometrie J. Sobotka (1862—1931) die Grundlagen des Mathematikunterrichtes modernisierte und damit dazu beitrug, dass das wissenschaftliche Niveau der tschechischen Universität den anderen europäischen Schulen desselben Typus entsprach. Noch vor der Berufung

Petr (1903) und Sobotka (1904) beschränkten sich die Vorlesungen vor allem auf einführende Kurse in die Algebra, die Differential- und Integralrechnung, die analytische Geometrie, manchmal die Theorie der Zahl, die nur von einer Vorlesung (3 Stunden) des Professoren der tschechischen Technischen Hochschule Edward Weyr (1852—1903) über einige Probleme der klassischen Geometrie der Flächen und Bogen ergänzt wurde. Nach dem Antritt von Petr und Sobotka sind Bemühungen einer Erweiterung und Vertiefung der Vorlesungsthematik sichtbar, wobei sich zielbewusst der einführende Grundzyklus der Vorlesungen regelmässig wiederholte. Diese wurde von einer Vorlesung über die Differential- und Integralrechnung (5 Wochenstunden) gebildet, an welche eine Vorlesung über die Differentialgleichung (5 Stunden) anknüpfte, die durch einen Kursus über die Variationsrechnung (2 Stunden) ergänzt wurde. An diese Problematik knüpften Vorlesungen über die Determinanten, die elliptischen Funktionen, die algebraische und numerische Lösung der Gleichungen und über die Theorie der Formen an. Vom Jahre 1909 an wurde dieser Kursus von neuen Dozenten übernommen. Für Zwecke dieses Grundkurses wurden auch neue Lehrbücher ausgearbeitet, die das Niveau der Lehrbücher Studnička weit überstiegen. Zur Grundlage wurde Weyrs „Počet diferenciální“ (1902 — Differentialrechnung) an welche sich Petrs umfangreiche Integralrechnung (1915) und eine lithographierte Aufzeichnung seiner Vorlesungen über die Differentialgleichung (1910—1911) anreihen. Geometrische Lehrbücher der klassischen projektiven Geometrie wurden schon von den Brüdern Weyr (Základy vyšší geometrie, 18/1—78) und Eduard Weyr (Projektivná geometrie základných útvarů prvého řádu, 1898) ausgearbeitet und durch die Arbeit des Professors der tschechischen Technischen Hochschule V. Jarolímek (1846—1921) erweitert (Základy geometrie polohy, 1908—1914). Dank der Entfaltung der tschechischen Technik im 19. Jh. wurde gleichfalls auch die deskriptive Geometrie mit Lehrbüchern versorgt und Sobotkas Lehrbuch (Deskriptivní geometrie promítání paralelního, 1906) muss eher als ein Beitrag zu einer bestimmten Konzeption der parallelen Projektion verstanden werden. Prof. Sobotka, der diese klassische Problematik „der tschechischen geometrischen Schule“, besonders in den Seminaren aufnahm, orientierte seine Vorlesungen von den Jahren 1908—1909 an, besonders auf diese bis dahin wenig beachtete Problematik der Differentialgeometrie. Seine später lithographierten Vorlesungen (Diferenciální geometrie 1909—1914) erweitern so die Reihe der tschechischen mathematischen Lehrbücher, an welche schon in dieser Periode in moderneren Auffassung B. Hostinský (1915) anknüpfte.

Sobotkas Vorlesungen stellen einen Überbau über dem Grundzyklus dar und nach dem Jahre 1909 erscheinen eine ganze Reihe ähnlicher Vorlesungen. Petr las über die Theorie der Invarianten der algebraischen Formen, über spezielle Typen der quadratischen Formen und führte die Grundlagen der Gruppentheorie aus. Dozent Bydžovský (*1880) las eine ganz spezielle Problematik der algebraischen Geometrie, wobei er in einer anderen Vorlesung die Ausführungen Petrs über die elliptischen Funktionen auffasste und ihr geometrische Applikation darlegte. Doz. Hostinský (1884—1951) wiederholte die Vorlesung über die analytischen Funktionen, Dozent Rychlík (*1885) las über die algebraischen Körper und prof. Láška (1862—1943) ergänzte die Vielzahl der Vorlesungen durch eine Reihe Themen über die angewandte Mathematik. Die in den Seminaren aufgefasste Problematik vertiefte und ergänzte weiter die Vorlesungen.

In diese Hinsicht wurde in den mathematischen Fächern an der tschechischen Universität ein Arbeitsstil hervorgebildet der wissenschaftlich anregend war und darüber hinaus perspektiv eine selbständige Entwicklung des Faches sicherte.

An der deutschen Universität vertiefte sich dem gegenüber weiter die schon in den neunziger Jahren des 19. Jh. hervorgetretene Krise. Obwohl auch hier wissenschaftlich bedeutende Persönlichkeiten auftraten, wie z. B. Blaschke oder Kowalewski, erlaubten die Unregelmässigkeit in der Besetzung des zweiten Lehrstuhl und die Unklarheit über die weitere Perspektive des Mathematikunterrichtes mit seiner immer kleineren Studentenzahl (Tafel 4; in manchen Jahren gab es keine Mathematikdoktoranten) nicht eine tiefere wissenschaftlich-pädagogische Arbeit zu entfalten. Professor Pick (1856—1904), der in einer ganzen Periode die einzige ständige Lehrkraft der Mathematik an der deutschen

Universität war, sah sich genötigt immer nur weitläufige, aber nur elementare Grundvorlesungen zu wiederholen, die selbstverständlich nicht so anregend sein konnten, wie die Vorlesungen an der tschechischen Universität. Dazu kam noch die Tatsache, dass die Dozenten der deutschen Universität (Weiss, Blaschke, Mack) z. B. auch Vorlesungen über die deskriptive Geometrie ausschrieben, unter dessen es sich an der tschechischen Universität immer nur um einige spezielle Fragen der höheren Mathematik handelte.

Die Mathematik an der deutschen Universität verliert so nach und nach zu Beginn des 20. Jh. zusammen mit dem abnehmenden Interessen der Studenten auch ihre wissenschaftliche Stellung und beginnt hinter die sich schnell entfaltenden mathematischen Fächer an der tschechischen philosophischen Fakultät zurück zu treten. Dieser Stand vertiefte sich selbstverständlich noch mehr nach der Entstehung des selbstständigen tschechoslowakischen Staates. Für die Entwicklung der Mathematik in den böhmischen Ländern wurde so schon in den letzten zwei Jahrzehnten der Existenz der Österreich-Ungarischen Monarchie die tschechische philosophische Fakultät zu einer entscheidenden Institution, die die Voraussetzungen für eine weitere schnelle Entfaltung der tschechischen Mathematik nach dem Jahre 1918 schuf.

KRITIKA DOBNEROVA DÍLA V NĚMECKÉ LITERATUŘE

Über die Kritik des Werkes von G. Dobner in der deutschen Literatur

JOSEF HANZAL

Vzájemné kulturní a vědecké styky jednotlivých evropských zemí se těší stálému badatelskému zájmu. Dnes již zpravidla nejde jen o sledování vlivu jedné země, kulturního směru, nebo osobnosti na druhou oblast, ale o rozbor konkrétní kulturní úrovně a situace v určité zemi. Takto pojaté bádání má své oprávnění zvláště při studiu počátků nových kulturních a vědeckých proudů, což odpovídá i začátku osvětlení v našich zemích, jemuž byla věnována v literatuře již pozornost, ale jeho geneze a celý průběh nejsou dosud plně objasněny.¹⁾

Je známo, že nová osvícenská filosofie k nám přicházela přes Německo a že styky našich učenců s německým prostředím měly proto obzvláštní důležitost. V následujících řádcích bych chtěl rozbohem některých nových dokumentů přispět k objasnění vztahů našich osvětců-historiků a německých profesorů, hlavně z prostředí university v Halle.

Nesporně jednou z nejdůležitějších postav kritického dějepytu u nás byl Gelasius Dobner, který začal soustavně zkoumat českou historii na základě autentických pramenů. V této souvislosti je třeba si uvědomit i podíl benediktina Ziegelbauera, který působil na Dobnera a jeho druha J. B. Pittera v duchu maurinských řádových tradic, jimž dal klasickou podobu zvláště zakladatel diplomatiky Jean Mabillon.²⁾ Tím ovšem nejsou podněty pro Dobnerův vědecký růst zdaleka vyčerpány. Dobner sám otevřeně přiznával, kolik metodického poučení získal studiem západních dějepisců.³⁾ Především to byla kritická skepse k tomu, co bylo známo

¹⁾ F. Valjavec, *Der Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Österreich im 18. und 19. Jahrhundert*, Brün-München — Wien 1944.

²⁾ Srov. E. Winter, *Josefinismus a jeho dějiny*, Praha 1945, s. 61 an.

³⁾ V předmluvě k II. dílu vydání Hájkovy kroniky uvádí Dobner, že měl stále před očima „leges pridem a gravissimis viris Baronio, Pogio, Bollandio, Mabillonio, Balusio“; viz J. Hanuš, *Počátky kritického dějepytu v Čechách*, ČČH 15, 1909, s. 425 an.

a z této pochybnosti vyvěrající poznání, že je třeba obrátit se „ad fontes“. A zásluha Dobnerova tkví právě v tom, že se zásady moderní vědy 18. století pokusil uplatnit při studiu nejstarších českých dějin.

Zvláštní místo v Dobnerově díle představuje jeho kritický komentář k Hájkově kronice (Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum... 1761). Je až příznačné, že příznivého posouzení se dílu dostalo nejdříve v učených kruzích německých, zatímco pražská odborná veřejnost se chovala k dílu nejprve nevšímavě, a potom je přijala se smíšenou reakcí. Přitom je zajímavé, že první kladný pražský posudek v Prager Post Zeitung z r. 1763 je připisován vlivu profesora K. H. Seibta, jenž přišel v témže roce na pražskou universitu z Lipska, kde měl možnost seznámit se s pozitivním hodnocením Dobnerova díla v Nova acta eruditorum.⁴⁾ Dobnerovi první pochvalná zahraniční kritika polichotila, jak svědčí dopis jeho příznivci litoměřickému biskupu E. A. Valdštejnovi.⁵⁾

Příznivý posudek v Nova acta eruditorum vzešel z péra profesora lipské university Böhma, který se zabýval v té době nejstaršími slovanskými dějinami. Dobner byl s Böhmem ve velmi dobrých stycích, jak dokazuje i jejich vzájemná korespondence.⁶⁾ 18. 8. 1765 požádal Böhma Dobnera, aby přijal jednoho jeho žáka a poskytl mu informace a rady o starých českých dějinách. Böhmovou zásluhou navázal Dobner vědecký styk i s dalším německým historikem Ernestim.⁷⁾

Dobnerova bohatá korespondence nás uvádí do uzavřeného světa učenců, který nebyl tehdy ještě tak veliký a dovoloval vzájemné osobní poznání badatelů různých národů. Vzájemné osobní poznání a přátelství otevíralo i Dobnerovi cestu do světa. Přispívalo k tomu i jeho přátelství s některými vlivnými šlechtici. Předně to byl, jak známo, Emanuel Arnošt z Valdštejna.⁸⁾ Ten patří ještě do řad staré generace mecenášů vědy a sběratelů starých rukopisů, knih, mincí a jiných památek. Vzdělaný biskup podporoval práce českých vědců (Dobnera, Borny, Voigta aj.) nejen stálým zájmem, ale i hmotně⁹⁾ a podílel se téměř na všech publikačních

⁴⁾ M. Kudělka, *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku*, Rozpravy ČSAV, seš. 8, 1965.

⁵⁾ J. Schlenz, *Briefe Dobners an den Leitmeritzer Bischof Em. E. v. Waldstein*, MVGD 49, 1911, s. 396 an.; „Lipsiensis tam in novalibus quam in Actis Eruditorum honorificiam Prodromi mei jam fecisse recensionem praeter omnem expectationem meam et meritum, jam procul dubio constat“.

⁶⁾ Státní ústřední archiv, Dobnerova pozůstalost, fasc. 63.

⁷⁾ *Ibid.*, 26. 6. 1765.

⁸⁾ J. Hanuš, *Národní museum a naše obrození I.*, Praha 1921, s. 85—91.

⁹⁾ R. 1764 koupil Valdštejn pro Dobnera 11 svazků Scroptores rerum Gallicarum et Franciscarum; srov. Hanuš, *Počátky*... s. 89.

podnicích pražských učenců, soustředěných kolem Soukromé společnosti nauk.¹⁰⁾

Valdštejn měl velký zájem, aby Dobnerovo dílo bylo příznivě přijato v cizině, měl k tomu ostatně dost možností, protože se znal s mnoha německými učiteli a šlechtici; vyměňoval si s nimi knihy, jimiž obohacoval svou bohatou knihovnu a kupoval staré mince, které horlivě sbíral a chtěl je vědecky zpracovat. Mnichovský profesor, velký znalec slovanských dějin, Lippert se v dopise Dobnerovi 15. 8. 1764 zmiňuje o velkých znalostech Valdštejnových a o jeho ochotné pomoci (Valdštejn mu totiž daroval staré bavorské mince).¹¹⁾

Němečtí vědci se nezajímali jen o stav historických studií u nás, ale zajímali je i otázky současného života a nazírání v oblasti politické a náboženské. V šedesátých letech vzbudila v Německu velkou pozornost kniha mohučského duchovního hodnostáře Hontheima, vydaná pod pseudonymem Febronius a nazvaná *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani pontificis*.¹²⁾ Prof. Lippert se brzy po jejím vydání dotazoval Dobnera na její osudy v rakouských zemích. Dobnera kniha patrně živě zaujala, hned v září 1764 se o ní zmiňoval Valdštejnovi, ptal se, zda ji zná a informoval ho, že se o ní hodně mluví, též díky tomu, že byla ve Vídni zakázána nunciem a obhajována kardinálem Migazzim.¹³⁾

Hlavním zájmem celé této skupiny vědců byla však historie. Spojujícím článkem této učené družiny byl biskup Valdštejn, jeho prostřednictvím se Dobner seznámil s pražským nakladatelem, archivářem a numismatikem Janem Josefem Klauserem (+1779). Klauser obstarával pro Valdštejna cenné rukopisy, knihy a mince. Nejspíše proto se také část Klauserovy pozůstalosti dochovala v litoměřickém biskupském archivu. Zde jsou i opisy Klauserových dopisů, které si vyměňoval s německými vědci z Halle, prof. Klotzem a Hausenem.¹⁴⁾

Dříve než přistoupím k rozboru této korespondence, bude užitečné zmínit se stručně o uvedených historících. Karl Renatus Hausen (1740—1805)

¹⁰⁾ J. Schlenz, *Gelehrtenbriefe an d. Leitmeritzer Bischof Em. A. v. Waldstein*, MVGBD 51, 1912, s. 458 an.

¹¹⁾ SÚA, Dobnerova pozůstalost, fasc. 63; „Diejenige Beyersche alte Münzen, so Bischofl. Excellenz zu Leutmeritz auf dero gütiges Vorwort der churfürstl. Akademie alhier zu berehren beliebt haben... derselbe hat mir Antrag gemacht für dero Verwendung verbundenst zu danken“.

¹²⁾ 15. 8. 1764. „Was für ein Schicksal hat das bekante Febronius in d. k. k. Erblanden?“

¹³⁾ J. Schlenz, *Briefe Dobners ...*, s. 396. Srov. E. Winter, cit. d., s. 63. Wintrův výklad, že Valdštejn upozornil Dobnera na Febroniovu knihu a požádal ho, aby mu ji opatřil, je zřejmě nesprávný, protože uvedený citát z Dobnerova dopisu tomu jasně odporuje.

¹⁴⁾ Státní archiv Litoměřice, biskupský archiv, sign. B I F 462.

se v r. 1761 habilitoval na universitě v Lipsku,¹⁵⁾ 1765 přišel jako mimořádný profesor do Halle a o rok později byl ustanoven řádným profesorem obecných dějin. V Halle zůstal až do r. 1772 a pak odešel do Frankfurtu nad Odrou.¹⁶⁾ Hausen se zabýval novějšími politickými dějinami (hl. díla: *Politische Historie des 18. Jahrhundert* 1, 2; 1763—4). Halle, poměrně nevelké středoněmecké město, žilo v té době velmi rušným kulturním a vědeckým životem, na němž měli podíl především profesori a studenti university, která měla tehdy velmi dobrou vědeckou úroveň a pověst. Snad nejvyššího lesku ve své historii dosáhla universita v Halle v době, kdy tam působil filosof, matematik a právník Christian Wolff, který shrnul a systematicky vyložil Leibnizovu filosofii a pokračoval v ní v duchu nových osvícenských proudů. Je známo, že právě Wolf to byl, jenž vešel ve styk s pražským učeným světem. Stalo se tak v roce 1743, kdy se obrátil na mladého nadějněho příslušníka jezuitského řádu Josefa Steplinga a začal si s ním vyměňovat názory.¹⁷⁾ Wolff se chtěl dovědět něco o situaci v katolickém táboře, zajímalo ho, zda jsou na této straně nějaké vyhlídky na dorozumění křesťanského vyznání na zdravém filosofickém základě, jenž by spojoval obě náboženství. Vydaná Steplingova korespondence ukazuje jak Wolff usiloval poznat smýšlení předních jezuitských teologů, které považoval, a jistě právem, za výkvět katolické filosofické vzdělanosti.¹⁸⁾

Literárním orgánem, který proslavil Halle v Německu i v rakouských zemích, byl odborný časopis *Hallsche Gelehrte Zeitung*. V šedesátých letech měl na universitě i v časopise vůdčí postavení prof. Christian Adolf Klotz (1738—1771), historik a filolog. Klotz soustředil kolem sebe početnou skupinu spolupracovníků, které přitahoval jeho široký kulturní rozhled a pozice v dalším důležitém vědeckém časopise — v *Acta eruditorum*, vycházejícím nepravidelně v Lipsku. Klotzovo působení však nebylo bez závad a omylů. Jeho útoky proti Lessingovi a Herderovi nabývaly někdy až trapného předechu.¹⁹⁾ Klotz ovládl díky své aktivitě a pedagogickému působení hallský časopis, který se stal tribunou jeho skupiny, již nazývá německá literatura jako „Klotzianer“.²⁰⁾ Jedním z předních členů skupiny byl i zmíněný prof. Hausen, který uveřejňoval v časopise hlavně referáty o historické literární produkci.

¹⁵⁾ *Allgemeine Deutsche Biographie*, B. 11, Leipzig 1880, s. 87.

¹⁶⁾ W. Schrader, *Geschichte der Friedrichs Universität zu Halle I*, Berlin 1894, s. 289, 383—4.

¹⁷⁾ E. Winter, cit. d., s. 54 an.

¹⁸⁾ *J. Steplingii litterarum commercium*, Vratislav 1782, s. 1—106.

¹⁹⁾ W. Kawerau, *Als Halles Literaturleben*, Halle 1888, s. 187 an.

²⁰⁾ *Ibid.* Písemná pozůstalost Klotzova a Hausenova se bohužel nezachovala, za cenné informace děkuji p. H. Schwabemu, archiváři M. Luther Universität Halle-Wittenberg.

Brzy po Klotzově smrti v r. 1771 se tato skupina rozpadla; již roku 1772 napsal bývalý Klotzův přítel Hausen jeho biografii,²¹⁾ v níž se pustil do cynického odhalování Klotzových chyb a nedostatků.²²⁾ Hausenův netaktní postup se dotkl i J. W. Goetha, jenž doprovodil svůj přísný soud povzdechem: „Armer Klotz in welcher erbärmliche Gestalt wirst du vor's Publikum hingelegt“.²³⁾

Tyto kusé údaje napověděly něco o charakterovém profilu prof. Hausena a musely být řečeny, máme-li hodnotit jeho postoj k dílu našeho Dobnera, jenž je vyjádřen v korespondenci Hausen — Klauser. První dopis Hausenův je ze 4. 12. 1765; Hausen sděluje, že bude zasílat Klauserovi Hallische Gelehrte Zeitung a žádá o knihu hr. L. Clary Aldringena Plutarchii redivivus, seu comparatio virorum illustrium Plutarchi methodo scripta.²⁴⁾ Německá veřejnost prý je na knihu zvědava a Hausen má o ní napsat recenzi. Klauserova odpověď (1. 2. 1766) obsahuje již bohatší zprávy. Dokazuje, že hallský vědecký časopis našel v Praze čtenáře a povzbudivý ohlas. Pisatel se ale pozastavil „nad některými ostrými výrazy při hodnocení knih našich učenců“; zvláště měl na mysli ostré kritiky, psané lipským profesorem Ernestim. Klauser se proti tomu ohrazoval a vyložil, že každý píše podle svého přirozeného nadání a průměrný vědec sotva něco vydá, bude-li se bát kritiky. Jak vysvítá dále z jeho dopisu v Praze se čekalo, jak budou posouzeny historické práce G. Dobnera, zvláště jeho Monumenta, která byla dobře přijata v lipských a řezenských odborných časopisech. Na hallském časopise vadila Klauserovi jistá ukvapenost a používání silných výrazů bez patřičných důkazů.²⁵⁾

Klauserovi, a nebyl to jistě on sám, záleželo na tom, jak bude Dobner posouzen v Halle. Proto, když nedostával odpověď, obrátil se znovu na Hausena s otázkou, zda budou Dobnerovy práce posouzeny podobně jako předchozí. V tom případě by prý musel na tyto kritiky odpovědět sám Dobner a další apologie by napsali i jiní lidé. Hausen však s odpovědí Klauserovi vyčkával, patrně vzhledem k tomu, že mezitím Dobnera četl a psal referát. Až na počátku března 1766 odpověděl na oba dopisy. Obhajoval své kritické stanovisko, zdůrazňoval, že dělá časopis jinak než

v Lipsku, snaží prý se posuzovat vše kriticky a nestranně a nepřichází v úvahu žádné přátelství. Když posuzoval Dobnerova Monumenta vyjadřoval tím jen své vlastní mínění, k čemuž má právo a chce-li se Dobner hájit, je to jeho věc; o tom na čí straně je pravda, rozhodne veřejnost.²⁶⁾

Dobner se neozval, avšak na jeho obranu vystoupili jiní, jak upozorňoval Klauser. Svědčí o tom dopis nejvlivnější osobnosti z okruhu Hallische Gelehrte Zeitung, profesora Klotze, zaslaný Klauserovi v březnu téhož roku. Klotz píše, že dostal dopis od profesora Klingkosche, který se staví plně za Dobnera. Klotz vyjadřuje tím svoji lítost, že hallský časopis, „jak se zdá, dal podnět k těmto mrzutostem“. Sám prý na tom nemá podíl, protože připravuje „jen články z oboru krásných věd a krásné literatury.“ Ovšem nemůže nikomu bránit psát, každý může psát tak, jak pokládá za vhodné a je za to odpovědný.²⁷⁾

Podobně se vyjadřoval i Hausen, ovšem Klotzovy názory jsou přece jen hlubší a promyšlenější. Klotz přiznával, že se jejich recenzent dopustil jistě nespravedlnosti vůči Praze, ale žádal, aby v Praze byla přijímána kritická slova s menší stranickostí. Velkoryse uznával, že německá literatura neobstojí ve srovnání s literaturou italskou, a s anglickou poesíí a s francouzským vtípem, je ovšem třeba psát, aby se každý národ „pokusil vyjadřovat sám ze svého sebezpoznání“. Podle Klotze mají na duchovní stav každého národa velký vliv rozdíly v náboženství a on sám nejednou napsal v časopise Acta litteraria, že „každé náboženství má mnoho dobrého i mnoho chyb“. Nakonec nejlepším důkazem jeho nestrannosti je, „jakým způsobem psal naposledy proti intoleranci v luterské církvi“.²⁸⁾ V závěru zajímavého dopisu se tázal Klausera, zda neví něco o piaristovi P. Quirinovi a S. Augustino, kterého považuje za vynikajícího učence; psal prý si s ním, ale již čtyři roky nemá o něm žádné zprávy.

Důkladné vyjádření Klotzovo Klausera patrně uspokojilo, nasvědčuje tomu aspoň jeho dopis Hausenovi, v němž se omlouvá za svou reakci na obsah prvních Hausenových dopisů. Jeho nelibost prý vyvolalo jistě pod-

²¹⁾ Das Leben und Charakter Herrn Ch. v. Klotzens, 1772.

²²⁾ W. Schrader, cit. d., s. 383 an.

²³⁾ W. Kawerau, cit. d., s. 189 an.

²⁴⁾ Jde o hr. Leopolda Clary-Aldringen, příznivce Dobnera, Voigta aj.

²⁵⁾ „In denen Hallischen Zeitungen sind Bücher recensiert worden, die mit empfindlichsten Ausdrückungen begleitet sind, und mehr für Satyren als gelehrten Zeitungen anzusehen, massen so viele Tadelungen und Fehler, Bestrafungen ohne einen richtigen Beweis davon zu geben darinnere enthalten.“ Kládny posudek Dobnerova „Hájka“ byl otištěn v 6. č. řezenských novin Wöchentliche Nachrichten von Gelehrten Sachen auf d. J. 1766.

²⁶⁾ 1. 3. 1766. „Ich habe des P. Gelasii Monumenta recensiert, dem ich ausser dem Hochschätze, ich habe meine Meinung gesagt; ist er dadurch beleidiget, wil er sich vertheidigen gut, er hat seine Freyheit, ich auch, und das Publicum kann urtheilen.“

²⁷⁾ 8. 3. 1766. „Ich kann aus vierlei Ursachen niemanden hindern zu schreiben, was er danke und sich zu verantworten getraut.“

²⁸⁾ „Dass die Verschiedenheit der Religionen auf meine Urtheile einen Einfluss habe, wird mir niemand schuld geben, der mich kenet und meine Schriften leset. Ich habe in den Actis Litterarium mehr als einmal gesagt, dass jede Religion viel Gutes und viel Fehler habe... Ich habe jetzt selbst eine Schritt wieder die Intoleranz in der Lutherschem Kirche geschrieben, welche deutlich zeigt, dass ich von aller Parteilichkeit entfernt bin und dass ich das Wesen der Religion in gantz etwas andere, als in der Beschwörung der Formula Concordiae usw. setze.“

ceňování českého národa, které se v recenzi projevilo.²⁹⁾ Tento výklad je jasným důkazem, že kritizováním Dobnera se cítila být zasažena značná část naší vědecké veřejnosti a pokládala za svou povinnost vystoupit na jeho obranu. Rovněž Klauserova klidná odpověď Klotzovi se zdá tomu nasvědčovat, informuje ho již o vědeckých novinkách a běžných událostech (o tisku Dobnerových Monument v jeho nakladatelství, o piaristickém prefektovi litomyšlského gymnasia Quirinovi apod.).³⁰⁾

Poněkud podivné je, že se k uvedenému sporu nevyjádřil vůbec muž, jenž dal k tomu podnět, G. Dobner. V jeho pozůstalosti se však zachovaly poznámky, které se vztahují k hallským recenzím; jsou označeny: „Gedanken über den Hallischen Zeitungs Schreiber.“ Je to vlastně již odpověď na Hausenovu kritiku, Dobner vytýká pisatelům, že si troufá posuzovat řadu knih z různých humanitních oborů a že se tak pokouší vytvořit si monopol na úsudek. Pro vědu je ovšem takový postup vždy nepříznivý, poukazují na to ostatně i jiné německé časopisy, např. hamburské, lipské a göttingenské. Ve srovnání s nimi mu připadá hallský referát jen jako hloupé škádlení a „jen hloupá hlava se může bouřit proti celému světu, protože ve své fantazii ještě neví, co chce.“³¹⁾

Nevíme, proč Dobnerova polemika nebyla nikdy publikována; její autor patrně sám o to neusiloval, poznámky byly asi jen pro něho. V tištěné polemice by musel podat též více věcných důkazů proti postupu Hallische Gelehrte Zeitung.

Pro vývoj našeho osvícenského dějepiscectví bylo jistě důležité, že se Dobnerovo dílo stalo předmětem zájmu a kritiky pokročilejší historiografie německé, která měla již v šedesátých letech 18. století k dispozici několik odborných časopisů. Příčinou zvýšeného zájmu německých historiků o naši literární produkci byl jednak jejich zájem o nejstarší slovanské dějiny a dále jejich osobní a literární styky s Dobnerem, který se záhy stal uznávanou autoritou v oblasti starších slovanských dějin nejen pro své faktické znalosti, ale i novým pojetím dějin, vyznačujícím se kritikou pramenů a užitečnou skepsí.³²⁾ Jak dosvědčuje i Dobnerova korespondence, jeho styky s německým učeným světem byly opravdu značné. Vedle zmíněného již Böhma a Lipperta, to byl význačný historik, profesor university v Göttingen, August Ludwig Schlözer, s nímž si vyměňoval názory. Schlözer polemizoval s Dobnerem hlavně v otázce půvo-

²⁹⁾ 13. 3. 1776.

³⁰⁾ Klauser slibuje, že požádá P. Gelasia, aby dal P. Quirinovi zprávu o Klotzovi.

³¹⁾ SŮA, Dobnerova pozůstalost, fasc. 61.

³²⁾ Srov. M. K u d ě l k a, cit. d.

du a jména Čech a Čechové.³³⁾ Tato polemika byla však vždy jen věcná a byla objasňována v soukromé korespondenci obou vědců.

Vzájemné stýkání českých i německých vědců, které se začalo v té době úspěšně rozvíjet, mělo i širší kulturní význam, sbližovalo totiž katolickou oblast a katolické myšlení s protestantským světem a naopak. Na obou stranách bylo vzájemnému sebezpoznání a pochopení příznivě nakloněno několik předních osobností. V Halle dal tomuto směru impuls filosof Ch. Wolff, jehož následoval i prof. Klotz. Z české strany to pak na počátku byl hlavně Stepling a litoměřický biskup Valdštejn, kteří sledovali vývoj německé vědy a z historiků starší generace pak především Dobner a Voigt. Jistě ne náhodou byli také tito vědci protagonisty reformního katolicismu v našich zemích.

Poznámky vysazeny

Über die Kritik des Werkes von G. Dobner in der deutschen Literatur

JOSEF HANZAL

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die tschechoslowakischen Archive enthalten immer noch unbekannte Quellen über die gegenseitigen wissenschaftlichen Beziehungen der Aufklärung, besonders der Wissenschaftler in den tschechischen und deutschen Ländern. Eine solche Quelle stellt die Korespondenz des Prager Verlegers, Archivars und Numismatikers J. J. Klauser mit den Professoren der Geschichte an der Universität Halle Ch. A. Klotz und K. R. Hausen in den Jahren 1765–1766 dar.

Die angeführte Korespondenz beinhaltet besonders den Streit über das Werk des Begründers der kritischen Geschichtsforschung in Böhmen Gelasius Dobner. Die abfällige Einschätzung des Werkes Dobners (besonders der Monumenten) in der bekannten Fachzeitschrift „Hallische Gelehrte Zeitung“ wurde von seinem patriotisch gestimmten Freundeskreis nicht nur als Angriff gegen Dobner selbst, sondern gegen die ganze entstehende tschechische Wissenschaft aufgefasst. Die hallischen Gelehrten, besonders Klotz, gaben zu, dass der tschechische Standpunkt eine bestimmte Berechtigung habe, forderten aber, dass in Böhmen gewisse Rezensionen in deutschen Zeitschriften mit weniger Parteilichkeit angenommen werden sollten. Hausen betonte, dass der Kritiker berechtigt sei sich frei und ohne alle persönlichen Rücksichten über jedes literarische Werk zu äussern. Klauser wies auf die sachlichen Fehler, auf die übereilten Urteile und die Benützung von starken Worten in den Rezensionen hin. Es war das Verdienst von Klotz, dass sich zum Schluss beide Parteien einigten und der ganze Streit zu einem besseren Verständnis bestimmter Stellen in Dobners Werk beitrug.

Die Polemik, an welcher indirekt auch weitere Fachleute teilnahmen, hatte eine breitere Tragweite. Sie entblösste die Unhaltbarkeit verschiedener Vorstellungen deutscher Historiker und bewies die Fachtätigkeit der tschechischen patriotischen wissenschaftlichen Persönlichkeiten. Der beiderseitige Meinungs-austausch trug auch zu einem besseren Verständnis und zu einer Annäherung des katholischen Gedankengebietes mit der protestantischen deutschen Welt bei.

³³⁾ Dobnerova pozůstalost, fasc. 63; viz J. H a n u š, *Počátky ...* s. 452.

**PŘINOS ONDŘEJE SCHRUTZE
K ČESKOSLOVENSKÝM DĚJINÁM LÉKAŘSTVÍ
Der Beitrag von Ondřej Schrutz zur Geschichte
der tschechoslowakischen Medizin**

EVA ROZSÍVALOVÁ

Dějiny lékařství jako vyučovací a vědní obor na universitách zaznamenávají v předchozích dvou staletích ve svém vývoji řadu úspěchů i neúspěchů, jak to dokládá stav na pražské i vídeňské universitě i na řadě universit německých. Již v 18. a na počátku 19. století se objevují v seznamech přednášek kolegia z dějin lékařství. Nebudeme se nyní zabývat otázkou, jak početně studenti tyto přednášky navštěvovali či zda se přednášky vůbec uskutečnily,¹⁾ byly však v různé míře na různých universitách oznamovány po celé 19. století.

Určitý zlom vidíme v 80. a 90. letech. V té době se také v Praze upevňují posice oboru. Universita byla již tehdy rozdělena na českou a německou. Na německé lékařské fakultě nezískaly dějiny lékařství nikdy profesionálního zástupce, který by se jimi zabýval jako hlavním pracovním oborem. Na české fakultě se r. 1896 z dějin lékařství a epidemiologie habilitoval O. Schrutz.²⁾ V r. 1901 byl jmenován mimořádným,³⁾ v r. 1914 obdržel titul a charakter řádného profesora⁴⁾ a v r. 1920 se stal skutečným řádným profesorem.⁵⁾

Jeho působení tvoří určitou uzavřenou periodu oboru na fakultě. První její část až do r. 1910 charakterizuje jeho aktivní spisovatelská a publicistická činnost, v níž se soustředil hlavně na lékařství antického Řecka, ale i na lékařství ostatních národů. Nezapomínal ani na lékařství v Čechách. Druhou část periody, kterou můžeme ohraničit rokem 1924, cha-

¹⁾ Viz např. Přednášky z dějin lékařství, které ohlašoval Jos. Löschner, katalogy posluchačů z let 1842 až 1853, Archiv University Karlovy (dále AUK).

²⁾ F M Personalia O. Schrutz AUK.

³⁾ F M Personalia O. Schrutz 3 AUK.

⁴⁾ F M Personalia O. Schrutz 4a AUK.

⁵⁾ F M Personalia O. Schrutz 4b AUK.

rakterisuje jeho úsilí o zřízení Ústavu pro dějiny lékařství. Třetí část periody končí jeho úmrtím v r. 1932 a nepřináší oboru již nové významné zisky.

Svou habilitační práci zaměřil Schrutz na historii oboru, jímž se v medicíně až do té doby nejvíce zabýval, totiž na historii anatomie. Současně obrátil svůj zájem také k historii fyziologie a nazval svou práci *Hippokratovské názory o původu, skladbě a výkonech těla lidského* (Praha 1895). Protože nejsem lékařkou, nemohu se zabývat speciálními otázkami anatomickými a fyziologickými. Po stránce metodiky historické práce soudím, že Schrutzova monografie je hodnotná, i když není první. Vyhledával anatomické a fyziologické poznatky v různých spisech hippokratovské sbírky, vydaných francouzským historikem lékařství Littrém,⁶⁾ která je dosud užívaným a nejuplnějším vydáním řeckého originálu, s připojeným francouzským překladem a kritickými rozbory. Schrutz si tohoto vydání velmi vážil a dával mu přednost i při svých pozdějších pracích, k nimž používal také novějšího vydání H. Kuehlweina⁷⁾ i některých jiných hippokratovských spisů, jež je možno bez obtíží ověřit. Studoval díla, o nichž psal, zamýšlel se nad jejich texty, srovnával je mezi sebou i s učením lékařů různých dob. Tato jeho monografie i některé jeho další práce jsou dosud nejvzácnějšími pojednáními o hippokratovských spisech v naší historickolékařské literatuře. Je škoda, že ani Schrutz sám nepokračoval v publikování svého průzkumu hippokratovských spisů dost důsledně. Nesmíme ovšem zapomínat, že na tom alespoň z části měly vinu obtíže publikační, zejména pro větší celky.

Jako monografii uveřejnil ještě překlad Hippokratových *Aforismů*, je muž předeslal obsáhlý úvod — studii o Hippokratových zásadách obsažených v Aforismech a v jiných spisech. Upozorňuje na způsob všeobecného označování nemocí na rozdíl od speciálních diagnos novodobé medicíny. Upozorňuje však i na to, že popisy příznaků těchto chorob jsou u Hippokrata tak přesné, že na jejich základě je možno novodobé speciální diagnosy dodatečně stanovit. Konstatuje, že podobně povšechného rázu jako patologie byla i Hippokratova terapie, snažící se zachovat síly nemocného, zdůrazňující nutnost správné diety, počišťování těla a užívající malý léčebný arsenál,⁸⁾ se zachováním zásady *contaria contraxis*. Na konci

⁶⁾ Oeuvres complètes d'Hippocrate .... par É. Littré díl I.—X., Paris 1839—1861. Ch. Lichtenthaler, *Thucydide et Hippocrate vus par un historienmèdecin*, Genève 1965, str. 31.

⁷⁾ Hippocratis opera quae fernut omnia recensuit Hugo Kuhlwein, Lipsiae sv. I, 1894—1902, sv. II.

⁸⁾ O. Schrutz, *V Času*, Praha 1903, str. 6.

⁹⁾ O. Schrutz, *Hippokratovy aforismy*, Praha 1899, str. XXXVI.

této studie připojuje stručně v několika větách obsah jednotlivých dílů aforismů.

Pak následuje na 92 stranách překlad Aforismů, které doplňoval komentáři Gallénovými a Celsovými a srovnával jejich obsah s obsahem jiných spisů hippokratovské sbírky. Cituje opět přesně příslušná místa v Celsově spisu *De medicina* a v Gallénových komentářích k Hippokratovým Aforismům, ale neuvádí, která vydání spisů těchto autorů používal.

V menších studiích, které jsou většinou bez poznámkového aparátu, uveřejnil ještě další překlady z hippokratovské sbírky a komentoval je. Byl to předně spis *O vzduchu, vodách a místech*, který vyšel ve Sběrce přednášek a rozprav,¹¹⁾ a řada článků v Časopise lékařů českých, Živě a Revue v neurologii, psychiatrii, fysikální a dietetické terapii, v nichž se zabýval hippokratovskou medicínou. Zdůrazňoval přesvědčení, že nemoce vznikají z přirozených příčin, zdůrazňoval snahu o poznání lidského těla a jeho životních projevů,¹²⁾ vliv prostředí pro vývoj člověka¹³⁾ a na osobní působení lékaře,¹⁴⁾ s nimiž se v těchto spisech opětovně setkával. Ve svých pracích o hippokratovské dietetice¹⁵⁾ ukazoval, jak z neznalosti původních pramenů a nekritického přejímání z neověřené literatury vznikají chybné citáty. Na základě pasáží z různých hippokratovských spisů dokazoval, že Hippokratovou zásadou nebylo předepisovat vysilující dietu, ale posilovat nemocného výživou i jinými dietetickými prostředky, i když připouštěl, že při akutních horečnatých stavech doporučoval Hippokratés v některých případech „skrovnou“ dietu. Svou přednášku na toto téma ve Spolku českých lékařů zaměřil adresně k rozpravě L. Syllaby *O moderních zásadách dietetických*¹⁶⁾ a dosáhl toho, že se autor v diskusi po přednášce připojil k jeho zásadě, že je třeba studovat staré spisy v originále.

Schrutz se ovšem nezabýval jen antickou medicínou. Již ke své habilitaci

¹⁰⁾ O. Schrutz, *Hippokratovy aforismy*, Praha 1899, str. XL 1.

¹¹⁾ 52, č. 2, serie VI., str. 17—38, Praha 1895.

¹²⁾ Stručný náčrtek základních nauk Hippokratových, zvl. otisk z časopisu Živa, roč. VIII., č. VIII., str. 2, 13 a d.

¹³⁾ O. Schrutz, *Hippokratés: O vzduchu, vodách a místech*, přeložil O. Schrutz, Sběrka přednášek a rozprav z oboru lékařského, 52, č. 2, Serie VI., str. 17.

¹⁴⁾ O. Schrutz, *Hippokratův spis o lékařském umění (de arte)*. Časopis lékařů českých 1895, str. 262—263, 285—286, 308—310.

¹⁵⁾ O. Schrutz, *O Hippokratovské dietetice v nemocech zvláště prudce probíhajících*, část I., Revue v neurologii, psychiatrii a diaet. terapii, roč. 1, č. 11, 1905, str. 497 až 505, část II. tamtéž, roč. III, č. 4, 1906, str. 161 až 169. Hippokratovská diaetotherapie nemocí povleklých zvl. fthisy plicní, Časopis lékařů českých 1907, str. 280—282, 307—309, 332—333. O Hippokratovské dietetice, přednáška na schůzi Spolku českých lékařů, Časopis lékařů českých, 1905, str. 287.

¹⁶⁾ Sběrka přednášek a rozprav, Praha 1904, 102, Serie XI. čís. 2, str. 17—52.

tační přednášce si vybral téma *Renesance v lékařství*¹⁷⁾ a podle referátu V. Janovského se v ní zabýval mimo jiné anatomii Andrea Vesala a klinickou metodou G. da Monte. Z jeho žádosti o připuštění k habilitaci z dějin lékařství¹⁸⁾ a z referátu člena habilitační komise V. Janovského víme, že byl mimořádným posluchačem filosofické fakulty a že u Josefa Emlera absolvoval dva semestry paleografických cvičení. Svě paleografické znalosti uplatňoval pak skutečně v praxi při studiu lékařských rukopisů. V Literárním archivu v Praze¹⁹⁾ se zachovaly jeho podrobné poznámky, které si dělal např. při studiu děl osobních lékařů Karla IV. a Václava IV., M. Havla a M. Albíka. Studoval rukopisy uložené i v jiných knihovnách. Ve svých pracích o medicíně v Čechách ze 14. a 15. století popisoval uspořádání studovaných rukopisů, rozebíral je a snažil se o jejich charakteristiku i charakteristiku jejich tvůrců. Neupíral např. Havlovi²⁰⁾ na některých místech kritičnost, ale vcelku jej považoval za poplatného scholastice, jak Havlově době odpovídalo.

Ve srovnání s Havlovými pracemi mnohem kladněji hodnotil lékařské zásady Zikmunda Albíka jako předchůdce českého renesančního lékařství. Přepis Albíkovy životosprávy pro císaře Zikmunda z r. 1462 uveřejnil v Časopise lékařů českých.²¹⁾ Některé lékařské předpisy vypsané do textu rukopisu *Vetularia* reprodukoval v krátkém článku v časopise Český lid.²²⁾

Na základě rukopisu uloženého v pražské Universitní knihovně²³⁾ vypracoval svou zajímavou studii *Lékařská přednáška na pražské fakultě lékařské z prvních dob trvání university Karlovy*,²⁴⁾ kterou přednesl ve Spolku českých mediků k 550. výročí založení university. Rukopis, jenž vznikl pravděpodobně na základě Albíkových universitních přednášek, Schrutz ve své práci podrobně rozebírá a všímá si obsahu jednotlivých kapitol. Vyzvedává kladné stránky kompendia, např. kapitolu o dětském lékařství, které bylo v Albíkově době ještě obvykle opomíjeno. Kriticky se staví k tehdejšímu nepřesnému popisu příznaků jednotlivých chorob. Připomíná také, že jsou zde uvedeny prostředky tzv. „odporné terapie“, a usuzuje, že se jim v praxi Albík podle zvyku tehdejších lékařů nemohl

¹⁷⁾ F M Personalia, O. Schrutz, 2, AUK

¹⁸⁾ Tamtéž.

¹⁹⁾ Sign. 31 R 77.

²⁰⁾ O. Schrutz, *O lékařských předpisech M. Havla proti kameni*, Sborník klinický r. 1901, str. 43—67.

²¹⁾ O. Schrutz, *Několik starých českých předpisů lékařských*, Český lid, roč. VI, zvl. otisk, str. 289—292.

²²⁾ Časopis lékařů českých 1909, str. 86—88, 117—119.

²³⁾ Sign. I. F 11.

²⁴⁾ Sběrka přednášek a rozprav z oboru lékařského, 8, Serie VII., čís. 68, Praha 1898

vyhnout, i když je svými spisy nepropagoval. Medicínou tohoto období v Čechách se zabýval i v jiných svých publikacích a přednáškách. To jsou však většinou zběžnější práce, v nichž neuvádí přesné zdroje svých informací. V pozdějších letech uveřejnil též některé práce týkající se mladších období českého lékařství.

Soupis a rozbor historickolékařských prací zabývajících se medicínou a zdravotnictvím v Čechách uveřejnil pod názvem *Přehled historiografie lékařství v Čechách*.²⁵⁾ Probíral v něm nejen autory české, ale i německé. Vysoce hodnotil historiografické příspěvky A. Jungmanna, V. Janovského a dalších, z nichž dosud pro práce o dějinách lékařství čerpáme, i když naše stanovisko musí být kritičtější než stanovisko Schrutzovo. Soupis je dosud cennou informací o historickolékařských pracích Schrutzových předchůdců a starších současníků. Psal jej jako úvod k dějinám lékařství v Čechách, avšak nikdy je nevydal, i když jeho přednášky k tomuto tématu byly podle vzpomínek pamětníků²⁶⁾ velmi zajímavé a založené na rozsáhlém studiu shromážděného materiálu. Také některé jeho publikace o medicíně u nás ve 14. a 15. století svědčí o důkladném studiu rukopisných i tištěných pramenů. Považuji je za nejcennější a poměrně málo známý přínos Schrutzova díla. Více než Schrutzovo souborné dílo o dějinách českého lékařství se cíli blížila jeho práce o všeobecných dějinách lékařství, i když tiskem vyšel pouze *První sešit*. Začíná zmínkou o lékařství prehumánním a zahrnuje prehistorii a období orientálního starověku.²⁷⁾ Na obálce prvního sešitu je sdělení, že autor rozvrhl práci do dvou dílů, z nichž první má končit lékařstvím v období renesance a reformace a druhý zahrne dobu novou a nejnovější. Svépomocné lékařské autorské družstvo, které vedl spolu s profesory Mladějovským a Veselým a které dějiny lékařství vydávalo, však zaniklo a s ním i vydávání dalších kapitol.²⁸⁾ O osudu tohoto díla se znovu dozvídáme ze Schrutzovy žádosti r. 1924 o započítání služebních let.²⁹⁾ Do té doby zpracoval dějiny až do 19. století. Podle autorova sdělení byl strojepis díla objemný a za příznivějších vydavatelských okolností by jej byl asi bez obtíží dokončil, přestože mu také ze staršího období chyběly některé části (Gallénos, scholastické období, Paracellus). Ještě v květnu r. 1929 žádal O. Schrutz prostřednictvím profesorského sboru lékařské fakulty ministerstvo škol-

25) Zvláštní otisk z časopisu lékařů českých 1899, str. 64.

25a) Podle laskavého sdělení dr. J. Dienstbiera a doc. dr. Zd. Hornofa.

26) O. Schrutz, *Dějiny lékařství, seš. 1*, Publikace svépomocného autorského družstva lékařského v Praze, rok 1910, čís. 1.

27) podle laskavého sdělení prof. dr. Fr. Lenocha.

28) F M Personalia O. Schrutz 5, AUK.

29) F M Protokoly lékařské fakulty 2. 5. 1929, AUK.

ství a národní osvěty o podporu při vydání spisu *Lékařství řecké*.³⁰⁾ Brzy nato³¹⁾ mu byla podpora odmítnuta. Nebudeme jistě dalecí pravdy, budeme-li *Lékařství řecké* považovat za část nevydaných *Dějin lékařství*.

Ucelenější část světových dějin medicíny, vyjma svých hippokratovských monografií, vydal pouze v rámci kompendia *Handbuch der Geschichte der Medizin*, založeného Th. Puschmannem a redigovaného M. Neuburgem a J. Pagelem.³²⁾ Byla to kapitola o arabské medicíně.

Pagelel uveřejnil o Schrutzovi také biografický záznam ve slovníku, který vydal r. 1901. Za dva roky nato byl Schrutz obviněn v pražském deníku *Čas*,³³⁾ že v Paglově biografickém slovníku glorifikoval sebe a svého zemřelého učitele V. Štefala více, než si oba zasloužili, a zanedbal jiné české lékaře. Schrutz se bránil,³⁴⁾ že nebyl spolupracovníkem slovníku, že byl jen vyzván k zaslání svých autobiografických dat. Na jeho připomínky o nedostatku životopisů našich lékařů nevzal redaktor zřetel.³⁵⁾ Nemáme dostatek podkladů, abychom mohli posoudit, zda obvinění, která se v této polemice redakce *Času* s profesorem Schrutzem objevila, byla oprávněná či ne. Je známo, že zažil různá příkoří a že jeho snahy a úsilí nevyzněly vždy úspěšně. Jeho dílo dalo však přece důležitý základ oboru, který na fakultě zastupoval, a to zejména založením Ústavu pro dějiny lékařství.

V r. 1908 se objevila v českém lékařském tisku zpráva: „Dějiny lékařství: Po příkladě berlínském zakládá se nyní i při universitě vídeňské zvláštní ústav pro dějiny medicíny. Stát dal subvenci a lékaři základ v knihách starých i v nástrojích, takže sešel se pěkný začátek. V čele stojí profesori Neuburger a Töply.“³⁶⁾ Ústav pro dějiny lékařství byl sice založen ve Vídni až v r. 1914³⁷⁾ a starší než vídeňský byl ústav na universitě v Lipsku, nikoli v Berlíně.³⁸⁾ M. Neuburger a R. Töply v r. 1906 žádali o zřízení ústavu a v r. 1907 začali budovat historickomedicínské sbírky. Zpráva tedy nebyla zcela přesná a jejím autorem nebyl O. Schrutz,

30) F M Personalia O. Schrutz 9, AUK

31) O. Schrutz, *Die Medizin der Araber*, Handbuch der Geschichte der Medizin, I. Bd., Jena 1902, str. 589—621.

32) *Čas*, 1903, č. 24, str. 2, č. 31, str. 1—2, čís. 35 str. 5.

33) V *Času* ... Praha 1903, str. 7 (8).

34) *Čas*, 1903, č. 28, str. 1—2, čís. 32, str. 8.

35) *Revue* v neurologii, psychiatrii, fysikální a diaetické terapii, roč. V, 1908, str. 169.

36) E. Lesky, *Die wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz, Köln, 1965, str. 630.

37) H. H. Eulner, *Die Entwicklung der medizinischen Spezialfächer an den Universitäten des deutschen Sprachgebiets*. Habilitationsschrift, Institut für Geschichte der Medizin — Direktor Prof. Dr. W. Artelt, J. W. Goethe Universität, Frankfurt a. M. 1963, str. 756, 757.

38) *Časopis lékařů českých*, 1915, str. 1489.

ale můžeme předpokládat, že podnítila jeho snahu, aby i na pražské lékařské fakultě založil Ústav pro dějiny lékařství.

Již v r. 1915 přála mu redakce Časopisu lékařů českých k padesátým narozeninám, aby se brzy „dočkal uskutečnění dávné své tužby — vlastního ústavu pro dějiny lékařství.“³⁹⁾ Teprve 17. května 1924 mohl Schrutz uveřejnit v Časopise lékařů českých zprávu o tom, že ministerstvo školství a národní osvěty založilo „právě“ při Karlově universitě Ústav pro dějiny lékařství.⁴⁰⁾ Pro školní rok 1924/25 je také poprvé Ústav pro dějiny lékařství uveden v seznamu osob a ústavů. Měl tehdy své sídlo v Celetné ulici čp. 560.

To bylo již v době, kdy byl ústav skutečně uveden v život. Výnosem ministerstva školství a národní osvěty byl však zřízen již 12. září 1920.⁴¹⁾ Po čtyři roky hledal profesor Schrutz pro ústav místnosti. Neznáme přesně všechna místa, kde chtěl ústav zřídit, ale zachoval se jeho podrobný návrh na úpravu a použití jižního křídla tzv. staré porodnice i s plánem rozdělení místností. V suterénu, v přízemí a v prvním patře budovy měl být balneologický ústav, ve druhém patře Ústav pro dějiny lékařství, mimo pracovnu přednosta, seminární místnosti, ústavní knihovnu a museální sbírky měla tam být umístěna také knihovna a čítárna Sboru doktorů, o jejichž převzetí do státní správy se tehdy jednalo.⁴²⁾ Profesor Schrutz navrhoval přístavbu posluchárny pro oba ústavy k budově porodnice a pozdější umístění lékařské knihovny a čítárny v mezipatře tím vzniklém tak, aby se historickolékařský ústav mohl rozšířit. Návrh na umístění Ústavu ve staré porodnici se však neuskutečnil a Schrutzovi nezbylo, než žádat o umístění ve dvou pokojích v sousedství knihovny a čítárny, která až do března roku 1923⁴³⁾ byla majetkem pražského Sboru doktorů. V témže roce schválil také profesorský sbor lékařské fakulty i ministerstvo školství, aby tak byl umístěn provisorně ústav a aby tam profesor Schrutz konal přednášky a semináře.

Jak nám napovídají seznamy přednášek,⁴⁴⁾ zabýval se nejrozmanitějšími tématy. Od samých počátků lékařství přes středověk a renesanci až do novověku. V některých přednáškách se věnoval medicíně světové, v některých speciálně české. Jindy se zabýval vývojem jednotlivých lékařských oborů. V seminářích se studenty četl a rozebíral lékařské texty řecké, římské i novější až po práce Harveyovy.

³⁹⁾ Časopis lékařů českých, 1924, str. 796.

⁴⁰⁾ F M Personalia O. Schrutz 9, AUK.

⁴¹⁾ F M Personalia O. Schrutz 10, AUK.

⁴²⁾ F M Personalia O. Schrutz 9 a 10, AUK.

⁴³⁾ Seznamy přednášek České lékařské fakulty v Praze, Ústav pro dějiny lékařství FVL, UK.

⁴⁴⁾ Katalogy posluchačů České lékařské fakulty v Praze, archiv FVL UK

V zimním semestru přednášel Úvod do studia lékařství, jehož tradici z první poloviny 19. století obnovil v r. 1898. Reagoval tím na blížící se změny ve studijním a rigorosním řádu. Jeho úvodní přednášky se vžily a posluchači vstupující nově na fakultu si je rádi zapisovali. V zimním semestru 1899/1900 zapsalo si přednášku sice jen 5 posluchačů, ale v zimním semestru 1909/1910 již 126 posluchačů. V pozdějších semestrech s celkově stoupajícím počtem posluchačů na fakultě počet těch, kteří si přednášku zapisovali, ještě vzrůstal. Zdá se, že úvod do studia lékařství zvýšil alespoň dočasně také popularitu přednášek z dějin lékařství. V zimním semestru 1899/1900 si zapsali Schrutzovy přednášky z dějin lékařství jen 3 posluchači, zatímco v semestru 1909/10 přednášky 94 a seminář 23 posluchači. Počet zápisů se však později zase snížil. Přednášek z Úvodu do studia lékařství se podle vzpomínek pamětníků⁴⁵⁾ zúčastnilo obvykle hodně studentů. Přednášky z dějin lékařství mívaly někdy 10, jindy 20, někdy ovšem jen jednoho posluchače, kterému profesor Schrutz obětavě přednášel.

Na historickomedicínské přednášky, semináře a konsultační činnost profesora Schrutze v lékařské knihovně a čítárně v Celetné ulici si dosud vzpomínají jeho vědecké pomocné síly, posluchači a ostatní, kteří tam chodili studovat, katalogisovat a půjčovat knihy a dovedli by jistě lépe než já vylíčit jeho vztah ke čtenářům a žákům. Pokud jsem s některými pamětníky mluvila, všichni líčí profesora Schrutze jako milého učitele, který rád poradil a pomohl jak ve vědecké práci, tak i v jiných těžkostech, a všichni vysoce hodnotí jeho přednášky.

Není již věcí tohoto krátkého sdělení hodnotit filosofickopolitické směry a složité vztahy mezi skupinami a jednotlivými osobnostmi v profesorském sboru v době působení profesora Schrutze ani jeho filosofickopolitické zaměření, které určovalo jak směr jeho práce, tak jeho situaci na fakultě. V jeho činnosti nacházíme řadu kladných rysů, ať už to byla jeho práce na základě historických pramenů, jeho zájem o vědeckou kinematografii,⁴⁶⁾ jeho pokrokové názory zdravotnické, např. na otázku bydlení,⁴⁷⁾ či vytrvalost, s níž upevňoval posici oboru na fakultě. Škoda, že nevytvořil oboru dějin lékařství na fakultě školu, jak se podařilo jeho současníkům např. ve Vídni a v Lipsku, a nevychoval nástupce, kteří by pokračovali v započatém díle.

⁴⁵⁾ Děkuji za laskavé informace prof. dr. Fr. Lenochovi, dr. L. Lukášové, dr. Dienstbierovi, doc. dr. Zd. Hornofovi, dr. J. Krinkemu a dr. K. Schrutzovi.

⁴⁶⁾ Časopis lékařů českých, 1920, str. 757 a 1921 str. 126.

⁴⁷⁾ L. Sinkulová, *Stát, lékaři a zdraví lidu*, Praha 1959, str. 252—3.

Der Beitrag von Ondřej Schruz zur Geschichte der tschechoslowakischen Medizin

EVA ROZSÍVALOVÁ

Zusammenfassung

MUDr. Ondřej Schruz war an der tschechischen medizinischen Fakultät in Prag der erste professionelle Vertreter eines Faches, welches sich die Erforschung der Geschichte der Medizin zur Hauptaufgabe stellte. Es geschah dies in einer Zeit, in welcher an den Nachbaruniversitäten in Leipzig und Wien historische Schulen der ärztlichen Wissenschaft entstanden sind, deren Kontinuität bis in unsere Tage verfolgt werden kann. Die wissenschaftliche und pädagogische Tätigkeit von O. Schruz — der sich im Jahre 1896 habilitierte, 1901 zum ausserordentlichen und dann 1920 zum ordentlichen Professoren der Geschichte der Medizin ernannt wurde — umfasst die ganze Geschichte der Medizin von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart. Der grösste Teil seiner publizierten Arbeiten befasste sich mit der hippokratischen Medizin und der tschechischen Heilkunde im XIV. und XV. Jahrhundert. Wenn es auch O. Schruz nicht gelungen ist Nachfolger zu erziehen und an der Fakultät eine Schule der Historie der ärztlichen Wissenschaft aufzubauen, so ist es doch sein bedeutendes Verdienst, dass er die Stellung des Faches durch die Gründung des Institutes für Geschichte der Medizin als Studienzentrum festigte.

SEIBTOVA HUSSITICA A HUSITSKÁ REVOLUCE

ROBERT KALIVODA

Česko-německý aspekt husitské revoluce je nepochybně jedním z klíčových prvků dramatického vztahu, který podstatně ovlivnil další běh českých dějin. Troufáme si však říci, že význam tohoto vztahu pro německé dějiny čeká teprve na své docenění. Maximální stupeň rozporu má totiž svůj podivuhodný ekvivalent v maximálním stupni dějinného spojení — a to nejen v době husitské, nýbrž především v následujících dvou stoletích, k jejichž dějinné náplni česká revoluce otevřela cestu.

Neboť česká reformace je vysvobozena ze své mezinárodní izolace právě reformací německou, kterou o sto let dříve sama usilovně a cílevědomě podněcovala. Luther se hlásí otevřeně k českému kacířství a Müntzer odchází do Prahy načerpat sílu ke svému boji. Nastává nejplodnější období česko-německé spolupráce v dějinách, které vrcholí v českém stavovském povstání. Bohužel česká konfederace spojená s německou Falcí promarnily obrovskou historickou příležitost zbavit střední Evropu Habsburků a vytvořit v ní samy nejmohutnější politický útvar. To mělo nedozírný vliv na další běh nejen českých, ale i německých dějin. Zde je třeba patrně hledat i jeden z předpokladů budoucí „pruské cesty“ německého sjednocení.

Marasmus českých i německých poměrů v následujících staletích má svou společnou hlavní příčinu v třicetileté válce a jejích následcích. Je třeba si přitom uvědomit, že třicetiletá válka je zase bezprostředním následkem porážky českého stavovského povstání. Tento český i německý marasmus vyvolává v další etapě onu omezenou „romantickou“ formu nacionalismu, která se promítá v 19. století i do koncepcí husitství, vznikajících v této době na české i německé straně a obnovujících vlastně konfliktní podobu česko-německého vztahu z počátku husitské revoluce.

Jestliže Hegel kompensuje německý komplex tím, že zařazuje Slovanů mezi „nehistorické národy“, pak ideologové formujících se slovanských národů splácejí tuto urážku tím, že pomocí hegelianismu staví Slovanstvo

na špičku společenské pyramidy. Nejlépe je na tom ovšem Palacký, který nemá co činit s národem teprve se tvořícím, nýbrž s národem skutečně se pouze obrozujícím, který nepotřebuje Hegela, protože má husitství, s nímž může zasadit drtivou ránu představě o „nehistoričnosti“ vlastního národa, vytvořit filosofii českých dějin a postavit proti německému nacionalismu účinný nacionalismus český.

Palackého koncepcie přes svou romanticko-nacionalistickou omezenost byla ovšem natolik fundovaná, nabitá skutečností, byla tak mimořádným intelektuálním počinem, že proti ní německonacionalistická interpretace husitství, redukcující českou revoluci na zvláštní směr fanatismu, chaosu a protiněmeckého násilí, nemohla obstát. Höfler nebyl Palackému důstojným protihráčem.

Česko-německý nacionalistický svár o husitství nabývá novou kvalitu teprve zásahem Loserthovým, který otrásl českou koncepcí svým úsilím prokázat naprosté epigonství Husa a jeho druhů. Loserth v onom ideologickém zápase zasadil skutečně ránu účinnou. České bádání v reakci na Losertha se snaží prokázat původnost Husa a husitství tím, že vykleštuje z Husa jeho nejcennější viklefské revoluční jádro. Trvá zároveň idiosynkrasie k oněm základním pozitivním souvislostem česko-německým, které jsou obsaženy v husitství a které desinterpretoval Palacký svou nacionalistickou koncepcí — zvláště když Pekař rozbíjí tyto ilusivní prvky Palackého nacionalismu z konservativních, reakčních posic, v nichž je zároveň ztělesněn likvidátorský přístup vůči základním hodnotám českých dějin. Provést dialektické překonání Palackého, Losertha i Pekaře byl zřejmě úkol čekající až na marxistickou husitologii.

Německý přístup k husitství, pokud přímo nevyrůstal z evangelicko-reformačních hledisek, zůstával vcelku poplacen tónu, který do německého dějepisectví vnesl Höfler, případně Loserth; primitivní i kultivovaný nacionalismus zalepoval oči a zalepuje je dodnes.¹⁾

V osmdesátých letech minulého století světle zazářila hvězda Friedricha von Bezolda; jeho přístup k husitství se zformoval v oně vysoké rovině velké humanistické německé kulturní tradice, kterou omezený německý nacionalismus 19. století většinou nebyl s to vstřebat. Bezoldovo dílo tvoří proto spolu s Palackého *Dějiny* dva největší produkty husitologie 19. století.

¹⁾ To plyne i z aparátu Seibtovy knihy. Zároveň je ovšem třeba konstatovat, že v německé historické literatuře, která — většinou v širších tematických záběrech — se tak či onak dotýká husitství, je obsažena řada jednotlivých cenných podnětů, postřehů i poznatků, které doposud zůstaly nevyužity, zejména v české husitologii. To se týká v neposlední řadě i německo-české (deutsch-böhmisch) historické a historicko-sociologické literatury. Je nemalou zásluhou Seibtovou, že s touto literaturou systematicky pracuje, kriticky jí využívá a otevírá tak soudobé husitologii další studijní pramen.

Bezold ovšem bohužel ve svých husitských studiích nepokračoval. Dosti podobný osud stíhá husitství i v německé marxistické historiografii, které patří zásluha, že na německé půdě prolomila znovu po Bezoldovi omezenost německonacionalistické interpretace husitství. Kautského neprávem opomíjená a stále ještě nedoceněná studie o husitském radikalismu byla ovšem součástí široce založeného díla o předchůdcích moderního socialismu; Kautský — ačkoli původem také Čech — se přirozeně nemohl stát husitologem.

Po druhé světové válce přináší německá marxistická historiografie další cenné výsledky v bádání o husitství; zejména její úsilí, zaměřené do oblasti husitského radikalismu, přineslo neobyčejně závažné poznatky, kterými bylo možno prohloubit marxistické pojetí tohoto křídla husitské revoluce, zbavit je nedůsledností a českonacionalistických chybných interpretačních prvků. Tato práce je spojena především se jmény E. Wenera a B. Töpfera, kteří se ovšem bohužel v dalším svém studiu vzdalují zase od husitské problematiky. Töpfer přitom obsáhl husitskou problematiku jako celek a vytkl závažné a klíčové problémy pro celkové hodnocení husitského hnutí.²⁾ Podobně se vzdálil od husitské tematiky ve své další práci i H. Köpstein, který svými uveřejněnými studii nesměřoval pouze do okruhu husitského radikalismu, nýbrž na česko-německé vztahy v husitství v celé jejich rozloze. Nedávno vyšla a neobyčejně závažná knižní studie E. Wintera *Frühumanismus in Böhmen* mívá právě na tyto celkové poznatky a pohledy, odnímajících půdu pod nohama omezenému nacionalismu — jak německému tak českému; její těžiště ovšem přece jen nespočívá v husitství — i když k hlubší interpretaci husitství jako celku významně přispívá.

Zdá se tedy, že současná německá marxistická historiografie postrádá stále svého husitského specialistu a že husitství jako celek nevstoupilo ještě do jejího badatelského okruhu. Nelze se ubránit ani dojmu, že příliš dogmatické lpění na Engelsově chápání německé selské války jako první evropské buržoasní revoluce neusnadňuje právě onen „frontální badatelský útok“ na husitské revoluční hnutí.

Mimořádný význam knihy Ferd. Seibta *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*³⁾ je právě v tom, že tato práce je po Bezoldovi druhým velkým dílem německé historické vědy, které nepochybně tento „frontální badatelský útok“ na husitství představuje. Tím je dána i jeho průkopnická

²⁾ Srov. jeho *Fragen der hussitischen revolutionären Bewegung*, ZIG, 1963, str. 146 a násl.

³⁾ Böhlau Verlag, Köln-Granz 1965, Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte. Herausgegeben von Herbert Grundmann und Fritz Wagner. Heft 8, 205 str.

povaha v současné německé historické vědě. Uvádíme-li Seibtovu práci do souvislosti s Bezoldem, máme tím na mysli i tu základní skutečnost, že tato kniha navazuje na ducha studie Bezoldovy, že je zbudována na oné vysoké ideové úrovni, na které Bezold, povznesen nad omezená hlediska nacionalistických desinterpretací, dokázal proniknout k evropskému, obecnému společensko-lidskému významu husitské dějinné intervence.

Zároveň je nutno zdůraznit, že věcně, svým konkrétním obsahem a svými teoretickými hledisky vytváří Seibtova kniha již jinou úroveň než byla úroveň Bezoldova, vyrovnává se s výsledky obrovské studijní práce, jichž bylo v devadesáti letech, dělicích nás od Bezoldovy studie, dosaženo, a je knihou nanejvýš současnou a aktuální.

Právě pro tuto svou moderní povahu mohla Seibtova kniha provést účinný generální útok i na německonacionalistickou desinterpretaci husitství. Vynikající erudice této knihy umožňuje onu vědeckou samozřejmost, s níž jsou tyto nacionalistické desinterpretace odklízány se stolu.

Nejpozoruhodnější v oné dlouhé historii zvrátů, jimiž prošel česko-německý aspekt husitství, podivuhodným završením historie těchto překvapivých zvrátů je skutečnost, že tato západoněmecká práce o husitství je vynikajícím a objevným přínosem k objasnění revolučního významu česko-husitského nacionalismu a že podává dosud nejpronikavější pozitivní ocenění tohoto nejvíce „protiněmeckého“ husitského společenského fenoménu.

Přitom je neméně pozoruhodné, že Seibt se může ve své analýze a ve svém ocenění česko-husitského nacionalismu opřít o některé závažné výsledky poválečné západoněmecké humanitní vědy a že na tyto výsledky vědomě navazuje. Máme zde na mysli zejména velkou práci E. Lemberga *Die Geschichte des Nationalismus in Europa* z r. 1950 (navazující ovšem již na předválečné práce Lembergovy), ve které nacházíme kupř. toto významné zjištění: *Der Hussitismus „ist die erste grosse Revolution dieser Art in der abendländischen Geschichte, die zu einem sehr modern anmutenden Nationalismus führte... das erste Beispiel der Ausbildung einer Nation nicht von Staate her, sondern im Kampf gegen und um den Staat...“*⁴⁾

Toto ocenění česko-husitského nacionalismu současnou západoněmeckou vědou je zřejmě závažným symptomem ústupu německonacionalistických hledisek v hodnocení husitství.

Seibtova kniha je nepochybně důležitým mezníkem. Její chápání husitství jako epochy může znamenat důležitý předěl v přístupu německé

⁴⁾ Citováno dle Seibta, l.c. str. 115—116.

historické vědy ke středověkým dějinám vůbec. A vzhledem k tomu, že i u nás probíhá proces překonávání nacionalisticky omezených interpretací husitství, vzniká tak možnost oboustranně plodných styků a spolupráce.

A nejde přitom jen o čistě vědecký užitek tohoto nového překonání nacionalní česko-německé nevraživosti „husitsky motivované“. Je evidentní, že Seibtova kniha může sehrát stimulativní úlohu v širších kulturně politických dimensích, může významně podpořit tendenci, kterou lze v poslední době již pozorovat, tendenci k tomu, abychom se v celkových německo-českých vztazích dopracovali alespoň znovu na „předbělohorskou úroveň“, na onu úroveň, která nese nepochybně rovněž mateřské znamení husitské revoluce. Dialektika husitství je vskutku mnohostranná.

Tato úvaha není podrobnou recensí a detailním rozbořem Seibtovy monografie. Ostatně by to ani nebylo v rámci pouhé recenze možné. Seibtova kniha je totiž přímo nabita konkrétním obsahem, novými pohledy na jednotlivá fakta a jevy, množstvím konkrétních kritických postřehů; upřesňuje a nově řeší časovou lokalizaci jednotlivých dokumentů, nově klade otázku autorství některých textů.⁵⁾ Všechno toto konkrétní bohatství Seibtovy studie bude možno kriticky zhodnotit až v další speciální badatelské práci na problémech, o nichž Seibt pojednává.

Chtěl bych se stručně dotknout základní metody a základních výsledků Seibtovy práce a některých základních problémů, které v souvislosti s touto prací vyvstávají.

Pokud jde o metodu a povahu práce, je třeba především zdůraznit, že Seibtovi nejde v první řadě a především o pouhou historickou rekonstrukci událostí, i když v souvislosti se svými badatelskými záměry musí mnohdy tuto rekonstrukci provádět. Cílem Seibtovým je odhalení sociálního, politického a ideového obsahu jednotlivých proudů husitského hnutí. Jde tedy o odhalení aktuálního smyslu toho, co je pouze dnes historií, co však před půl tisíciletím bylo živou společenskou hodnotou. O analýzu a objasnění těchto hodnot Seibt usiluje, takovou analýzu a takové hodnocení skutečně provádí. Jeho práce je tedy studií historickosociologickou.

Velkou předností této historickosociologické studie je to, že je v ní skutečně prováděna konkrétní historickosociologická analýza. To znamená, že materiál není přizpůsobován a preparován tak, aby odpovídal apriorním schématům. Tam, kde některé Seibtovy obecné teze trpí přílišnou schematickou „čistotou“ a jednoznačností, vzniká určité napětí mezi konkrétními výsledky analýzy a těmito obecnými postuláty. K tomu

⁵⁾ Zde se mi zdá Seibtova snaha poměrně nejspornější. Srov. k tomu další text této úvahy.

dochází právě při hodnocení husitského nacionalismu. Této věci se blíže dotkneme v poslední části naší úvahy.

Síla Seibtovy práce je především v detailní pronikavé kritické analýze konkrétních faktů a ve schopnosti vyvodit z této konkrétní analýzy poznatky obecnějšího a hlubšího dosahu, poznatky o smyslu a obsahu úsilí, postojů a počínů jednotlivých aktérů husitského dramatu. I když je tedy Seibt detailní, neupadá nikdy v detailismus. Jeho hlavní zbraní je jemná s e m a n t i c k á a n a l y s a t e x t ů.

Seibt v řadě případů pracuje s texty rukopisnými, mnohde přispívá k správnému čtení textů již vydaných, většinou však pracuje s texty známými a v literatuře již analyzovanými. Právě zde se však projevuje plodnost jeho jemné semantické analýsy, která nalézá v těchto textech smysl dosud neobjevený, přehlédnutý. Při tom kombinační schopnost, která upomíná na Bartoše, umožňuje Seibtovi nalézat v těchto textech širší souvislosti zjištěných významů, vytvořit z jednotlivých dat významný celek širšího dosahu. Tak nám plasticky vystupují před očima některé vývojové linie, v nichž krystalizovala revoluční husitská společnost a husitské revoluční vědomí.

Vskutku mistrovským projevem Seibtovy semantické analýsy je zejména třetí vrcholná kapitola knihy „Obec — communitas“. Zde Seibtovo semantické „kouzelnictví“ vskutku „vykouzluje“ zcela nové poznatky mimořádného významu. A i když všechny závěry Seibtovy nebudou přijímány za nesporné, budou mít přinejmenším hodnotu vážných pracovních hypotéz a metodických pokynů pro další směr bádání.

Od zdánlivého jazykového detailu, jakým je např. singular či plurál v užití termínu „communitas“, se zde autor z mnoha stran dopracovává k širším souvislostem strukturním; ve významovém pohybu termínu „communitas“ objevuje dynamickou hru mocenskopolitických sil husitské revoluce a reflektuje revoluční průlom, který provedlo husitství do starého společenského pořádku.

Podobně je tomu ostatně i v druhé kapitole, kde jazykově semantická analýsa termínů „Jazyk — linguagium“ vyúsťuje do zjištění o revolučním převratu v pojetí národa, který se v husitství uskutečnil.

Přitom je třeba výslovně vyzvednout i způsob, jak Seibt pracuje s literaturou; nezamlčuje totiž při svých analýsách nikdy, že, jak a kde navazuje na starší badatelské výsledky. Zasazuje své vývody otevřeně a sám do kontinuity badatelského procesu, předvádí čtenáři v průběhu svých analýs daný stav otázky. Čtenář tedy ví, že autorovo hledání, autorovy vývody a poznatky nespádají z nebe, zároveň však může sledovat, v čem autor posunuje dále poznání věci, kde rozšiřuje otázku a dává jí nový směr, uvádí ji do dalších a širších souvislostí, kde kriticky překonává svého předchůdce, kde specifikuje či teoreticky završuje zkoumání urči-

tého problému, který byl dříve sledován a reflektován pouze ve své bezprostřední fakticitě. Seibtův vlastní badatelský přínos je zřejmý ve všech právě dotčených aspektech a směrech. Tento přínos však vzbuzuje tím větší respekt, čím více jej sám autor předkládá jako určitý článek v „obecném pohybu vědy“.

V čem spočívají tedy základní pracovní výsledky Seibtovy studie?

Seibt uvádí ve vstupní poznámce, že v jeho studii „soll der bedeutendste spätmittelalterliche Versuch beobachtet werden, die ständische Gesellschaftsordnung in einem revolutionären Umbruch nach neuen Grundsätzen zu gestalten“. V předmluvě dále konkretisuje svůj základní záměr jako úsilí přispět k dalšímu poznání měšťanského husitismu. Dle Seibtova názoru v dosavadním marxistickém bádání soustředěném na zkoumání „des linksradikalen Flügels der Revolution... bleibt das Lebenselement des 'frühbürgerlichen' Hussitismus, seine Auseinandersetzung mit der ganzen Fülle der gesellschaftlichen Gegebenheiten ausser acht. Gerade dieser Auseinandersetzung gilt meine (seine) Arbeit... Solche Untersuchungen sind hier vorgelegt.“⁶⁾

Je třeba konstatovat, že Seibtova kniha skutečně plní úkol, který si vytkla. Ve třech hutných kapitolách jsou sledovány základní otázky z daného tematického okruhu. Přitom je evidentní gradace, kterou tyto tři kapitoly ve svém sledu představují.

Od rozboru názorů universitních mistrů na problém „spravedlivé války“ v počátcích revoluce, tedy od rozboru problému, který přes svou důležitost má přece jen dílčí charakter, přechází Seibtova analýsa v druhé kapitole k problému, který má již zcela obecný dosah a klíčový význam. Je to problém husitského nacionalismu, českoslovanského národního vědomí. Přechod k tematice třetí kapitoly je pak vskutku vzestupem k vrcholnému bodu celé studie, je vzestupem do onoho centra problematiky, které si autor v úvodu sám vymezil: analysují se zde strukturální vztahy mezi jednotlivými sociálně politickými a mocenskými skupinami uvnitř husitských Čech, hodnotí se revoluční stupeň strukturálních změn, které zde nastávají oproti období předrevolučnímu.

Přitom i badatelské výsledky jednotlivých kapitol mají obdobnou gradaci jako jejich tematická závažnost.

V první kapitole se podařilo autorovi diferencovat časově i významově základní texty o válce, vzniklé v prvních dvou letech revoluce v oficiálním universitním prostředí,⁷⁾ a přispět tak k dalšímu hlubšímu poznání tohoto

⁶⁾ Srov. Seibt, str. 9—10. Sluší se podotknout, že tento cíl si vytyčuje Seibt právě při kritickém hodnocení mé knihy *Husitská ideologie*.

⁷⁾ Sporné se mi ovšem zdá být, odnímá-li Seibt Jakoubkovi traktát *Noverint universit* s poukazem na rozdílný Jakoubkův přístup k starozákonním svědectvím o přípustnosti války v dopise o chiliastických proroctvích a traktátem *Noverint*. Jakoubkův odkaz na

nejdramatičtějšího a nejosudovějšího údobí revoluční války. Seibt, který zde navazuje záslužně zejména na Jastrebova, shledává a vymezuje viklefské zdroje těchto traktátů i míru jejich původnosti, především však výborně postihuje názorový a ideový posun, který se v nich v krátkém časovém rozmezí odehrává.

Druhá kapitola je vynikajícím objasněním základního revolučního přelomu v pojetí národa, jehož počátek je vymezen fundací roudnického kláštera augustiniánů-kanovníků pražským biskupem Janem z Dražic a vrcholí v pražskohusitských dokumentech z počátku husitské revoluce. Zde se Seibtovi podařilo skutečně dokázat vynikající revoluční přínos pražského husitismu a v širokém historickém záběru plasticky osvětlit onen základní převrat, jímž bylo teritoriálně regionální pojetí národa vytlačeno pojetím národa jako jazykového společenství. V husitství pak poprvé v Evropě vzniká „ein neuer Grundbegriff ('Jazyk — linguagium' namísto starého regionálního 'národ — natio' — pozn. R. K.), der ... seine Auswahl ... jedenfalls dem Bestreben verdankt, die entscheidende Funktion der Sprache für die Nationaldefinition begrifflich zu fassen“.⁸⁾

Ve třetí kapitole, kterou jsme již několikrát označili za vrchol práce, vyúsťuje konečně všestranná analýsa pojmových významů termínu „Obec-communitas“ — jednotlivé fáze této analýsy zde bohužel nemůžeme sledovat — do těchto pronikavých a pro hodnotu celé Seibtovy studie nejdůležitějších závěrů: „Die hussitischen Neuordnungsversuche bedeuten vielmehr eine echte Revolution der ständischen Gesellschaftsordnung: das zeigt sich erstens im Bereich der Städ-

Starý zákon ve zmíněném dopise je minimální a je krajně relativisován; ze samotného Seibtova srovnání Jakoubkova traktátu z r. 1414 je patrný markantní vývoj Jakoubkových názorů směrem k odmítání války — a to právě s ohledem na to, že válku začíná vést lid, podněcovaný od kněží starozákonnými výzvami. Všechny nesporné Jakoubkovy texty z přelomu let 1419—1420 útočí právě proti doslovnému „materiálnímu“ chápání starozákonných výzev a proroctví a přikládají jim pouze duchovní význam (srov. k tomu *Husitská ideologie*, str. 418). V tom se tyto Jakoubkovy texty zcela shodují s traktátem *Noverint*. Tato Jakoubkova tendence ke spiritualisujícímu výkladu Starého zákona vrcholí zakrátko v jeho velkém *Výkladu*.

Traktát *Noverint* bych nekladl na počátek universitní diskuse, protože nejranější fáze této diskuse je dána zřejmě *Dobrozdáním* (Gutachten), které dává právo boje obcím. V tom, že *Dobrozdání* předchází dopisu o chiliastických proroctvích, jsem sám dospěl k témuž názoru jako Seibt (srov. l. c. str. 418—419).

Traktát *Noverint* bych vůbec nepovažoval za nějakou zvláštní etapu ve vývoji universitních názorů na válku. Patří-li Jakoubkovi, koresponduje v podstatě s dopisem o chiliastických proroctvích. A nepatří-li Jakoubkovi, pak nemá již asi vůbec co dělat s tehdejšími oficiálními universitními prostředím, ale zapadá někam do okruhu radikálně pacifistické skupiny lidového hnutí.

K autorství traktátu *Bellandi materiam* srov. další oddíl tohoto textu.

⁸⁾ Seibt, str. 112 — profl. R. K.

tischen, auf den 'Geld'-adel gegründeten Filialentwicklung des adels-hierarchischen Leitbildes durch den Sturz der Patrizier, die Entmachtung der Stadtverwaltung, durch das Vordringen der allgemeinen Gemeindeversammlung, die sich sogar in Lenkungsausschüssen bewegliche Führungsorgane für ihr Mitspracherecht geschaffen hatte.“ Dějištěm tohoto revolučního převratu byla husitská Praha. „Zweitens in dem Versuch, der uns immer wieder begegnete, die ständischen Rangabstufungen und damit die geblütsrechtliche Wertewelt aus dem staatspolitischen zurückzudrängen und an ihrer Stelle eine gleichberechtigte Kooperation, eine funktionale Gleichberechtigung aller Standesgemeinden aufzurichten.“

„Der dritte Vorstoss erfolgt aber auf einem davon ganz abweichenden und eigentlich unerhört kühnen Weg: hier versucht nämlich eine Gruppe von Neuerern die Rangreihe als Ausdruck abgestufter Herrschaftsbefugnis zwar zu benützen, aber ihre geblütsrechtliche Fundierung ausdrücklich zu verwerfen und an ihre Stelle machtpolitische Grundlagen und neue gedenkliche Konstruktionen zu setzen.“⁹⁾ Touto cestou se dostala až na první místo společenského žebříčku v r. 1420 Praha, v r. 1432 prostřednictvím svých vůdců tábořské bratrstvo.

„Die monarchische Restauration bereitete dem Ringen um eine neue Gestalt des böhmischen Staatswesens zwar zunächst ein Ende, doch brachen die Gegensätze, unter dem hochadeligen Übergewicht nach dem Tode Albrechts von Österreich, 1439 in einer neuen, faktischen Thronvakanz von neuem auf. Die alte Distanz von ‚barones‘ und ‚communitas‘ liess sich nicht so einfach wiederherstellen ... Dabei tritt übrigens das tschechische ‚obec‘ aus dem Begroffsgebrauch zurück, das moderne, sprachlich eindeutige ‚staw‘ rückte an seine Stelle. Als König Wladislaw von Böhmen am Ende des hussitischen Jahrhunderts einem Ständestreit schlichtete, so entschied er ‚mezi stawy pánským a rytieřským a městským‘ — zwischen den Ständen der Herren und der Ritter und der Städte.“¹⁰⁾

V těchto klíčových Seibtových závěrech byl doposud nejhluběji a nej přesněji pochopen a vyjádřen konkrétní charakter onoho revolučního průlomu do feudální společenské struktury, který je spjat s dějinným vystoupením husitského měšťanstva a husitské měšťanské oposice.

S kterými základními teoretickými problémy se střetáváme v Seibtově koncepci husitské revoluce?

⁹⁾ Srov. Seibt, str. 181 — profl. F. S.

¹⁰⁾ Srov. l. c. str. 149 — profl. F. S.

K Seibtově velké monografii váže se řada cenných dílčích studií, z nichž za nejvážnější považujeme statě *Communitas primogenita, Zur Prager Hegemonialpolitik in der hussitischen Revolution* a *Die Hussitenzeit als Kulturepoche*.¹¹⁾ V nich Seibt těsně, i když kriticky navazuje na dílo jednoho z nejvýznamnějších soudobých husitologů, amerického badatele F. G. Heymanna — a to jak celkovou koncepcí husitství jako vstupní epochy k hodnotovému světu moderní společnosti, tak speciálním zaměřením na zkoumání husitského měšťanstva.¹²⁾

Seibtova *Hussitica* souvisejí sice velice úzce s celkovou koncepcí husitství z jeho studie *Hussitenzeit*, zároveň jí však ještě vtiskují zřetelné „stavovské“ omezení a vymezení. Seibt se výrazně distancuje i od marxistického pojetí husitství jako raně buržoasní revoluce a chápe husitskou revoluci jako revoluční proces, který nepřekračuje rámec feudálněstavovské společnosti.¹³⁾

Seibt ovšem kladně oceňuje přínos marxistického bádání. Jestliže se zároveň kriticky vyjadřuje k zjednodušujícím, paušalisujícím a mechanistickým momentům, které se v dosavadním marxistickém husitologickém bádání nesporně projevovaly, pak lze takovou kritiku jen uvítat. Mnoho pravdy je i na Seibtově kritickém poukazu, že marxistické bádání, silně soustředěné na ocenění krajní husitské levice, zanedbalo studium vlastního husitského měšťanstva, zejména pražského, a v hodnocení měšťan-

11) První vyšla v *Historisches Jahrbuch* 81. Jg., 1962, str. 80—100, druhá v *Historische Zeitschrift* Bd. 195, 1962, str. 21—62.

Je třeba přitom výslovně zdůraznit, že studie „Die Hussitenzeit als Kulturepoche“ předchází Seibtově monografii pouze v tom ohledu, že byla dříve vytištěna. Jinak — co do svého vzniku, zpracování a věcného obsahu — je tato studie oproti Seibtově knize prací pozdější (Seibtova kniha ležela totiž několik let v rukopise). Ve srovnání s monografií představuje tato studie další — a dle mého názoru i vyvrážděnější — stupeň Seibtovy celkové koncepce husitství. V monografii „Hussitica“ není bohužel věcný i časový vztah těchto dvou prací jasně naznačen, takže u čtenáře vznikne velice snadno optický dojem, že posledně tištěné dílo je i „posledním slovem“ autora k daným otázkám.

12) Heymannovo dílo, v němž se husitství dostalo v poválečné zahraniční literatuře nejvyššího ocenění, v němž husitství bylo zařazeno do evropských a mezinárodních souvislostí v míře odpovídající jeho evropskému a světovému významu, není u nás stále zdaleka doceněno. Unikla zatím patřičné pozornosti i ta důležitá skutečnost, že Heymann rozvíjí svou koncepcí husitství paralelně s „konradovským“ pojetím husitství jako prvního článku v řadě moderních revolucí, oním pojetím, které bylo výrazně uplatněno právě v české marxistické husitologii.

13) Srov. zejména *Hussitica*, str. 10, 182 a na řadě dalších míst.

Základní pojmy „stavovský“ (ständisch), „stavovská společnost“ (ständische Gesellschaft), které mají určující význam pro Seibtovu teoretickou koncepcí, pocházejí od Otto Brunnera (srov. Brunnerovu známou práci „Land und Herrschaft“). Tyto pojmy nemají být ekvivalentní významu „středověký“ (mittelalterlich), mají však zároveň ohraničit a odlišit „stavovské“ společenské zřízení oproti „moderní, ekonomické společnosti“ (moderne Wirtschaftsgesellschaft). Brunner sleduje „stavovské“ fenomény až do 19. století. K této problematice srov. další text.

stva jednostranně exponovalo především negativní stránky jeho úlohy v husitské revoluci.

Nicméně se zdá, že i tato Seibtova kritika marxistického bádání se neubráníla paušalismu a jednostrannostem. Seibt např. pominul, že marxistická koncepce husitství jako raně buržoasní revoluce vzniká u nás již před válkou v díle Kurta Konrada,¹⁴⁾ pominul další vývojové etapy této koncepce;¹⁵⁾ v jeho hodnocení marxistické literatury není reflektována tendence zaměřená proti tzv. „modernizačním“ výkladům husitství, která se již řadu let u nás i jinde projevuje a která koresponduje se základní tendencí Seibtovy monografie.

Seibt zřejmě již nemohl uplatnit ve svém obrazu husitského bádání ani tu skutečnost, že řada badatelů se zaměřuje již systematicky na studium husitského měšťanstva, pražské university i ostatních „neplebejských“ složek a že v pracích Kejřových, Hlaváčkových, Šmahelových, Kavkových i v pracích dalších autorů bylo již v tomto směru dosaženo řady cenných výsledků.¹⁶⁾ Určitou novou fází v celkovém marxistickém přístupu k husitské revoluci představují zřejmě i výsledky mezinárodní konference k 500. výročí mírových návrhů Jiřího z Poděbrad, konané v r. 1964, jíž se Seibt sám aktivně zúčastnil.¹⁷⁾

14) Nesprávně je přitom zahrnuto Mackovo *Husitské revoluční hnutí* z r. 1952 mezi práce převážně populárně vědecké (srov. l.c. str. 9, pozn. 17). Macek v této práci významným způsobem přispěl k dalšímu rozvinutí Konradovy koncepce husitství a podal první celkový marxistický nárys základních vývojových fází husitské revoluce (srov. k tomu mou *Husitskou ideologii*, str. 64—67).

15) Patrně okolnost, že text Seibtovy monografie byl již velmi dlouho napsán (tisk práce se velice zdržel), znemožnila vzít v úvahu i tu část mé knihy *Husitská ideologie*, která usiluje podobně jako Seibtova kniha o analýsu strukturálních souvislostí husitské revoluce a o postižení její vývojové dynamiky (srov. k tomu mou *Husitskou ideologii*, str. 57 an.).

16) Např. Kejřova závažná studie *Sporné otázky v bádání o Dekretu kutnohorském* (Acta universitatis Carolinae 1962, III/1, str. 83—121) z r. 1962 předjímá v některých důležitých aspektech Seibtovy vývoje o genesi husitského nacionalismu. Seibt stačil tuto skutečnost pouze stručně zaznamenat, protože Kejřova studie se mu dostala do rukou až v době, kdy jeho práce byla již v tisku (srov. Seibt, str. 66, pozn. 24). Kejřovu monografii o Jesenicovi, Šmahelovu o Jeronýmovi, Kavkovy a Šmahelovy studie o vývoji pražské university v době předhusitské, husitské a pohusitské ze *Stručných dějin University Karlovy*, vyšlých v r. 1964, nemohl již přirozeně vzít v úvahu.

To se ostatně týká i mé stati *Husitská revoluce a poděbradská epocha*, připravené pro poděbradskou konferenci v r. 1964 (Filosofický časopis 1965/2, str. 387 an., německy „Cultus pacis“ 1966, str. 167 an.), která se přímo vztahuje k centrálním problémům, jimiž se Seibtova *Hussitica* zabývá. Těchto problémů se týkají v různých aspektech i mé texty *Několik úvah nad komentologickým dílem Jiřiny Popelové* (Acta universitatis Carolinae — Phil. et hist. 1964/1, str. 13 an.) a *Hus, husovská a husitská tradice* (Novinářský sborník, roč. X, 1965/4, str. 472 an.).

17) Sborník „Cultus pacis“, shrnující výsledky této konference, vyšel v Praze pod redakcí V. Vaněčka v r. 1966. Obsahuje i Seibtovu studii „Die hussitische Revolution und die europäische Gesellschaft“, která v některých důležitých bodech představuje opět

Současné české marxistické husitologické bádání je tedy podstatně bohatší, diferenciovanější a koncepčně vyvinutější než onen model marxistické husitologie, který je předmětem Seibtovy kritiky.

Z věcného hlediska je přitom teoreticky nejzávažnější dialog mezi Seibtem a marxismem v pojetí struktury husitské revoluce. Resignace na marxistický monismus je Seibtovi předpokladem k autentičtějšímu, členitějšímu a pravdivějšímu pohledu na společenské souvislosti tohoto strukturního celku.¹⁸⁾ Jednotlivé proudy a jednotlivé složky husitské společnosti Seibt navzájem výrazně osamostatňuje, jejich „jednota“ je mu pouze politickým osudovým společenstvím, vytvořeným z vnějšku útokem na husitské Čechy. Seibt přitom bystrou analysou dospívá k zjištění, že i jednotící název „husité“ byl používán pouze nepřáteli husitství, zatím co samotnými husity byl chápán jako pejorativní označení.¹⁹⁾

Seibtovu snahu o diferenciovanější chápání struktury husitské společnosti, jeho konkretismus, jeho odpor proti paušálnímu a dogmatickým konstrukcím je třeba uvítat a plně ocenit. Nicméně nelze nevidět, že jeho pojetí jednotlivých článků struktury je příliš atomisující; Seibt sleduje pouze „Nebeneinander“ a „Gegeneinander“ jednotlivých proudů,²⁰⁾ aniž by vzal v potaz i jejich „Ineinander“ a „Aneinander“. Pak je ovšem třeba položit si otázku, co je vůbec struktura husitství a struktura vůbec?

Neboť pouhá vnější vazba elementů nevytváří nikdy společenskou strukturu. Strukturu vytváří teprve určitá vnitřní vazba jejich skladebných článků. Jestliže sami husité chápali jméno „husité“ jako urážku, neznamená to ještě, že by je něco skutečně vnitřně nespojovalo. Tímto sjednocujícím momentem byl útok na současnou církev, úsilí o její základní reformu. Každá z husitských stran tento společný reformní cíl modifikuje, spojuje s vlastními koncepcemi a zájmy, namnoze i konfliktně vyhrocuje, — nicméně snaha o reformu církve je onou obecně platnou společenskou a ideologickou hodnotu, která prorůstá do programu všech husitských proudů a frakcí a vytváří onu vnitřní vazbu a jednotící základnu struktury husitské společnosti. Proto se vyčleňují ze struktury husitství všechny tendence ke skutečné konverzi k běžnému katolictví, proto se uskutečňuje mocenský převrat v Praze v r. 1427, proto Příbram nakonec musí prohrát svůj souboj s Ro-

nový vývojový stupeň v Seibtově celkové koncepci husitství — i ve srovnání s pojednáním „Die Hussitenzeit als Kulturepoche“.

¹⁸⁾ Srov. Seibt, str. 8, 188.

¹⁹⁾ Srov. Seibt, str. 7—8, 10—14.

²⁰⁾ Srov. Seibt, str. 7.

kycanou. Tato základní skutečnost ustupuje v Seibtově pojetí struktury husitství zcela do pozadí.²¹⁾

S tím souvisí i další skutečnost, totiž skutečnost v z á j e m n é h o p ř e c h o d u jednotlivých článků struktury. Slabinou Seibtovy polemiky proti pojetí husitství jako souboru tří složek, náboženské, národní a sociální, polemiky v mnohém ohledu oprávněné,²²⁾ je to, že jeho kritika prakticky nepřihlíží i ke skutečnému vzájemnému přechodu těchto složek husitské aktivity. Pouhé „Nebeneinander“ a „Gegeneinander“ nepostihuje totiž objektivní svázanost antagonních a divergujících elementů, mezi nimiž právě i v jejich vzájemných konfliktech dochází nutně i k vzájemnému předávání energií a vzájemnému vytváření. Každý z článků struktury je objektivně svázán s článkem jiným, „ať chce či nechce“. V tom je skutečná fatalita každého lidského společenství.

Universitní mistři, kteří v Seibtově pojetí jsou „nepolitictí“ a svým usilováním o náboženskou reformu „stojí stranou“ politických, sociálních a nacionálních cílů a tužeb jednotlivých husitských skupin, působí na společnost a společensky, ať chtějí, či nechtějí. Klasický je v tomto směru osud Jakoubkův, jehož postoj patrně nejspíše odpovídá Seibtově tezi o „mistrech — náboženských reformátorech“. Jakoubkův vlastní ideový vklad se totiž transformuje v táborství, ačkoliv se tomu Jakoubek vzpírá — a Jakoubkův pražský nástupce Rokycana sehrává přímo rozhodující roli ve společenském a politickém formování českého husitského státu v době lipanské a polipanské. Z vlastního Jakoubka jako „pouhého nezainteresovaného náboženského reformátora“ tedy prakticky nic nezbylo.

Seibtova definice „mistři = společenskopoliticky a nacionálně nezainteresovaní náboženští reformátoři“²³⁾ je schematem, které neodpovídá skutečnosti a je zjevně relativisováno i konkrétními analysami samotného Seibta. Z mistrů patrně je jediný Jakoubek poněkud „vychází vstříc“ tomuto schematu, i když samotný osud jeho úsilí zároveň nejlépe osvětluje spornost této teze. Ani u Jakoubka nejde však o pouhé a nalogie mezi náboženskou a společenskopolitickou aktivitou jednotlivých husitských frakcí,²⁴⁾ Jakoubkova protichiliastická kampaň je právě markant-

²¹⁾ Tak věc pojímají ovšem právě jen „Hussitica“. Ve studiích „Die Hussitenzeit als Kulturepoche“ a „Die hussitische Revolution und die europäische Gesellschaft“ vystupují již společně a jednotící momenty husitství jasně do popředí — zejména pokud jde o obecné souvislosti husitského sekularizačního programu a husitské „causa fidei“ (srov. „Die Hussitenzeit ...“, str. 25, 43, 47, „Die hussitische Revolution ...“, Cultus pacis, str. 31).

²²⁾ Tuto polemiku rozvíjí Seibt zejména na str. 5—6 své knihy.

²³⁾ Srov. Seibt, str. 55 an., 183—184.

²⁴⁾ Srov. Seibt, str. 183.

ním dokladem přechodu náboženské aktivity v aktivitu ideologicko-společenskou. Seibtova analýsa vývoje názorů na „bellum iustum“ ostatně výborně ukazuje onen názorový pohyb, který je přímou reakcí na pohyb společenskopolitický a stává se sám jeho faktorem.²⁵⁾

Seibt sám vyjadřuje se o tom zcela jasně; „Wenn sich die hussitischen Thesen solcherart im Verlauf einiger Monate geändert haben, dann dürfen wir hierbei nicht eine unabhängige denkerische Weiterentwicklung annehmen. Wir müssen eher nach Anstößen suchen, die aus politischen Umwälzungen erwachsen sind und den ständig regen, diskussionsfreudigen Kreis gewisser Magister an der Prager Universität... immer weiter vorantreiben in seiner normativen Tätigkeit. ... Man hat diese Stellungnahmen bisher nur unklar mit dem Ablauf des Geschehens in Verbindung bringen können. Erst durch unsere Datierungsarbeit werden die hussitischen Stimmen nun lebendig und führen uns vor, wie die revolutionäre Theorie mit der politischen Wirklichkeit verflochten war.“^{25a)}

²⁵⁾ Přímou vynikající je v tomto směru Seibtova konfrontace Příbramových traktátů *De bello* a *Quando egressus*.

Pokud jde o traktát *Bellandi materiam*, vrhl Seibt cenný nový pohled na tento text a přispěl významně k jeho hlubší interpretaci. Nezdá se nám však přesto, že by tato interpretace zcela vylučovala autorství Příbramovo, jako soudí Seibt. Je tu jednak důležitá základní spojitost s traktátem *De bello*: V tomto traktátu je připuštěna pouze obranná válka proti vnějšímu nepříteli vlasti, podobně jako v *Bellandi* je ostře kritizován boj Čechů proti příslušníkům vlastního národa, tedy občanská válka. (To vytkl již Macek ve své stati *Národnostní otázka v husitském revolučním hnutí*, Historický časopis 1955/1, str. 22).

Je zcela možné, že traktát míří na události z října 1419, na ozbrojený útok husitské pravice proti levici (simplices proprie nationis invadunt), je však možné i to, že tato kritika míří na Tábor, jak soudil Bartoš, který autorství přisoudil Příbramovi. Demagogický charakter Příbramovy kampaně proti Táboru se projevoval i v tom, že se Příbram snažil oddělit tábořský prostý lid od jeho intelektuálních mluvčích a vojenskopolitického vedení, kterým v *Životě kněží tábořských* vytýká, že svádějí a utlačují prostý lid (srovk tomu mé vývody ve *Filosofickém časopise* 1963/2, str. 256–7).

Ani první eventualita by nevylučovala autorství Příbramovo: podobně jako traktáty *De bello* a *Quando egressus* může totiž i traktát *Bellandi* představovat jeden z vývojových článků, v nichž se uskutečňuje ideologický posun Příbramových názorů.

Pokud jde o nacionalismus, nezdá se, že by formulace z *De bello* o obraně vlasti (defensio patriae) vylučovala onen obsah národního vědomí, který je uložen v *Bellandi*. Vylučovat ostatně českohusitský nacionalismus z universitního okruhu (Seibt, str. 124) je sice možno ve smyslu schématu o „místrech - reformátorech“, odporuje to však zase konkrétním analýsám samotného Seibta; neboť sám Seibt ukázal, že vypjatý nacionalismus se rodil právě v okruhu universitní obce (Jeroným). Národně nacionalistické vědomí v určitém odstínu sdílel nepochybně i Příbram; není to přitom vzhledem k celkové ideologické poloze jeho aktivity nic nepřirozeného, jde naopak o jev v Příbramově celkovém profilu zcela přirozený. Příbramův nacionalismus dostává ovšem stále výraznější konzervativní náplň, jak vyplývá zejména z jeho polemiky proti Petru Painovi v r. 1429. (Na to upozornil v navázání na Bartoše opět již Macek ve své stati *Národnostní otázka v husitském revolučním hnutí*, tamtéž, str. 23.)

^{25a)} Srovn. Seibt, str. 32–33.

Přitom universitní obec není zdaleka jednotná, mistři a lidé z university reprezentují celou škálu postojů, od konvertitů typu Pálče a Šimona z Tišnova přes krajní pravici typu Příbram a Prokopa z Pízně, k pravému středu jakoubkovsko-rokycanovskému, od něhož se přes Petra Payna dostáváme až ke krajní levici německých mistrů (Dražďanští a Eppinge), na kterou později bezprostředně navazuje tábořský biskup a bakalář pražské university Mikuláš z Pelhřimova. Hus a Jeroným představují onu původní relativní jednotu a harmonii reformně revolučního postoje, která vyjadřovala, zároveň však i stimulovala počáteční relativní jednotu celého husitského tábora. Od této jednoty počíná proces diferenciaci.

Jestliže v oficiálním universitním prostředí převládl při této diferenciaci pohyb doprava — jeho klasickým projevem je např. právě vývoj Příbramův — pak je to způsobeno krystalisací husitské levice. Levice i pravice se postupně vzájemně profilují a vzájemný boj vůdcích husitských ideologů, vzešlých v drtivé většině z university, dodává ideologickou tvářnost společenskopolitickému boji jednotlivých husitských frakcí. Sami universitní mistři žádnou samostatnou frakci netvoří a ani tvořit nemohou — i když máme na mysli pouze onu skupinu, která na universitě fakticky působila.

Lze tedy důvodně soudit, že jednotlivé články husitské společenské struktury se nevyvíjejí paralelně vedle sebe ani v nějakém metafysickém antagonismu, nýbrž že na sebe vzájemně působí a přecházejí v sebe; tato dialektická „výměna látek“ probíhá jak otevřeně, přímo a vědomě, tak i zprostředkovaně, nepřímou, samotnou objektivní vahou zásahů jednotlivých článků struktury.

To se týká i strukturní souvislosti krajní husitské selskoplebejské levice. Nelze ji klást do pouhé paralelity se „stavovskými“ revolucionáři, nebyla pouhou alternativou.²⁶⁾ Neboť tato levice sehrává na počátku revoluce vynikající celospolečenskou úlohu, prostředkuje a předává základní revoluční energii celé revoluci, především ovšem pozdějšímu Táboru; tak žije tato levice v husitské revoluci dále i po své likvidaci.²⁷⁾

Přitom srovnávací studium buržoasních revolucí již v hrubých obrysech ukázalo — a jak jsem přesvědčen v detailní analýze ještě konkrétněji uká-

²⁶⁾ Tak soudí Seibt na str. 180.

²⁷⁾ Bez nesmiřitelnosti revolučního chiliasmu není například myslitelná nesmiřitelnost Žižkova vojenského řádu. Ideologičtí vůdcové Tábora z doby po r. 1421 včetně Prokopa Holého jsou nevysvětlitelní bez onoho počátečního ideologického stadia, které v sobě v té či oné míře uchovávají. Tábořské pikartství, které se stále více vyhrocuje jako klíčový článek tábořského reformačního konceptu a jako ústřední a osudový prvek, jímž se diferencovalo tábořství od pražského utrakvismu — tedy toto tábořské pikartství se zrodilo v Húskově Táboře. Internacionalismus a universalismus Tábora Prokopa Holého je nemyslitelný a nevysvětlitelný bez internacionalismu a universalismu Tábora Húskova.

že, že funkce a místo Húskova Tábora ve vývoji struktury husitské revoluce jsou řádově shodné s postavením a funkcí krajní levice ve vývoji struktury pozdějších buržoasních revolucí — včetně úlohy jakobínů v revoluci francouzské.²⁸⁾

Tím již vstupuje do našeho zorného pole poslední strukturální moment, jehož se chceme stručně dotknout: je to problém širších strukturálně genetických souvislostí husitské revoluce.

Seibt svou analysou významně přispěl k objasnění vývoje husitské teorie války, husitského nacionalismu, k objasnění vývojových proměn v mocenskopolitických vztazích v husitské revoluční společnosti. Pro postavení charakteru husitské revoluce je ovšem třeba sledovat i její širší historické strukturálně genetické souvislosti.

Seibt ostře staví „stavovskou kvalitu“ husitské revolučnosti proti revolučnosti moderní. Zůstává ovšem otázka: jaké historické místo má tato „stavovská“ revoluce ve vývoji evropské společnosti, jaký vývojový článek představuje, co přináší trvalého či které moderní skutečnosti se v ní — byť i nemoderním způsobem, připravují? Jaký je vůbec konkrétní běh vzniku moderní skutečnosti?

Sledujeme-li tak širší strukturální souvislosti husitské revoluce, nemůžeme nepostřehnout, že v jejích konečných výsledcích se uskutečňuje nástup měšťanstva k podílu na moci, a to způsobem obdobným způsobu, kterým se později prodírá k moci „moderní“ bur-

²⁸⁾ Jestliže Seibt nenachází v husitství „den modernen, egalitären, diesseitsbezogenen Demokratismus“ (str. 182), pak je to proto, že nepojímá krajní husitskou levič jako organický vnitřní článek struktury husitské revoluce a její pohybové dynamiky, nýbrž jako pouhou „alternativu“.

K Seibtovu názoru, označujícímu bez bližšího zdůvodnění chiasmus krajní tábořské levice za „konservativní produkt středověku, přesahující až do 19. stol.“, k jeho tvrzení, že marxistickému bádání se dosud nikdy nepodařilo pramennou analysou vyvrátit (widerlegen) „Jenseitsbezogenheit“ tohoto chiasmusu, odkazují pouze na nejobsáhlejší část své knihy, jejímž hlavním cílem je právě vyložit z pramenů, jak v tábořském revolučním chiasmusu se uskutečňuje onen základní přechod od „Jenseitsbezogenheit“ k „Diesseitsbezogenheit“, jak v tábořském revolučním chiasmusu krystalisují základní postuláty „des modernen egalitären Demokratismus“. S touto partíí mé knihy se Seibt nijak konkrétně nevyrovnává.

Hodnotový svět tábořského revolučního chiasmusu je později reprodukován v německé, nizozemské a anglické revoluci, mnohdy na nižší kvalitativní úrovni. Otec moderního demokratismu a otec jakobínů Rousseau zbavuje již sice svůj názorový systém náboženské podoby; podstatné myšlenkové jádro tohoto názorového systému, Rousseauova revoluční „Urstandsutopie“, představuje však kvalitativně totéž, co bylo podstatným myšlenkovým jádrem tábořského revolučního chiasmusu.

Je třeba si být ovšem vědom toho, že Seibt již sám podstatně zkorigoval své hodnocení krajní tábořské levice. To je patrné již ve studii „Die Hussitenzeit ...“ (srovn. např. tamtéž, str. 34—38); ještě zřetelněji a ostřeji se uskutečňuje tento obrat ve studii „Die hussitische Revolution ...“ (srovn. Cultus pacis, str. 30). Seibt, který se nyní zabývá srovnávací analýzou buržoasních revolucí, zaujal nyní v této věci stanovisko, které je v podstatě shodné se stanoviskem autora této úvahy.

žoasie. V obou případech nejde o odstranění dosavadního hierarchickopolitického systému, nýbrž o mocenský vlom do něho. Můžeme dále pozorovat, že v českém stavovském státě, vzešlém z husitské revoluce, krystalisuje a v českém stavovském povstání v r. 1619 nabývá svou vrcholnou podobu raná vývojová forma konstituční monarchie, která je typickou státní a politickou formou, vzešlou později z „moderních“ buržoasních revolucí.²⁹⁾

Seibt stroze konstatuje tento porevoluční stav v pasáži, jejíž citací jsme uzavřeli předcházející oddíl. Ovšem teprve analysa tohoto stavu z hlediska širších strukturálně genetických souvislostí umožní dospět k plnému objasnění „užšího“ hodnotového významu, který je ukryt ve struktuře husitské revoluční společnosti a ve struktuře české společnosti, která vzešla z husitské revoluce.

Ve své knize „Husitská ideologie“ a ve studii „Husitská revoluce a poděbradská epocha“ jsem se již pokusil naznačit, že snaha čelit modernizačním výkladům středověku nám často zastírá onu nemálo významnou a zajímavou skutečnost, že totiž moderní svět se vytváří krajně nemoderními cestami.

Je třeba se Seibtem souhlasit nejen v tom, že husitské měšťanstvo smýšlí a jedná „stavovsky“ (ständisch), ale i v tom, že „stavovské“ pojetí má zcela zřetelný a reálný vztah i ke struktuře nizozemské, anglické a francouzské revoluce. Toto „stavovské“ pojetí pomáhá nesporně ostřeji vyhmátnout stavovské elementy v buržoasních revolucích.

Ale tím není věc zdaleka vyčerpána a vyjasněna. Ztotožnit se pouze s Brunnerovou posicí, která postihuje jen protivu a protiklad „stavovského a „moderně buržoasního“, by znamenalo resignovat na objasnění dějinné dynamiky, která právě postupně přetváří měšťansko-stavovskou skutečnost ve skutečnost moderně buržoasní.

Neboť moderní buržoasní společnost — všechny buržoasní revoluce to prokazují — vzniká tím způsobem, že onen „stavovský svět“ (das „Ständische“) nevrůstá jen svými modifikacemi do světa „moderního“, nýbrž že těmito modifikacemi tvoří přímo jakýsi „žebříček vzniku“ moderního světa. Moderně buržoasní svět, moderní buržoasní demokracie, která je protistavovská, jsou teprve posledním stupínkem na tomto žebříčku.

A tento poslední stupeň je vynucen historickým tlakem neměšťanských a neburžoasních, protistavovských, ale i protikapitalistických sil, které právě v husitské revoluci

²⁹⁾ Srov. k tomu *Husitská ideologie*, str. 77—78 a mou stať *Husitská revoluce a poděbradská epocha* (Filosofický časopis 1965/2, str. 390—391, německy „Cultus pacis“, str. 174—175.

poprvé vystoupily a vytvořily hodnoty jakobinismu, tj. hodnoty moderní buržoasní společnosti. Neboť vlastní měšťanstvo a buržoasie nikdy neprobojuvávají moderní buržoasní rovnost — tento boj je historickým údělem a úkolem sociálních sil protiburžoasních.

To je základní jádro vývojové dialektiky moderní buržoasní společnosti, k jejímuž zvládnutí může jistě i koncepce Brunnerova otevřít jistou interpretační cestu — přirozeně ovšem jen tehdy, jsme-li si vědomi, že tato interpretační cesta představuje pouze určitý předstupeň pro uchopení věci v její plné totalitě.

Určité napětí mezi konkrétní analysou a celkovými hodnotícími závěry se projevuje zejména v Seibtově hodnocení husitského nacionalismu. Není přitom divu: Seibt totiž svou konkrétní analysou revoluční proměny v husitském pojetí národa uskutečnil základní objektivní krok k poznání modernosti českohusitského národního vědomí; zároveň však zase sám své výsledky „šlechtickofeudálně“ omezuje a mluví o „raném“ nacionalismu tam, kde sám prokázal zrození moderního národního vědomí v plném slova smyslu.

Jeho základním „omezujícím“ argumentem je přitom tvrzení, že husitský nacionalismus svým obsahem představuje pouze „Anpassung“ na hodnotový svět šlechtickofeudální.³⁰⁾

Ovšem sledujeme-li blíže zase Seibtovy konkrétní analysy, v nichž je Seibt neobyčejně přesný a pronikavý, najdeme v nich samotných postižení skutečného smyslu toho, co je v záhlaví pasusu nepřesně a nesprávně označeno jako pouhé „Anpassung“. Ve zmíněné pasáži Seibtovy knihy nacházíme totiž toto klíčové zjištění: „In pathetischer Überhöhung wird auf solche Weise an den Stolz auf ein kollektives Ehrgefühl appelliert, wie es anderwärts nur die Standespersonen beanspruchten. In diesem Sinn ist nun von einem *honor linguagii* die Rede, von *čest jazyka českého*, und geradeso wird auch der adelige Ahnenstolz auf die ganze Sprachnation übertragen. Es wird appelliert an ein *bohemici germinis nobile genus*, und anderswo sind alle Tschechen aufgerufen, sich ‚wie standhafte Ritter‘ zur Wahrung der nationalen Ehre zu erheben, ‚ingedenk unserer tapferen Väter, der alten Tschechen‘, ja, noch fester an den adeligen Ahnenkult geknüpft, ‚mit Hilfe des ruhmreichen heiligen Wenzels, unseres *Ahnherren*‘, ‚so wie ihr schon früher gehandelt habt‘, heisst es anderswo, ‚und Euere Vorfahren, die treuen Tschechen‘.

³⁰⁾ Srov. Seibt, str. 100, 110—114, 184.

³¹⁾ Srov. Seibt, str. 112—113. Slova „auf die ganze Sprachnation übertragen“, „Verallgemeinerung“, „an alle Stände“ — prol. R. K.

Damit ist eines der Grundprinzipien des adeligen Wertempfindens in die nationale Agitation eingeführt worden, das Herkunft und Ahnekult umfasst. Eine Folge dieser Verallgemeinerung ist natürlich der ausdrückliche Appel an alle Stände, an hoch und niedrig, arm und reich, wenn wir wohl auch dabei nicht an die Unterschichten, an eine Hinwendung zu Hörigen und Tagelöhnern denken dürfen: ... *imo quique terrigenae in unum, dives et pauper* ...³¹⁾

Jde tedy o zobecnění, z abstraktnění určitých hodnot původně šlechtickoaristokratických, které jsou ovšem tímto zobecněním, tímto rozšířením na celou společnost právě defeudalisovány a přeměněny v hodnotu buržoasní (bürgerlich).

Tento způsob defeudalisace feudálních hodnot není ojedinělý, byl zjištěn i v italské renesanci. Zásluhou Seibtovou se tedy ukazuje a potvrzuje i na problematice vzniku moderního národního vědomí, že cesta z abstraktnění něčeho, co bylo dříve fixováno velmi konkrétně, je základní cestou, kterou vznikalo buržoasní (bürgerlich) vědomí a kterou byl zevnitř likvidován feudální svět.³²⁾

Druhým hlediskem Seibtovy „středověké“ kvalifikace husitského národního vědomí je poměřování moderního nacionalismu romantickou koncepcí národa, která vázala národní společenské, kulturní a ideové hodnoty na tzv. „národní charakter“, na bytost národa (Wesenheit des Volkes). Romantický nacionalismus se prostě Seibtovi stává měřítkem modernosti.³³⁾

V husitském národním vědomí toto do sebe obrácené nacionální citění Seibt neshledává.³⁴⁾

Romantické pojetí národa sehrává v 19. století skutečně důležitou úlohu. Je neobyčejně zajímavé, že to byly právě Čechy a Německo, kde toto pojetí bylo velmi výrazně uplatněno. V úvodu naší úvahy jsme již naznačili, že toto romantikonacionalistické národní vědomí, které klade určité kulturní a společenské hodnoty přímo do národní bytnosti a jehož hlavním představitelem u nás je právě Palacký, vzniká z krajně

³²⁾ Teoretický rozbor této protifeudální funkce abstraktních myšlenkových kategorií, v nichž přicházelo na svět buržoasní vědomí, srov. ve třetím oddíle první kapitoly *Husitské ideologie* a v závěrech kapitoly poslední.

³³⁾ Srov. k tomu zejména Seibtovy vývody na str. 58—59 a 114—116 jeho knihy.

³⁴⁾ Na str. 59—60 Seibt ovšem odmítá onu sebeprojekci romantického nacionálního vědomí do minulosti a ukazuje správně a výstižně na její iluzivnost a pochybenost. Zároveň ovšem odmítá přiznat husitskému nacionalismu moderní charakter, protože právě postrádá „den exklusiven Ehrgeiz einer modernen, nationalistischen Ersatzreligion“ (str. 114), protože se v něm neprojevuje „die Entfesselung der volklichen Individualität im Sinn eines hemmungslosen Egoismus“ (str. 115, 116).

Seibt přitom správně konstatuje při hodnocení husitského mesianismu, že „das Gefühl der Auserwählung (rozumí se českého národa — pozn. R.K.) gilt also fast immer nur einem Gardebewusstsein im Rahmen der weltweiten *ecclesia militans*“ (str. 101).

neutěšených poměrů národní společnosti. Odtud ta mystifikační krajnost, která nepochybně kompenzuje určitý národní komplex.

Nezdá se však, že by toto byla jediná forma moderního národního vědomí, nezdá se, že by kupř. tento druh nacionalismu hrál nějakou výraznější roli v klasické moderní revoluci, v revoluci francouzské. Francouzský revoluční patriotismus je bytostně spjat nikoli s vědomím národní vylučnosti, nýbrž s vědomím občanskosti, s vědomím, že revoluční Francie proboují obecná občanská práva.

Romanticko-nacionalistické pojetí národa není tedy zdaleka jedinou formou moderního národního vědomí a nemůže být proto činněno universálním měřítkem modernosti.

Československé národní vědomí, jak správně Seibt konstatuje, nesměruje ve svém základním zaměření k této nacionalistické vylučnosti, nýbrž naopak i ve své vypjaté mesianistické podobě zdůrazňuje skutečnost, že český národ proboují universální hodnoty, k nimž je třeba prokřesťanit cestu všem národům a všemu lidstvu. Je třeba souhlasit se Seibtem, že v tom je základní smysl československého mesianismu.³⁵⁾

Ovšem tím není československé národní vědomí méně moderní než nacionalismus romantický; vytváří však jinou formu moderního národního vědomí, která ostatně kvalitativně, tj. svou vnitřní hodnotou převyšuje formu romanticko-nacionalistickou.

Tato skutečnost je dle našeho názoru způsobena tím, že česká národnost

³⁵⁾ Zdá se ovšem, že Seibt celkově nedocenil nacionalisticko-„romantisující“ tendenci, která se zejména v pražském nacionalismu zřetelně projevuje a kterou v konkrétním výkladu sám velmi správně věcně kvalifikuje.

Jde především o Jeronýmovu genealogii českého národa, kterou Jeroným rozvedl v Kostnici; Jeronýmovo tvrzení, že Češi pocházejí — to znamená pokrevně pocházejí — z Řeků, tvrzení, které je nacionalisticky vyhoceno proti Němcům, je nepochybně jak svým ideologickým smyslem, tak svou mystifikační povahou první historickou variantou onoho romantického česko-německého dualismu, který vytvořil Palacký.

Ostatně pražskoslovenský dokument z prvních let revoluce, který explicitně hovoří o vytlačení slovanského živlu Němci z prostoru mezi Labem a Odrou a jehož autentičnost Seibt sám prokázal, podobným způsobem předjímá Kollárovu *Slávy dceru*. Vědomí slovanské sounáležitosti je v řadě dokumentů výslovně a jasně vyjádřeno — zejména ve vztahu k Polsku. Český národ se v těchto dokumentech jeví nejen jako avantgarda lidstva, ale i jako organická součást slovanského kmene. Opět rys předjímající český a slovenský nacionalismus 19. století.

Seibt bohužel nesledoval československý nacionalismus až k Lipanům a kompaktátům. Unikl mu proto vysloveně egocentrický nacionalistický charakter protitáborské agitace, kterou konservativní husitská pravice připravovala Lipany. (Např. poukaz na to, že v polních vojscích je množství cizinců, tj. především Němců — na to upozornil již Macsek ve zmíněné studii *Národnostní otázka v husitském revolučním hnutí*, tamtéž, str. 24.)

Nezahrnul do svého hodnocení ani ten fakt — dle našeho názoru pro tuto otázku mimořádně důležitý, že totiž československá strana usiluje při jednání o kompaktátech o prosazení kališnictví jako národního vyznání závažného všeobecně v českém království.

prodělává od doby Karlovy vrcholnou fází svého sociálního a kulturního rozmachu a může se proto v revoluční situaci, která vtahuje do revolučního procesu všechny sociální vrstvy národního organismu, konstituovat v moderní národ s plným vědomím toho, že proboují nové hodnoty celé Evropě a celému lidstvu a že se tedy staví na vůdčí místo v boji za obecný pokrok. Romanticko-nacionalistické národní vědomí z 19. století, z doby našeho obrození, je naopak vědomím národa, který zaostal, který prodělává svou rekonvalescenci a usiluje dohnat národy ostatní.³⁶⁾ Teprve moderní české kulturní vědomí navazuje opět historicky na husitskoreformační národní universalismus.³⁷⁾

Universální a internacionální obsah české reformace nachází svého hlavního nositele v husitské levici, v táborství, zatímco nacionální vědomí dochází krajního vyjádření v Praze a na husitské pravici.³⁸⁾

Pozoruhodným rysem dalšího vývoje české společnosti v době polipanské je však to, že vítězný utrakvistický pravý střed ztrácí postupně sílu a schopnost dodat svým obsahově vykleštěným českonacionálním kališnictvím trvalou a dominantní náplň českému národnímu vědomí. Tábor, ač mocensky poražen a zlikvidován, vítězí ideově a kulturně nad postupně degenerujícími starokališnictvím ve své přímé dědičce, Jednotě bratrské, která — ač početně v malé menšině — se stává vůdčí a špičkovou složkou české společnosti, uchovává a dále rozvíjí universalistický program české reformace, její základní obsahové principy a přetváří je v klíčové hodnoty a základní stavební pilíře českého národního vědomí.

To se zřetelně projevuje zejména v posledních dramatických desetiletích před českým stavovským povstáním a v jeho průběhu. Skutečnost, že české národní vědomí, ačkoli velmi silně vypjaté, není nacionalisticky

³⁶⁾ Srov. k tomu i k dalšímu výkladu mou stať *Několik úvah ke komentologickému dílu Jiřiny Popelové*, str. 19 an. — nyní i mou studii „Die Reformation und ihre Wirkung auf die deutsch-tschechischen Beziehungen“ (Deutsches Pfarrblatt, Essen, 67 Jg., 1967, Nr. 7); česky vyšla tato studie pod názvem „Češi a Němci v českých dějinách“ v „Plameni“ roč. 9, 1967, č. 4.

³⁷⁾ Srov. mou předmluvu k edici díla Karla Teiga, „Karel Teige. Výbor z díla“, I. díl, Praha 1966, str. 7 an.

³⁸⁾ Je třeba ovšem ostře odlišovat nacionalistický postoj Jeronýmův a husitské Prahy z počátků revoluce, kdy je v těchto postojích obražena nějak celková situace národa a kdy ještě chybí onen útočný osten dovnitř vlastního tábora, od kališnického nacionalismu lipanského a polipanského, kdy tento útočný osten namířený dovnitř proti husitské levici a onen introvertní nacionalistický pohled nově přistupuje jako specifický produkt revolučního procesu a nabývá značnou váhu v přímé úměře k tomu, jak vlastní ideová náplň české reformace je zde obsahově vykleštěována. I v tom se ovšem projevuje dialektika revoluce.

omezené, umožňuje onu hlubokou spolupráci českoněmeckou, o níž byla řeč v úvodu naší úvahy a které dle našeho názoru patří k nejcennějším hodnotám českých i německých dějin; tato skutečnost je plodem universalistických cílů české reformace. Tento český „universalismus“ nachází svou vrcholnou podobu v době bělohorské a pobělohorské v díle a činnosti největšího českého myslitele J. Á. Komenského.

Ideový obsah české reformace — nikoliv její českonacionální forma — se tak stávají symptomem češství; proto renesance národa v 19. a 20. století musí vyrůstat právě z těchto ideových hodnot, zde navazuje jak romantický nacionalista Palacký, tak romantismu již vzdálený T. G. Masaryk.

Vycházíme-li tedy z Lembergova nepochybně správného zjištění, že „die nach Sprache und Kultur abgegrenzte Nation“ je právě oním fenoménem společenského vědomí, který provází vznik moderních národů, a že vznik moderního národa lze charakterisovat „als eine stufenweise Unterbauung des im Mittelalter lebendigen Nationalismus mit weltanschaulichen und ethischen Motiven“,³⁹⁾ pak můžeme bez násilností a modernizačních projekcí lokalisovat genesi moderního českého národa do husitské epochy českých dějin. V husitství vzniká národní vědomí, které přerůstá skupinové a regionální povědomí feudální tím, že národ je pojat jako obecné jazykové, tj. rodové společenství. Husitství však dodává zároveň i jednotící kulturně ideové pouto reprezentativní složce formujícího se národa tím, že toto národní společenství historicky uzpůsobuje a kvalifikuje v nositele obecných humanitních ideálů české reformace.

Jestliže jsme se pokusili na některých základních otázkách konkretisovat pocit, že konkrétní analýsy Seibtovy monografie přesahují někde její teoretická hlediska, pak to zdaleka neznamena, že by ona „stavovská omezení“, do nichž Seibt ve své knize sevřel husitskou revoluci, neměla pozitivní význam ve vývoji husitologického bádání. I když se nám zdá, že vůči konkrétním analýsám Seibtovy knihy je adekvátnější obecná koncepce jeho základní studie *Die Hussitenzeit als Kulturepoche*, považujeme onu vypjatou a maximálně uplatněnou snahu čelit modernizačním výkladům husitství, která je promítnuta do Seibtovy monografie, za důležitý příspěvek k vytvoření nejpřísnějšího kritického měřítká, jímž může být účinně čeleno skutečně paušalisujícím a asimilačním výkladům husitství — jímž však bude možno zároveň posoudit a zjistit i onu autentickou a svébytnou roli, kterou husit-

³⁹⁾ Citováno dle Seibta, str. 117 a 115.

ství skutečně sehrálo v postupné genesi moderní společnosti.

A jestliže Seibt sám označuje svá *Hussitica* za jakási „Prolegomena“ k další velké práci, k práci, kterou bude nová *Historia Hussitarum*,⁴⁰⁾ chtěli jsme k této další práci předložit k úvaze několik hledisek, jichž smysl je asi tento; nelze účinně ohraničit husitství proti tomu, co v evropských dějinách přišlo po něm, pokud toto ohraničení nebude v sobě obsahovat i moment přechodu právě k tomu, co přišlo po husitství a k čemu husitství ve svých konkrétních historických mezích proráželo cestu. Tento moment přechodu bude podle našeho názoru třeba v další práci konkrétně rozpracovat; takové rozpracování — jak se nám zdá — povede patrně k dalšímu rozvinutí koncepce, obsažené ve studii *Hussitenzeit als Kulturepoche*. Nemusíme snad zdůrazňovat, že v takto rozvinuté koncepci sehraji nepochybně svou „ozvlášťující roli“ i ony „meze“, jež se staly nejmarkantnějším rysem teoretické koncepce Seibtovy monografie.

Seibtova kniha se zařadila nepochybně mezi ona fundamentální díla, kterých v dosavadní mezinárodní husitologii při veškeré obrovské rozloze jejího badatelského zaměření a jejích studijních výsledků není mnoho. Není zdvořilostním komplimentem, ale přirozenou a radostnou potřebou projevit na české straně hluboký respekt a vysoké uznání této německé práci, která znamená nesporně mezník v německé historiografii a přispívá vynikajícím způsobem k dalšímu osvětlení základních problémů husitské revoluce.

Je ostatně na místě podotknout, že autor tohoto díla je svým původem také z Čech. Navázal v něm důstojným způsobem na onen vynikající dějinný vklad, staletími zasunutý a zapomenutý, jímž čeští Němci a němečtí členové české konfederace přispěli v době předbělohorské a v době českého stavovského povstání v dramatickém a osudovém zápase za uchování a rozvinutí odkazu husitské revoluce, za obhájení a rozmnožení oněch velkých hodnot, které husitské a pohusitské Čechy daly Evropě a světu.

⁴⁰⁾ Srov. Seibt, str. 183.

REFERÁTY

Erich Kleineidam, Universitas Studii Erfordensis — Überblick über die Geschichte der Universität Erfurt im Mittelalter 1392—1521, Teil I; 1392—1460, St. Benno-Verlag Leipzig 1964, 398 str.

Syntetická díla o dějinách nejstarších evropských universit budou nesporně stále náročnějším badatelským úkolem. Pokud ovšem máme na mysli díla ambiciózní, která míří výše než mohly průkopnické syntézy staré dnes nezřídka jedno století. Erfurtská universita, podobně jako až do nedávna pražská, musela čekat na souhrnné zpracování svých starších dějin od roku 1860, kdy vyšly její dvousvazkové dějiny od F. W. Kamp-schultheho. Prvý díl nové syntézy, která má zahrnout období do r. 1521, rozhodně nerazí nové cesty a nesnese např. srovnání se staršími dějinami heidelberské university G. Rittera.¹⁾ V této souvislosti stojí za povšimnutí příznačná okolnost — zatímco Ritter přistoupil k svým dějinám po několikaletém a dodnes pro své výsledky velmi ceněném analytickém studiu teologické a filosofické problematiky pozdní scholastiky, Kleineidam neuvádí v obsáhlém soupisu použité literatury ani jednu vlastní přípravnou studii.

Nesudme však předem. Autor v úvodu upozorňuje, že jeho práce je pouze „přehledem“, který by měl posloužit jako vý-

chodisko dalšího studia. Tomuto účelu kniha jistě dostala, neboť spolehlivě a věcně podává stav současného bádání, jež v posledních letech disponuje speciálním časopisem obdobným naší revue *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*.²⁾ Kleineidam kromě toho přináší někdy více než studie H. R. Abeho, W. Altmanna nebo L. Meiera, abychom jmenovali alespoň ty autory, kteří se v nedávném období dějinami této university nejvíce zabývali. Umožnila mu to řada dosud nevydaných úředních akt a listin, jež často obsahují i vítané podrobnosti o bývalých mistrech a bakalářích pražského učení. Jeden z těchto málo využitých pramenů, tj. seznam doktorů a mistrů, kteří byli v letech 1392 až 1521 přijati nebo promováni v Erfurtu, autor také publikuje v příloze na str. 345—398.

Prvý díl zahrnuje období, jež podle autora bylo ještě zcela naplněno středověkým duchem. Nejranější humanistické přednášky v roce 1460 jsou pak podle něho počátkem nové etapy, v němž se scholastika mísila a zápasila s humanismem a v němž se radikalizovalo úsilí po náboženské reformě. Díl, který recenzujeme, je rozdělen do dvou oddílů. V prvním autor probírá zhruba v desetiletých intervalech celkové dějiny university a jednotlivých fakult, při čemž narmnoze podává pouze základní biografické

²⁾ Beiträge zur Geschichte der Universität Erfurt (BGUE) vycházejí od roku 1956.

údaje o nejvýznamnějších profesorech. V závěrečné, sedmé kapitole tohoto dílu pak asi na dvaceti stránkách resumuje ideový vývoj university se zvláštním přihlédnutím k filosofickým a teologickým otázkám. V této partii, ne příliš zasvěcené a znalé nejnovější literatury, zřetelně proniká katolické stanovisko autorovo, i když (např. ve vztahu k husitismu) dosti umírněné. Pozornosti si zaslouží zvláštní passus o diskusích týkajících se zázraku ve Wilsnacku (str. 145n), který interesoval erfurtské učence ještě v 40. letech 15. století.

Druhý oddíl, slibně nazvaný „Die Struktur der Universität Erfurt“, je ve skutečnosti hutným obrysem universitní správy a organizace výuky. Ke kapitolkám o vyšších fakultách jsou připojeny užitečné soupisy profesorů actu regentes se základními životopisnými a někdy též bibliografickými údaji. Závěrečná kapitola pojednává o universitních knihovnách, kolejiích, bursách a o universitním špitálu. V řadě míst se objevují stejné údaje v obou oddílech — zřejmě důsledek přehnané snahy dodržet stanovenou osnovu knihy. Na druhé straně se však autor vyvaroval povšechnosti, které se opakují ve všech podobných dílech, aniž by zanedbal kontakty erfurtského učení k jiným středoevropským universitám.

Vztahům Erfurtu a Prahy Kleineidam příkladně věnuje značnou pozornost. Jistě také oprávněnou, neboť Praha poskytla sesterskému učení nejen prvé profesory, ale i vzor pro vnitřní organizaci včetně učebních plánů a formulí úředních dokumentů. Pro srovnávací studium bude tak mít tato práce nemalý význam, i když samozřejmě bude i nadále nutno přihlížet též k pramenům či k speciálním studiím. Kromě toho recenzovaná kniha vítaně doplňuje dosavadní znalosti o některých pražských mistrech, kteří působili v Erfurtu. Platí to příkladně o Ludolfu Meistermannovi, jehož působení po roce 1409 zatím české historiky nezajímalo, ačkoli ani ono nebylo bez vztahu k událostem v Praze. Podle Kleineidama byl Meistermann jedním z nejlivnějších erfurtských profesorů a pokračovatelů v „pražském“ zaměření školy. Tímto zaměřením je nutno rozumět filosofickou orientaci nominalismu, jež u Meisterman-

na samozřejmě měla protiviklefský a protihusitský kontext.

Jelikož autor byl, jak přiznává v předmluvě, odkázán téměř výhradně na erfurtské knihovny, unikla mu řada studií, které by mu leckde poskytly vodítko nebo ho uchránily omylu. Není třeba připomínat, že to platí i pro práce českých historiků. Příkladně hned v souvislosti s Meistermannem Kleineidam dosti podrobně podává výtah z dokumentů vztahujících se k procesu s M. Stanislavem ze Znojma v roce 1408, aniž by věděl o tom, že podstatnou část těchto pramenů již využil a publikoval F. M. Bartoš.³⁾ Více překvapuje, že nezná ani statistické výzkumy Zatschkova semináře, které se týkají i peregrinatio academica mezi Prahou a Erfurtem.⁴⁾ Další opomenutí není třeba uvádět, neboť jsou podružné povahy.

Přes výhrady, které jsme uvedli zejména v úvodu, Kleineidamova práce splnila vytčený úkol. Jelikož není bez užítka i pro českou medievistiku, měla by být zastoupena i v našich knihovnách.

František Šmahel

H. H. Eulner, Die Entwicklung der medizinischen Spezialfächer an den Universitäten des deutschen Sprachgebiets, Habilitationsschrift, Institut für Geschichte der Medizin — Direktor Prof. Dr. Dr. Dr. W. Artelt, J. W. Goethe-Universität Frankfurt/Main, 1963, strojopis, 3 sv. textu, 760 str., 2 doplňkové svazky, 393 příl.

Autor se v práci zabývá vývojem jednotlivých medicínských oborů na universitách v Německu, Rakousku, Curychu, Basileji, Bernu, Štrasburku, Praze, kde od r. 1883 sleduje pouze německou lé-

³⁾ Srv. F. M. Bartoš, *V předvečer Kutnohorského dekretu*, ČNM 102, 1928, str. 107—109 a *Příspěvky k dějinám Karlovy university v době Husově a husitské I.* Kolem Dekretu kutnohorského, SH IV, 1956, str. 34—37.

⁴⁾ Srv. H. Zatschek, *Studien zur Geschichte der Prager Universität bis 1409*, Mitt. d. Vereines f. Gesch. der Deutschen in den Sudetenländern, 77, 1939, str. 14—28.

kařskou fakultu, a částečně na universitě v Dorpatu-Tartu. Pojem „německé jazykové území“ bere dost široce a zahrnuje do své práce i některé university, na nichž byla němčina jen přechodně vyučovací jazykem. Orientuje se především na poměry v Německu, předně v Prusku, zatímco ostatní university jsou pro něj spíše okrajovými problémy.

V práci je správně zdůrazněno, že začátek specialisace oborů nespadá do 19. století, ale že se medicínské obory začaly specialisovat mnohem dříve. Po úvodu, rozboru pramenů a kapitole, která obsahuje stručný přehled vývoje medicíny v 17., 18. a 19. století, následují kapitoly o jednotlivých oborech, z nichž každá je uvedena stručnou „prehistorií“ oboru. Hlavním jádrem práce je vývoj jejich uplatnění na universitách, v práci probíraných všeobecně, a pasáže o oboru, jak se jeho postavení vyvíjelo na každé z nich. K většině kapitol jsou připojeny „časové tabulky“ obsahující důležité události, týkající se oboru, a další tabulky, v nichž jsou zaznamenány např. letopočty vzniku řádných, případně mimořádných profesur, vzniku ústavů a klinik a souhrny. Každá kapitola je doplněna také seznamem literatury a u jednotlivých citátů a údajů je uvedena literatura pod čarou.

První ze dvou doplňkových svazků obsahuje souhrnný seznam použité literatury a tabulky znázorňující zastoupení oborů na jednotlivých universitách v období 1780—1960 (v Praze do r. 1945). Druhý doplňkový svazek obsahuje soupisy představitelů oborů. Soupisy jsou podrobnější než tabulky, avšak jak autor sám v předeslaných vysvětlivkách podotýká, nebylo ani v jednom, ani v druhém přehledu možno zachytit vše. Snaha o přehlednost obsáhlé tematiky vytváří práci poněkud příliš schematickou. I v textu na základě posouzení údajů o pražské lékařské fakultě musíme k údajům o jiných fakultách přistupovat velmi opatrně.

Podle titulu bychom se mohli domnívat, že se práce zabývá vývojem obsahu jednotlivých medicínských oborů. Pojednává však převážně o vývoji jejich postavení na universitách a mnohem méně o vývoji jejich obsahu. Jak vysvítá z rozboru pra-

menů, nepoužíval autor monografií a učebnic jednotlivých oborů v originále jako pramenů. Neuvádí je také v seznamu použité literatury. Pokud se obsahem oborů zabývá, činí tak na základě historicko-lékařské literatury. To je po obsahové i metodické stránce důležitým charakteristickým rysem této svým způsobem zajímavé a pečlivě zpracované monografie.

E. Rozsivalová

Blecha Josef, Über das Leben und Werk von Karl Peter Kheil jun. (Der österreichische Betriebswirt 15, 1965, str. 129—156)

Posmrtně vydaná studie někdejšího profesora účetnictví na Českém vysokém učení technickém v Praze je věnována působení předního průkopníka obchodního školství v Čechách, K. P. Kheila ml. (1843—1908). Ubráje se ve stopách svého otce K. P. Kheila st. (1817—1881), jenž již r. 1848 organizoval pro pražské kupce soukromé kursy účetnictví a obchodní korespondence v českém jazyce, založil r. 1875 v Praze soukromou obchodní školu, na níž v období gründerské éry Prahy získala průpravu značná část pražského obchodnictva a obchodního personálu. V tom smyslu Kheilův ústav rozhodně přispěl k rozvoji českého obchodního podnikání, jež vstupovalo na sklonku století do důležitého stadia svého vývoje.

Upozorňujeme na Blechovu studii však především proto, že s Kheilovým jménem jsou spojeny i počátky výuky účetnictví na české technice. R. 1877 zde požádal o habilitaci z obchodních nauk a ve své žádosti zdůraznil velký význam a užitečnost účetnictví i příbuzných oborů pro budoucí inženýry. Pro zamítavé stanovisko vídeňského ministerstva, které nepovažovalo obor za vhodný k habilitaci, se Kheilovi podařilo zahájit přednášky až o 10 let později. Není rovněž bez zajímavosti, že podle mínění autora Kheilova přednášková i literární činnost převyšovala evropskou odbornou úroveň v tehdejší době. Ke zdaru Blechovy studie psané s dokonalým rozhledem po literatuře přispěla i okolnost, že mohl využít cenných rodinných písemností nacházejících se ještě v soukromých rukou.

V. L.

Alphons Lhotsky, Ein Bericht über die Universität Göttingen für den Staatskanzler Fürsten Kaunitz-Reitberg (1772) Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen I. philologisch-historische Klasse, Jg. 1966, Nr. 3, str. 41—68

Profesor vídeňské university, A. Lhotský, nalezl ve správním oddělení rakouského státního archivu v aktech dvorské studijní komise dosud neznámou zprávu dvorského sekretáře J. M. von Birkenstocka, (datovanou 13. II. 1772) o jeho studijní cestě do Göttingen, kterou podnikl z příkazu kancléře knížete W. A. Kaunitze-Rietberga. (Správu o tomto dokumentu uveřejnil Lhotský již v r. 1964 ve sborníku k 70. narozeninám prof. P. E. Schramma, Wiesbaden 1964, s. 75—82, avšak teprve nyní přistoupil k jeho vydání.)

V zasvěceném úvodu (str. 41—49), který předchází edici tohoto zajímavého dokumentu (str. 49—68) upozorňuje Lhotský především na vztahy mezi universitou v Göttingen a universitou vídeňskou i celým rakouským školstvím v 18. a na poč. 19. století, které ovšem dosud čekají na bližší osvětlení.

Poté rozebírá pozadí a motivace vzniku

Birkenstockovy zprávy a upozorňuje na její nejzajímavější části. Birkenstock, uznávaný expert ve studijních záležitostech období teresiánsko-josefinského, byl sám vědným absolventem university v Göttingen, což znamenalo podle Lhotského jeho zprávu do té míry, že sice nenapsal nic nepravdivého, přece však nesdělil úplnou pravdu. Nicméně jeho vyličení současného stavu university v Göttingen, kde hovoří např. o počtu profesorů a studujících, o způsobu a úrovni výuky, o velkolepé, bohatě dotované knihovně, o náboženské toleranci, která na této škole panovala, i o osobnostech některých profesorů, přináší mnoho nových a zajímavých postřehů, podávaných s často udivující upřímností.

Měla-li ovšem Birkenstockova cesta do Göttingen přinést podněty pro reformu rakouských universit po vzoru na svou dobu pokrokového a svobodomyšlného učení v Göttingách, nebyl tento účel jeho cesty splněn, nehledě na zmíněnou zprávu, která podněty přímo hýřila. Zpráva byla ve Vídni pouze vzata na vědomí a vše zůstalo v podstatě při starém, až do reformy hraběte Thun-Hohensteina po revolučních událostech let 1848—49, která ovšem přišla již příliš pozdě.

L. H.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1967

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus VIII. Fasc. 2

Universita Karlova, Praha 1967

Redakční rada:

F. Kavka (předseda), K. Kučera (tajemník), F. Červinka,
V. Kašík, L. Nový, L. Sinkulová, V. Vaněček

Graficky upravil Jaroslav Píbramský

Náklad 500 výtisků. Vydání 1.

Vytiskly Středočeské tiskárny, prov. 101, Praha 2, Hálkova 2.

Cena Kčs 15,—

A-30*71054